

Lejesoldat i Nyborg 1774 - 1814 integreret eller isoleret

**Mercenary soldier in Nyborg 1774 - 1814
integrated or isolated**

En analyse af faddere hos døbebørn af 1. og 2. generations tilvandrede garnisonssoldater i Nyborg i perioden 1774 – 1814, med henblik på undersøgelse af deres netværk, til vurdering af integration eller isolation i købstaden Nyborg i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet.

**Marianne Weigel • Speciale april 2007
Center for historie, Syddansk Universitet
Vejleder: Michael Bregnsbo**

Lejesoldat i Nyborg 1774 – 1814, integreret eller isoleret

INDLEDNING.....	3
PROBLEMSTILLING	4
<i>Hvem var de fremmede</i>	5
<i>Hvem var de hvervede soldater.....</i>	7
<i>Det moderne integrationsbegreb i historisk tid</i>	8
FORSKNINGSOVERSIGT.....	10
<i>Soldaten i militærhistorien.....</i>	10
<i>Soldaten i indvandrerhistorien.....</i>	13
<i>Soldaten i byhistorien.....</i>	15
<i>Opsummering</i>	18
AFKLARET PROBLEMFORMULERING	18
BEGREBSAFKLARING OG AFGRÆNSNING	21
METODE.....	22
ANALYSE	23
<i>Præsentation af Nyborg Garnisonskompagni.....</i>	24
<i>Soldaternes mulige kontakt med lokalbefolkningen.....</i>	26
<i>Kontakt via indkvarteringen</i>	28
<i>Lå garnissionssoldatens kvarter isoleret fra den øvrige civile befolkning.....</i>	33
<i>En foreløbig vurdering af mulighederne for soldaternes integration.....</i>	35
ANALYSE AF 1. GENERATIONS DØBEBØRN	37
<i>Generelt om dåb og faddere.....</i>	37
<i>Garnissionssoldaternes døbeboørns faddere</i>	41
<i>Beskrivelse af kildematerialet.....</i>	41
<i>Antal soldaterbørn i forhold til civile børn</i>	41
<i>Identifikation af faddere.....</i>	43
<i>Antal kvindelige militære/civile faddere til garnissionsbørn.....</i>	43
<i>Antal mandlige militære/civile faddere til garnissionsbørn.....</i>	44
<i>Hvem var de militære faddere.....</i>	46
<i>Hvem bruger hvem.....</i>	49
<i>Opsummering</i>	53
<i>Civile døbeboørns faddere</i>	54

Kildematerialet.....	54
Civile døbebørn 1775.....	56
Civile døbebørn 1795.....	56
Civile døbebørn 1805.....	57
Antal kvindelige militære faddere til civile børn.....	58
Antal mandlige militære faddere til civile børn.....	59
Hvem bruger hvem.....	59
<i>Sammenfatning af første del af analysen</i>	60
ANALYSE AF 2. GENERATIONS DØBEBØRN	61
<i>Kildegrundlaget</i>	61
<i>Iagttagelser af hele gruppen</i>	62
<i>Familien Jantzens faddere</i>	65
<i>Brødrene Frederik og Jacobs netværk</i>	68
<i>Tre søskende Wichman</i>	72
<i>Maria Dortheas 26 faddere</i>	77
<i>Johan Christian Krum, en rebslager der flytter på landet</i>	81
<i>Datter af Carl Bonantz, hvervet soldat fra Brabant</i>	83
<i>Sammenfatning af anden del af analysen</i>	84
KONKLUSION	86
<i>Perspektivering</i>	90
ENGLISH SUMMARY	91
ILLUSTRATIONER	95
BILAGSLISTE	95
KILDEFORTEGNELSE	96
<i>Utrykte kilder, arkivalier</i>	96
<i>Landsarkivet for Fyn</i>	96
<i>Rigsarkivet</i>	96
LITTERATURLISTE	97
<i>Den gamle litteratur</i>	99
<i>Artikler</i>	99
<i>Websider og Radioudsendelser</i>	99

Indledning

Et af de helt store spørgsmål, der diskuteres i dagens Danmark, er tilstrømningen af fremmede. Problemstillingen har mange tilgange, men centralt står spørgsmålet om integration. Lever nydanskerne, som vi kalder dem, isoleret, eller integreres de i den øvrige befolkning?

Bent Jensen¹ trækker problemstillingen så voldsomt op, at han stiller spørgsmålet: Er det eksempelvis sådan, at de fremmedes evne og villighed til at integreres spiller den væsentligste rolle, for om de opfattes som farlige for danskerne?

Nu er det ikke første gang i historien, at mange mennesker er kommet til Danmark. Den sandsynligvis antalsmæssigt største indvandring fandt sted i form af de hvervede soldater for cirka 200 år siden. Det undrer mig derfor, at ingen har forsket i de forhold, det foregik under.

Når vi i dag bruger begrebet integration, er det som udtryk for den proces, hvor to forskellige identiteter mødes og over tid finder en fælles identitet. Den første forudsætning er altså, at der overhovedet findes to forskellige identiteter. At de fremmede opfattes som fremmede. Men lige så vigtigt er *ønsket* om et fælles liv. Det ønske skal komme fra begge sider, eksempelvis i form af samfundets åbenhed over for fremmede og de fremmedes omstillingsparathed.

Historisk set er forskellige grupper kommet til Danmark, og vi ser, hvorledes nogle endnu skiller sig ud som et samfund i samfundet. For eksempel herrnhuterne der kom til Christiansfeld i 1773. Andre ved vi kom, men hvor blev de af?

Almindeligvis er sprog og religiøs, social og kulturel adfærd de områder, vi vurderer integrationen ud fra. At tale dansk er en forudsætning for at blive integreret.

Over tid kan vi således iagttage, hvorledes rammerne ændrer sig. Visse traditioner hos nydanskerne kommer til at indgå som en fælles ny identitet. Kulturelle særpræg inden for eksempelvis mad og påklædning har forandret sig meget inden for de sidste ti år. Moden har eksperimenteret med mange forskellige etniske udtryk som tyrkerbukser, perlebroderier og meget mere. Vi spiser kebab og sushi. Hvad der før var fremmed, er nu en del af vores fælles liv. Samtidig er det spor tilbage til indvandrerens liv, før de blev integreret, og kan med de rette briller ses som den røde tråd, der gør deres historie og deres levede liv synligt. En vellykket integration rummer træk fra begge grupper. Da integration ikke foregår i et tomrum, men i samspil med det omgivende samfund, vil et studie af den proces, af de tegn den afspejler, kunne fortælle noget om dynamikken i det pågældende samfund.

¹ Bent Jensen i *De fremmede i dansk avisdebat, fra 1870'erne til 1990'erne*, Viborg 2000

Problemstilling

Langt den overvejende del af integrationsforskningen er tidsmæssigt afgrænset til efter 1970'erne, men der kom også fremmede til Danmark før. Fra 1970'erne kom de mennesker, som velfærdsstaten kunne bruge i industrien, nu er det i høj grad fattigdomsflygtninge og dem, hvis liv er truet i andre samfund. Den integration, vi taler om, er stadig set i forhold til nationalstaten, selv om vi er på vej til det multietniske samfund i et globaliseret verdensbillede.

I dag kan man være dansker eller ikke-dansker, og er man integreret i en eller anden grad, er man nydansker. Men det at være dansker, som vi kender det i dag, har kun eksisteret i et par hundrede år. Det opstod i og med nationalstaten². Her søgte man essensen af det at være dansk og adskilte sig herved fra alle andre. En proces der så småt startede i sidste halvdel af 1700-tallet og fik sit højdepunkt i midten af 1800-tallet.

Det at være dansk blev som noget nyt defineret i lovgivningen. I 1776 kom loven om dansk indfødsret. Det danske blev dyrket i kunsten og kulturen, så borgerne i nationalstaten følte sig danske, de ville ofre deres liv for Danmark. Det "danske" stod over den personlige lykke, over det religiøse, over alle livets forhold. Man var dansk, før man var kristen, før man var tømrer (eller hvad man nu var), før man var nyborgenser (eller hvor man nu boede). Et nationalt engagement gik på tværs af standsforskelle og klasseskel. Samfundet blev lukket omkring det at være dansk.

At være fremmed i forhold til en sådan danskhed kræver en omfattende integration for at blive dansk, og det er muligt at opstille forskellige parametre som målestok for integrationen. De samme parametre som vi anvender i dag: sprog, religiøs, social og kulturel adfærd.

Det præ-nationale samfund var karakteriseret på en anden måde. Danmark var et multinationalt flersproget europæisk rige. De fysiske grænser var anderledes åbne. Her søgte folk den fyrste, de kunne tjene, mod at han ydede dem beskyttelse. Man definerede sig altså i forhold til fyrsten og ikke i forhold til et land, en nation. Samfundet kunne betegnes som horisontalt åbent. Eksempelvis var soldater ikke mænd, der forsvarede et fædreland. Hæren bestod af hvervede soldater, som søgte tjeneste uafhængigt af landegrænser. Ligesom købmænd, håndværkere og embedsmænd havde de hele Europa som arbejdsplads. Håndværkere betragtede det ligefrem som en del af deres uddannelse: at arbejde sig rundt i Europa, at gå på valsen som navere. Eliten studerede ved udenlandske universiteter og læreanstalter. Dynamikken stoppede ikke ved rigets fysiske grænser. Omvendt var dette samfund sandsynligvis vanskeligt at bevæge sig vertikalt i. Lagene var isolerede i forhold til hinanden. Som i en pyramide var de fattige i bunden, håndværkere og bønder i et lag

² Sane, Henrik Zip: *Billige og villige?*, Næstved 2000

over, og så videre. Man identificerede sig med det lag, man var i. Identifikationsmønsteret tog udgangspunkt i det nære i familien, i det lokale og bevægede sig op, modsat i nationalstaten hvor det bevægede sig fra noget overordnet dansk og ned i det nære.

At tale om integration i det præ-nationale Danmark må således forstås ganske anderledes. Der kan eksempelvis ikke på samme måde opstilles parametre for integrationen. Nok forgik der i årtierne før vedtagelsen af loven om dansk indfødsret en debat om fædreland og danskhed, der udmøntede sig i loven om dansk indfødsret i 1776, men det foregik i en lille intellektuel elite. I den marxistiske terminologi også kaldet intelligentsiaen. Loven betød, at mennesker, der var født i Danmark, havde forrettighed til embeder. Reelt var det kun den ganske lille del af toppen i standssamfundet, der identificerede sig med fædrelandet Danmark, og den overbygning af danskhed, der fulgte, var først til stede for en større kreds i 1800-tallets midte. I 1776 havde størstedelen af den danske befolkning endnu ikke mødt de nye nationale tanker og følelser. Til bønderne og byernes lavere og laveste lag var de sandsynligvis slet ikke trængt igennem. For dem handlede det ikke om, hvor man var født, men om hvor man levede. Ikke om man talte dansk eller tysk.

Jeg vil i denne undersøgelse sætte fokus på, hvorledes en gruppe fremmede indgik i et lokalsamfund i det præ-nationale samfund i Danmark, men parametrene fra nutiden kan ikke anvendes. Jeg må finde nogle andre.

Hvem var de fremmede

De fremmede, som kommer til Danmark i dag, bosætter sig for den største parts vedkommende i København, Århus, Aalborg, Odense, Randers og Esbjerg. I Odense udgjorde de pr. 1. januar 2006 8,7% og deres efterkommere 3,2% af den samlede lokalbefolkning³. Især Odense er i dag kendt for at have mange problemer med indvandrere. I et historisk perspektiv finder jeg det derfor interessant at undersøge indvandrerproblematikken i 1700-tallets præ-nationale byer. Her kunne de indkvarterede hvervede soldater⁴ udgøre 30 %⁵ af en købstads indbyggere, hvilket er mere end tre gange så mange som i dag. Det synes overvældende, men det er ikke et emne, der er forsket ret meget i. Derfor har jeg valgt, at netop de hvervede soldater skal danne det empiriske grundlag for mine undersøgelser.

³<http://www.odense.dk/Topmenu/PolitikKommunen/Odense%20i%20tal/Odense%20i%20tal/Statistik/6by%20analyse%20af%20flyttemønstre.aspx>

⁴ Størsteparten af de hvervede soldater kom fra andre lande, (*Nordens Garnisonsstæder* s. 33 omtaler en optælling i 1773, da danske fra kongeriget udgjorde 3.551 mand af en samlet styrke på 9.130)

⁵ *Nordens Garnisonsstæder* s. 16

Et vigtigt spørgsmål for 1700-tallets fremmede var, om de var ønskede eller uønskede. Da Danmark ikke uddannede nær så mange folk, som der var brug for, tog man gerne imod ekspertise udefra. Det meste af embedsmandsstanden var således fra udlandet. Disse var absolut ønskede, hvorimod tiggere og omløbere⁶ var uønskede. Der foregik egentlige jagter på disse.

Man tog således ikke bare imod folk med viden og uddannelse, men man indbød den, man hentede dem fra udlandet. 1700-tallet var en periode, da mange nye håndværk så dagens lys: snedkere, tømrere, glasmagere, drejere og porcelænsmagere. Fagterminologien inden for mange håndværk er stadig tysklydende. Den stammer fra denne periode. Desuden opstod små fabrikker som for eksempel jernværker, krudtværker, sæbesyderier med mere⁷, som i starten foretrak at beskæftige uddannede håndværkere.

Desuden havde den spirende samfundsadministration brug for mennesker med en uddannelse, vi endnu ikke kunne opfylde i Danmark. Håndværkere og embedsmænd havde ofte udenlandsk/tysk klingende navne. Eksempelvis ser man tydeligt alle de fremmedklingende navne ud for sådanne erhverv i folketællingerne 1787 og 1801. De kom med nye færdigheder, der opgraderede den samlede viden og kunnen i købstaden.

Men var de hvervede soldater ønskede?

Ja, soldaterne var ønskede⁸ i den forstand, at hvervekontorer i det nuværende Nordtyskland gjorde, hvad de kunne for at skaffe soldater til den hvervede del af den danske hær. Soldaterne kom fra hele Europa, mere end en tredjedel fik kone og børn. 2. generationen voksede op, men vi ved næsten intet om dem. Eftertidens militære forskning formidler et billede af dem som dovne, dumme og tyvagtige.

Set i militær kontekst var denne stigmatisering et vægtigt argument for indførelse af den nationalt udskrevne hær, som afløste den hvervede i begyndelsen af 1800-tallet, og den fandt sine tilhængere i nationalstaten. Men det må undre, hvorledes en købstad i 1700-tallet kunne rumme 20% dovne, dumme og tyvagtige soldater? Eller kan ny forskning nuancere dette billede? Ikke så vidt Tyge Krogh⁹ og Karsten Skjold Petersen¹⁰, der refererer det samme billede. Anderledes kan det heller ikke blive, så længe nyere forskning står på ryggen af den gamle. Der må ikke alene ny forskning til, der må nye problemstillinger, nye teoretiske tilgange og frem for alt nye eller andre kilder, som ses i en anden optik.

⁶ Folk, der ikke havde et fast arbejdsforhold.

⁷ Bent Østergård: *Indvandrerne danmarkshistorie*.

⁸ Eksplicit af kongen og hæren, men også af godsejerne, der ikke ønskede at miste bøndernes arbejdskraft til soldatertjeneste.

⁹ Tyge Krogh: *Oplysningstiden og det magiske*.

¹⁰ Karsten Skjold Petersen: *Geworbne krigskarle*.

Socialhistorien nævner dem ikke, soldaterne, og byhistorien har første gang givet dem plads i 2005¹¹. Det er derfor mit ønske at vove mig ind i dette uudforskede felt: at studere en gruppe hvervede soldater, ikke fordi de er soldater, men som værende en stor gruppe fremmede i en dansk købstad.

Som jeg vil omtale senere, er den ældre litteratur om soldater hovedsagelig skrevet af militærpersoner, og her ser vi de menige hvervede soldater stigmatiseret som dumme, dovne og tyvagtige. Sådan har nogle givetvis opført sig, men det ville undre mig, hvis det var det generelle billede af så stor en gruppe mennesker. Hvorledes ville det ikke have påvirket lokalsamfundet? Ved netop at stille spørgsmålstegn ved integrationen, må den gamle myte også komme til debat. Ordene ligner dem, vi i dag bruger om indvandrere. Hvor tit hører man ikke om de kriminelle, de dovne, de uintegrerede perkere?

Nutidig forskning har især fokuseret på, at soldaterne og deres familier var underlagt en anden jurisdiktion end lokalbefolkningen og heraf konkluderet, at det måtte være så som så med integrationen¹². Jeg mener, at de må have haft så megen kontakt, at det må have været et spørgsmål, om lokalbefolkningen gav plads til integration, og om soldaterfamilierne agerede på en sådan måde, at det kunne fremme en integration. At det må være muligt at undersøge problematikken og give kilderne en chance for at eftersøge tegn på integration eller det modsatte.

Hvem var de hvervede soldater

På de forskellige kulturinstitutioner findes der ikke mange fysiske spor efter de hvervede soldater. Kun nogle få uniformer og våben, nogle tegninger og malerier fra samtiden er bevaret. Levn, der tydeligt viser, at de hvervede soldater har været her, men deres særpræg og deres efterkommere er tilsyneladende forsvundet i en total integration¹³, som må betegnes som en assimilation¹⁴. Hvor mange af disse soldaters efterkommere - i dag kan det vel være cirka 7. generation - véd, de har et militært indvandrerophav?

Oprindelig var lejesoldater ikke en homogen gruppe, soldaterne kom fra mange forskellige lande i Europa. Det var mænd, der blev betalt for at være soldater. Først i og med den militære indrullering

¹¹ Søren Bitsch Christensen: *Den klassiske købstad*, Århus 2005

¹² do

¹³ *den proces, der forener adskilte enheder og skaber en større helhed. I samfundsvidenskab omfatter integration de sociale processer, der forbinder de enkelte personer og grupper med hinanden i en mere overordnet enhed.* Den Store Danske Encyklopædi

¹⁴ *den proces, hvorved en kultur gradvis inkorporeres i en anden, således at kulturforskellen ophæves. Ordet assimilation bruges også om en bevidst integrationspolitik, som en stat kan føre over for sine kulturelle minoriteter. Processen forudsætter kulturkontakt mellem grupper eller individer. I modsætning til akkulturation opererer assimilation kun i én retning og resulterer i den dominerende kulturs totale omslutning af minoriteten, hvis særpræg derved forsvinder.* Den Store Danske Encyklopædi

kan man betragte dem som en enhed med en form for kollektiv identitet. Her havde de visse privilegier som soldater, men samtidig var de på forskellig måde tvunget ind i en kontakt med den øvrige befolkning. Eksempelvis var de indlogeret blandt byens borgere. De arbejdede som vagter (en slags politistyrke¹⁵) i byen, hjalp til ved større anlægsarbejder og kom således naturligt i kontakt med byens øvrige befolkning.

Ud over det udleverede brød¹⁶ måtte de anskaffe de øvrige fødevarer hos de lokale folk. Deres koner arbejdede som spindersker, småhandlende eller gik til håndte ved forskelligt arbejde. Soldaten selv kunne tage civilt arbejde imellem vagterne. Børnene gik i skole, men havde måske småjobs. Der har således været rig lejlighed til at træffe byens øvrige befolkning. Det er denne kontakt, der er målet for min undersøgelse.

Det moderne integrationsbegreb i historisk tid

Når vi i dag måler graden af integration¹⁷ på samfundsplan, vurderer vi primært færdigheder inden for det danske sprog, tilknytning til arbejdsmarkedet, kontakt med den oprindelige befolkning og social og kulturel adfærd, herunder kriminalitet. Altså i forhold til det samlede danske samfund formuleret som nationalstaten. Således kan vi ikke umiddelbart overføre det til 1700-tallet.

Men integration kan også karakterisere andre sammenhænge. Det kunne være i forhold til en bestemt virksomhedskultur, en bestemt skoles kultur eller et lokalsamfund, og parametrene må stå i forhold hertil.

Efter at jeg tidligere har arbejdet med kirkebøger, er det min formodning, at man i denne kildegruppe kan finde oplysninger fra 1700-tallet, der karakteriserer et lokalsamfund i forbindelse med det, vi i dag kalder integration.

Integrationens modsætning er isolation. Kan jeg påvise, at soldatergruppen levede isoleret, altså uden kontakt til den omgivende befolkning, må jeg kunne konkludere, at der ikke var nogen grad af integration. Ligeledes, hvis jeg kan finde retssager, der kan påvise kontroverser mellem civilbefolkningen og soldaterne, kan det fortælle om manglende eller vanskelig integration.

Vil jeg i stedet for en negativ vinkling foretage en positiv, må jeg finde en måde at undersøge, hvorledes samvær mellem civile og militære udtrykkes på en positiv måde. Positivt samvær, accept og kontakt kan også kaldes netværk.

¹⁵ Karsten Skjold Petersen: *Geworbne krigskarle*, s. 164

¹⁶ Hver femte dag fik soldaten løn og rugbrød

¹⁷ 1.1.1999 fik Danmark en integrationslov

Jeg har tidligere lavet en mikrohistorisk undersøgelse af en retssag¹⁸, hvor en hvervet garnisonssoldat i Nyborg og oldermændene mødes hos byfogeden, fordi soldaten, der også er skrædder, har syet tøj for andre end militærpersoner¹⁹. Sagen afsluttes i mindelighed uden dom, og jeg påviser, at soldaten udviser en adfærd, som vi i dag ville kalde ”omstillingsparat”. Samme sag viser også, at skræddersoldaten må have haft et godt netværk. Civile naboer advarede ham om, at en husundersøgelse var på vej, og civile indbyggere vidnede positivt for ham. Der er absolut ingen tegn på vrede eller manglende accept over for en soldat, der også deltog i det civile arbejdsliv. Tværtimod!

Dette var en undersøgelse af en enkelt soldat, men en soldat der var anderledes end de andre, i og med han havde en håndværksmæssig uddannelse, som han så sig i stand til at anvende, og som medførte, at han havde en helt anderledes høj indtægt end de fattige af soldaterne. Undersøgelsen viste en dynamik i det pågældende samfund. Det må derfor kunne forventes at være udbytterigt at udvide undersøgelsesantallet fra en enkelt soldat til en hel gruppe af garnisonssoldater.

Ved at anvende et garnisonskompagni får jeg en gruppe, der var så godt som fastboende, i modsætning til militærets øvrige afdelinger, hvor soldaterne rykkede rundt eller forlod tjenesten. Garnisonskompagniet bestod af soldater, der ikke mere var 100% kampdygtige, men stadig havde et vist potentiale. Hovedparten forblev i kompagniet, til de døde, og det er således muligt at følge dem i en lang årrække, hvor de udgjorde en gruppe, hvis overordnede karakteristika var deres militære tilknytning til garnisonen og således se dem i forhold til den civile gruppe mennesker, der boede i Nyborg.

Den nationale patriotisme, som kom til at kendetegne soldaten fra 1800-tallet og frem til i dag, var som tidligere nævnt slet ikke til stede i de hvervede hære. Det at være soldat var et arbejde, en måde at tjene til livets opretholdelse på. Ligesom håndværkerne indbyrdes havde en fælles kultur, der adskilte sig fra eksempelvis købmændenes, havde soldaterne deres. De var således ikke soldater af national holdning og med bestemte følelser som fædrelandskærlighed. I og med det fælles arbejde inden for hæren, det at også koner og børn var underlagt fællesskabet, og at man havde egen jurisdiktion, må man forestille sig en gensidig socialisering, måske en fælles identitet i forhold til det omgivende samfund. Men ikke nødvendigvis så meget anderledes end andre erhverv, som vi i

¹⁸ Weigel, Marianne: *En mikrohistorisk analyse af den Geworbne Musqueter Tobias Weichel ved Nyborg Garnisons Compagni 1774 – 1809. Hvorledes forsørgede den Geworbne Musqueter Tobias Weichel sig og sin familie?* BA-projekt, Historisk Institut, SDU 2002

¹⁹ Det måtte man ikke uden at få lov af garnisonskommandanten.

datidens købstæder ser afgrænse sig geografisk i byerne. For eksempel via gadenavne som Skippergade, Skomagerstræde og Jægerstien.

En gruppe hvervede soldater dannede garnisonskompagniet i Nyborg fra 1774. De har som gruppe ikke tidligere været mål for en nærmere undersøgelse og studier med specielt integration af hvervede soldater for øje. Specielt for forskningen i soldater er, at den er delt i to lejre, karakteriseret ved to forskellige faggrupper.

Forskningsoversigt

Studiet af de hvervede soldater i slutningen af 1700-tallet kan anskues fra forskellige vinkler. De var soldater og er omtalt som sådan i den militære litteratur, men de var også indvandrere, dels i form af mænd der kom fra andre lande, dels danskere der kom fra andre egne og til en fremmed by. Oplysninger om de hvervede soldater kan derfor findes i flere af hinanden uafhængige forskningsretninger, nemlig i militærhistorien, i indvandrerhistorien og i byhistorien.

Soldaten i militærhistorien

Militærhistorien er karakteriseret ved to meget forskellige forskningstraditioner, alt efter om den er skrevet af en militærmand eller en såkaldt faghistoriker²⁰.

Den militære historie, også kaldet krigshistorien²¹, er skrevet af hærens officerer²² og bruges på officersakademierne i uddannelse af nye officerer. Den læses også - måske i mangel af andre muligheder - af civile historikere. Den akademisk uddannede faghistoriker behandler emnet fra mange andre vinkler end krigens. De to forskellige forskningstraditioner har også forskellige mål og metoder og må således også nå frem til forskellige resultater.

Når hærens officerer skriver historie, finder jeg, at deres kontekst er hærens, og deres vinkel personlig. Det er i og for sig ikke noget, de lægger skjul på, men det betyder, at resultatet bliver anderledes end faghistorikerens, som kan vælge sin kontekst blandt alle samfundets aspekter og hvis udgangspunkt er det akademiske. Det er som præster, der skriver kirkehistorie. Der ligger implicit en mængde forudindtagne holdninger, når militærfolk skriver historie. At hovedparten af historien om den militære verden fra top til bund er skildret af officerer, gør det tendentiøst at sætte sig ind i disse forhold. I hvert fald skal man tænke visse forbehold ind, når man læser deres værker.

²⁰ Dvs. en akademisk uddannet historiker

²¹ *Slaghistorie, hvis genstandsfelt er de sidste 400m*, Struwe s. 387

²² Til brug i den militære uddannelse af nye soldater, men også som argumenter i den politiske debat

Indtil for få år siden var 1700-tallets militære historie i Danmark udelukkende behandlet af officerer som K.C. Rochstroph²³ (1860-1942), Otto Vaupell²⁴ (1823-1899) og P.F.Rist²⁵ (1844-1926), der alle udtrykte en meget foragtende og nedgørende holdning til menige soldater²⁶. De blev under ét karakteriseret som dumme, dovne og tyvagtige. Dette var ikke noget særskilt dansk, men et almindeligt træk i den europæiske forskningstradition.

I 1950'erne sås imidlertid i England tegn på nytænkning. Her brød faghistorikere med tidligere tiders fokus på krigens slag og politik. New military history²⁷, skulle være *et studie i bredden, i dybden og i sin kontekst*²⁸. Således formulerede Michael Howard, en af foregangshistorikerne i new military history, de nye ideer.

Denne engelske²⁹ forskningstradition blev fortsat af faghistorikeren John Keegan i 1960'erne. Lars B. Struwe fremhæver Keegan for at skrive om krigen oplevet fra neden, det vil sige ud fra den enkelte soldats oplevelser. Dog synes jeg personligt, det er et problem, at Keegan tillægger soldater bestemte karakteristika, betragter dem som en anden slags mennesker. I *Krigens Historie*³⁰ indleder han eksempelvis med at sige: *Soldater er ikke som andre mænd*³¹. Han karakteriserer *disse sorgløse krigere*³² for egenskaber som *dristighed, begejstring og vitalitet*. For mig at se er det lige så problematisk, som at de tidligere militærhistorikere stigmatiserede menige soldater som dumme, dovne og tyvagtige. Derfor er jeg dybt uenig med Keegan, når han:

*ser med største mistro på alle teorier og forestillinger, der sidestiller krig med anden form for menneskelig virksomhed og mener: De tilhører en verden, en meget gammel verden, der eksisterer ved siden af dagligdagens verden uden at være en del af den.*³³

Jeg mener ikke, at verden kan deles op i flere verdener. Man kan anskue den under forskellige vinkler, men at opdele den i flere dele er et forældet udgangspunkt. I stedet hælder jeg til den tyske og amerikanske tradition, der betragter de hvervede soldater i det præ-nationale samfund som

²³ Rockstroph, K.C.: *Udviklingen af den nationale Hær i Danmark i det 17. og 18. Aarhundrede*. Kjbh. 1909

²⁴ Otto Vaupell: *Den danske Hærs Historie*, Kbh. 1872

²⁵ P. Fr. Rist: *Fra Støvlet-Tiden*, Kbh. 1884

²⁶ Struwe s. 393: "De hvervede er generelt blevet fremstillet som en samling forbrydere af værste skuffe" Rist s. 137

²⁷ Struwe Lars B.: *Soldater er også mennesker*, Historisk Tidsskrift, Kbh. 2003, Bd. 103, hft. 2, s. 384-403

²⁸ Struwe s. 386

²⁹ havde også en udløber i Frankrig.

³⁰ John Keegan: *Krigens historie (A Histry of Warfare)* 1993, Dansk udgave Kbh. 2000

³¹ do s. 17

³² do s. 14

³³ do s. 17

havende et soldater-arbejde. Det er eksempelvis med baggrund i undersøgelser, som Sylvia Frey³⁴ foretog i 1975 angående den menige soldat i de hvervede hære under den amerikanske frihedskrig, hvor hun ræsonnerer, at han var en almindelig arbejder, ofte med en fortid som håndværker, tekstilarbejder eller bondekarl. Sylvia Frey diskuterer, om der er hold i den tidligere så udprægede antagelse, at menige soldater var bundskrab. Hun kommer til det resultat, at det er der ingen belæg for.

Det socialhistoriske syn på soldaters forhold, som Frey har beskæftiget sig med, ses også i 1970'ernes tyske forskning. Denne gjorde brug af nye kildegrupper og satte fokus på helt nye aspekter. Her blev militæret ikke mere betragtet som en isoleret militær institution, men som en dynamisk del af samfundet. Således blev soldater opfattet som en hvilken som helst anden social- eller erhvervsgruppe.

Med den begrundelse, at de hvervede soldater kunne udgøre 20% af en bys indbyggere, efterlyser den tyske historiker Ernst Willi Hansen i 1979³⁵ flere socialhistoriske undersøgelser i disse tyske bysamfund. Lignende og større koncentrationer gør sig gældende i danske garnisonsbyer og kan derfor være et oplagt studieområde.

De to største problemer ser Ernst Willi Hansen dels i forhold til kilder, fordi de oftest anvendte kilder stammer fra de militære overordnende, dels fordi soldaterne ikke var en homogen gruppe. Den gamle militærhistoriske tradition fører ikke videre, der må helt nye til, mener han. Implicit synes Ernst Willi Hansen at foreslå brugen af helt nye kildegrupper uden dog at komme nærmere ind på hvilke.

Disse to forhold vil jeg tage ad notam i min undersøgelse ved ikke at anvende de traditionelle militære kilder, og som jeg senere vil komme ind på, mener jeg også at kunne komme tættere på en homogen soldatergruppe ved at vælge eksempelvis et garnisonskompagni tilknyttet en fæstning. I Danmark formulerede en lille gruppe studerende i 1974 spørgsmålet: "Hvor blev militærhistorien af?"³⁶ i et diskussionsforum af officerer og historikere, herunder arkivarer. Resultatet blev en understregning af, at de to grupper, historikere og officerer, har forskellige forudsætninger for at drive forskning. Officererne har et fagteknisk kendskab til den militære verden, og historikerne har den kildekritiske metode. En tilgang, der giver to vidt forskellige resultater. Officererne fokuserer på soldater som en del af en krigsmaskine, faghistorikerne kan eksempelvis vælge at se soldaterliv

³⁴ Frey, Sylvia R.: *The common British soldier in the late eighteenth century: a profile*, i Societas –vol.V, No. 2 Spring 1975. Sylvia R. Frey er professor of history at Tulane University

³⁵ Hansen, Ernst Willi: *Zur Problematik einer Sozialgeschichte des deutschen Militärs im 17. und 18. Jahrhundert*, i Zeitschrift für Historische Forschung No. 6, 1979, s. 425 -460

³⁶ *Hvor blev militærhistorien af? En diskussion om militærhistorisk forskning*, red. Claus C. von Barnekow m.fl., Kbh. 1974

som et levet liv, konkluderede gruppen. Det ses tydeligt, at spørgsmålet blev stillet i en tid, da det var umoderne at beskæftige sig med soldater, så der kom ikke megen ny forskning ud af det. At også officerernes historieskrivning, ifølge pensioneret generaløjtnant K.G.H.Hillingsø, bør anvende kaptajn og militærhistoriker Michael Howards tese om at studere militærhistorie i *bredden*, i *dybden* og i *kontekst/sammenhæng*³⁷, kan derfor være med til at forplumre begreberne. Han lægger nemlig helt andre tolkninger i de tre begreber end faghistorikerne. Mål og metoder er stadig forskellige, og derfor vil det være forventeligt, hvis deres forskningsresultater også blive forskellige. Derfor er det vigtigt, at faghistorikere også beskæftiger sig med forskning i den militære verdens aspekter.

I Danmark har der hovedsagelig været fokus på soldaterne på landet, hvor Jens Holmgaard³⁸ og Gunner Lind³⁹ har behandlet de udskrevne bønderkarles forhold. Dette var en ganske anden verden end byernes og de hvervede soldaters.

Tyge Krogh⁴⁰ har undersøgt militær ret og straf for både landsoldater og hvervede og generaliserer således: *De hvervede soldater var ikke guds bedste børn*⁴¹, og ... *soldaten var ond og betydeligt mere tyvagtig end befolkningen i almindelighed*⁴². Da han imidlertid ikke anfører nogen dokumentation for disse antagelser, er det vanskeligt at argumentere imod hans synspunkt. En sådan forskning, der som udgangspunkt har en bestemt holdning til soldaternes mentalitet, vil som tidligere omtalt provokere til nye undersøgelser.

Det er denne stigmatisering af den hvervede soldat, der har fået mig til at anstille nye undersøgelser af de danske forhold, som denne soldat indgik i.

I forlængelse af den amerikanske forskning, der definerer soldater som en erhvervsgruppe, den tyske som efterlyser nye kildegrupper, og den danske der placerer dem i byhistorien og socialhistorien, ønsker jeg at foretage mine undersøgelser af de hvervede soldater.

Soldaten var altså ikke *kun* soldat, han var også blandt mænd, der i mange tilfælde kom fra et fremmed land. Derfor kan oplysninger om de hvervede soldater også søges i indvandrerforskningen.

Soldaten i indvandrerhistorien

At studere de hvervede soldater kan ikke kun ses som en del af militærhistorien men også som en del af indvandrerhistorien. I Danmark har den sit eget arkiv og museum i Farum, men studier i

³⁷ K.G.H.Hillingsø: *Hvorfor militærhistorie*, Militært Tidsskrift 2004, nr. 4 s. 648-659

³⁸ Jens Holmgaard: *Uden at landet besværes*, Viborg 1999

³⁹ Gunner Lind: *Udskrivning og magt i det gamle danske landbosamfund*, artikel i *Mark og Menneske*, Ebeltoft 2000, s. 282

⁴⁰ Tyge Krogh: *Oplysningstiden og det magiske. Henrettelser og korporlige straffe i 1700-tallets første halvdel*, Kbh. 2000

⁴¹ do s. 75

⁴² do s. 76

indvandrerhistorie er meget ny og går ikke meget længere tilbage end til 1970'ernes mange fremmedarbejdere. Hovedværkerne er Bent Blüdnikow *Fremmede i Danmark* fra 1987, *Billige og Villige?* af Henrik Zip Sane og *Indvandrerne danmarkshistorie* af Bent Østergård.

Forskningsmæssigt er Zip Sane⁴³ kommet frem til, at indvandrere som regel defineres ud fra etniske, religiøse, nationale og kulturelle forhold, men kunne lige så vel defineres ud fra nogens behov for, brug af og holdning til indvandrere på et bestemt tidspunkt.

Her mener jeg, at hvis Zip Sane havde medregnet de hvervede soldater, ville han netop have haft et eksempel på en gruppe, der er kendetegnet ved, at nogen havde brug for dem, nemlig kongens hær. Hvor soldaterne kom fra, og hvem de var, havde ikke den store betydning. Men når Zip Sane siger, at invitation og kvalifikationer var forudsætninger for tilvandring af fremmede frem til indfødsrettens indførelse i 1776, og at først næste epoke, som gælder frem til i dag, var karakteriseret ved vandring af arbejdskraft, mener jeg, det er problematisk at rumme de hvervede soldater i denne periodeafgrænsning. Man kan egentlig ikke sige, de var inviterede, og de var her ikke på grund af specielle kvalifikationer som hollænderne, embedsmændene eller andre, men de søgte et udkomme. De var ikke løsgængere, men må vel betegnes netop som Sylvia Frey gør, som en vandrende arbejdskraft. Zip Sane bruger sin periodeafgrænsning til at placere den vandrende arbejdskraft i en tid, da der var et behov i landbrug og industri, altså senere end de hvervede soldater i 1700-tallet. Man kunne også vælge, som Sylvia Frey, at se de hvervede soldater som en meget tidlig arbejdskraftreserve. Netop i sidste halvdel af 1700-tallet, da omlægningerne i landbruget var ved at være afsluttet, og da småindustri og manufakturer var i gang, kunne man forestille sig et spirende behov for fleksibel arbejdskraft. Soldaterne måtte i lange perioder ernære sig ved civilt arbejde, men kunne de ikke finde job, var de garanteret soldatertjeneste. Det må vel siges at være en rigtig arbejdskraftreserve.

Bent Østergård er i sine undersøgelser netop kommet frem til, at de hvervede soldater udgjorde et betydeligt befolkningstilskud, hvoraf mange var håndværkere. Desuden påpeger han behovet for arbejdskraft til manufakturerne netop i form af håndværkere, men kæder ikke disse to forhold sammen.

Ser man på lovgivningen med hensyn til registrering af arbejdskraften, sker der en del ændringer netop i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet. Stavnssbåndet ophæves, men præsterne skal føre til- og afgangslister over tyendet/arbejdskraften. Den danske stat ønskede en nøje kontrol med indvandring. Således kom loven om dansk indfødsret og forskellige andre

⁴³ *Billige og Villige?*

lovinitiativer til at sørge for registrering og regulering.⁴⁴ Arbejdskraftreserven var ikke mere registreret som lejesoldater!!!

Om de mange tilvandrede soldater - en løselig optælling giver et resultat i retning af 10.000 mand – var enten et gode i form af en arbejdskraft, der var behov for, eller de var i overskud, da den hvervede hær blev nedlagt, har selvfølgelig stor betydning for deres muligheder for at indgå positivt i livet i byerne. Da jeg som konkluderet i foregående kapitel tager udgangspunkt i soldaterne som en arbejdskraft, er det netop studiet af dem og deres børn, der kan fortælle indvandrerhistorie. En lokal historie der ikke tidligere er fortalt, og en tid der ikke tidligere har fået særlig megen plads i indvandrerhistorien.

Soldaten i byhistorien

Det er altså ikke soldaterne set i dansk kontekst men i dansk købstads kontekst, det skal handle om. I det følgende vil jeg derfor se på, hvad forskningen har undersøgt med hensyn til de hvervede soldaters liv blandt den civile befolkning i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet. Som det ses af forskningsoversigten har forskningen ikke stillet mange spørgsmål ved deres integration, men følgende undersøgelser peger i den retning.

Hvor soldaterne var indkvarteret i byen⁴⁵, er et af de forhold, som er taget til indtægt for deres sociale placering og som udtryk for, hvorledes den civile befolkning så på dem. Forhold, som også kunne være tegn på integration eller mangel på samme.

Forskningen deler sig her i to. Dels de, som mener, der er belæg for at sige, at soldaterne var uønskede og isolerede, og de som finder tegn på det modsatte.

Historiker ph.d. Karsten Skjold Petersen⁴⁶ og historiker Anna Wowk Andersen⁴⁷, der har arbejdet med flere lokalhistoriske problemstillinger, især geografisk afgrænset til Horsens, mener, at soldaterne boede i specielt fattige kvarterer, på usle kamre, ofte på lofter og i kældre. *Det blev anset for nedværdigende at have soldater indkvarteret*⁴⁸. De siger, at soldaterne havde dårligere

⁴⁴ Gennem lovinitiativer vedr. kirkebogsføringen i 1812 og forskellige stramninger i 1828, 1830 og 1854 samt med fremmedloven i 1875 forsøgte den danske stat at sikre sig både kontrol med vandringer samt reguleringsmulighed. Den såkaldte "polaklov" i 1909 - med forskellige tilføjelser frem til 1920'erne - var endegyldigt et udtryk for et initiativ fra de danske arbejdsgivere og de danske arbejdere på at regulere indvandringen af udenlandsk arbejdskraft (Erik Helmer Pedersen).

⁴⁵ De var garanteret indkvartering i byerne enten privat hos borgerne eller i særlige huse, også kaldet braquer (barakker) hvor der kun boede soldater. Byens indkvarteringskommission stod for ligningen, hvorefter den samlede udgift blev fordelt på borgerne. De kunne så betale sig fra indkvarteringen, hvis de ikke ville have nogen boende, og omvendt kunne en borger tjene penge ved at have mange indkvarteret.

⁴⁶ Karsten Skjold Petersen: *Geworbne krigskarle*

⁴⁷ Anna Wowk Andersen: *Soldater, sædelighed og ægteskab i Horsens 1750-1775*, Historie 2004 nr.2

⁴⁸ K.S. Petersen s. 190

boligforhold end andre fattige folk. Desværre underbygges disse udsagn ikke med kildehenvisninger i nogen af teksterne.

Andre undersøgelser, som for eksempel en stud mag.-opgave fra historikeren Tine Bro af soldaternes forhold i Aalborg⁴⁹ og mine egne om indkvarteringen i Nyborg⁵⁰, dokumenterer, at soldaterne ikke boede i specielle kvarterer, men på Algaden såvel som i ydergaderne. Om det var specielt de dårligste huse, har endnu ikke været et forskningsmæssigt emne, idet der generelt mangler detailundersøgelser på området.

På baggrund af denne manglende forskning er der ligeledes uenighed om soldaternes forhold til den civile befolkning. Karsten Skjold Petersen og til en vis grad Anna Wowk Andersen mener, at det civile samfund så ned på soldaterne, hvorimod Tine Bro og jeg kommer frem til, at der var en stor accept af soldaterne. Desuden fandt Tine Bro og jeg ingen dokumentation for, at soldaterne var specielt fattigere end andre fattige.

Forskellene i konklusionerne kan bero på en ændring over tid. Anna Wowk Andersens undersøgelse er rettet mod tiden 1750 – 75 og Tine Bros og min egen fra 2002 er fra undersøgelsesperioderne henholdsvis 1801 og 1787.

Karsten Skjold Petersens konklusioner bygger ikke på dokumenterede konkrete selvstændige undersøgelser, hvilket således rammer ned i problemstillingen om brugen af den militære litteratur fra officers-hånd. Karsten Skjold Petersen undersøger perioden 1774 –1803, så en tidsmæssig forskel kan ikke forklare de forskellige forskningsresultater.

Ebbe Gotfredsen⁵¹ har undersøgt den indflydelse, som garnisonen i Aalborg har haft på byens civile borgere, fra den blev garnisonsby i 1779. Indkvarteringen skete i starten hos private, således at officerer forlagdes i den nordligste og menige i den fattigere del af byen, men ret hurtigt samlede man soldaterne i større bygninger, bykaserner, i få gader.

Meget tyder på, at indkvarteringen ændrede sig over tid og var geografisk forskellig, derfor kan man ikke på det foreliggende materiale konkludere noget generelt om forholdet mellem civile og militære, om social og økonomisk armod blandt hvervede soldater, men påpege at lokale undersøgelser kun siger noget om lokale forhold.

Karsten Skjold Petersens hovedformål i *Geworbne Krigskarle* er at nuancere det billede, den ældre litteratur har tegnet af de hvervede soldater. Han forsøger at komme omkring så mange spørgsmål

⁴⁹ Tine Bro: *En garnisonsbys soldaterkvarterer, Aalborg 1801-1809*, opgave Informatik for Kulturhistorie, Århus 2003.

⁵⁰ Marianne Weigel: *Hvorledes fordelte indkvarteringen af militære personer sig blandt den civile befolkning i Nyborg Købstad i slutningen af perioden, hvor den danske hær anvendte hvervede soldater, det vil sige slutningen af 1700-tallet?* GIS-opgave efteråret 2002, Kartografisk Institut, Historie SDU.

⁵¹ Ebbe Gotfredsen: *Aalborg og garnisonen*, Aalborg 1996

som muligt, således også: *Hvordan fungerede samspillet mellem de hvervede soldater og de civile borgere i det lokalmiljø, de var garnisoneret i?* Hans kildemateriale er hovedsagelig fra hærens arkiver og koncentrerer sig om forholdene i København. Han sammenfatter, at soldaternes forhold var kummerlige, og at de var uglesete af den civile befolkning ud fra en vurdering af deres arbejdes karakter, deres antal og økonomi, men hans optik er nutidig, så en egentlig kildekritisk undersøgelse er det ikke.

Derimod laver han egentlige undersøgelser af husarernes forhold i Roskilde⁵², hvor han blandt andet bruger kirkebøgernes dåbsindførsler. På baggrund af en gennemgang af faddere til fødte børn i perioden konkluderer han, at militærfolk ofte har civile blandt deres børns faddere, men at det ikke er tilsvarende den modsatte vej. Herudaf konkluderes, at det var så som så med integrationen.

En ny kildegruppe er introduceret. En empiri, der ikke er belastet af et militært ophav. En kildetype, der kan være et eksempel på veje til nye forskningsresultater. En kildegruppe, der kan anvendes på alle lokale undersøgelser. For eksempel også i forlængelse af de opgaver jeg tidligere har skrevet om de hvervede soldater i Nyborg.

Jørgen Mikkelsen, der var medforfatter til artiklen *Den danske garnisonsby*⁵³, bruger den også som grundlag for en undersøgelse af forholdet mellem soldater og civile. Han tager udgangspunkt i ryttere og underofficerers brug af døbebørns faddere og kommer frem til, at de skaffede faddere blandt kolleger, og at menige soldater ikke brugtes blandt civile. Forholdene i de to byer Slagelse og Køge er dog ikke ens. I Køge var det almindeligt, at officerer, håndværkere og værtshusmænd var faddere til ryttersoldaters børn, hvorimod det i Slagelse var almindeligt udelukkende at bruge kolleger⁵⁴.

Med hensyn til de overordnede militære rangspersoner ses de som faddere til købmænd, præster og godsforvaltere og omvendt, men åbenbart ikke til børn fra de laveste lag.

Dette er altså undersøgelser, der bygger på samme slags kilder, som jeg ønsker at anvende, men for en anden geografisk lokalitet. Det synes således muligt ved hjælp af kilden: døbebørns faddere hos civile og militære, at vise som i dette eksempel, hvilke erhvervsgrupper, der optræder som faddere til militære børn, men der uddrages ikke en eksplicit konklusion med hensyn til netværk og integration, hvilket jeg gerne vil forsøge.

⁵² Petersen, Karsten Skjold: *Husarer i Roskilde, en garnison og dens by 1778-1842*, Roskilde 2003

⁵³ *Nordens Garnisonsstæder*, red. Gunner Arteus, Vestervik 1997. Artiklen er skrevet i forlængelse af et fællesnordisk forskningsprojekt om *Garnisonsbyer*, der startede i 1984. I den forbindelse blev der afholdt flere konferencer frem til den afsluttende i 1993. Resultaterne heraf blev en artikelsamling i bogform under titlen *Nordens Garnisonsstæder*

⁵⁴ Jørgen Mikkelsen: *Soldater og byfolk*, i *Siden Saxo*, Kbh. 1999, nr. 1 Årg. 16 s. 34

Opsummering

Den forskningsmæssige situation vedrørende soldaters forhold viser undersøgelser omkring emner som, hvor de hvervede soldater var indkvarteret, men resultater og konklusioner er vidt forskellige. Således kunne der med fordel foretages flere og mere uddybende lokalhistoriske undersøgelser med inddragelse af nye kilder. Den sociale del af soldaterlivet er sparsomt undersøgt, herunder soldaterbørn. Omkring de hvervede soldater og deres familier ligger myten om de udstødte, de marginaliserede, men en forskning med nye metoder og nye problemstillinger er på vej til at se dem i helt andre perspektiver. Tidligere undersøgelser konkluderer hovedsagelig manglende integration, men denne problemstilling er sparsomt undersøgt med hensyn til 1700-tallet.

Det synes dermed relevant at undersøge 1. og 2. generations militære tilvandrede til en købstad i 1700-tallets slutning med henblik på en vurdering af deres integration eller isolation.

Afklaret problemformulering

På baggrund af følgende teoretiske overvejelser mener jeg, det er muligt at undersøge integration og isolation i forhold til netværksdannelse eller muligheder for netværk blandt befolkningen i en købstad for cirka 200 år siden.

Min undersøgelse vil være rettet mod det netværk, der opstår blandt mennesker ved regelmæssig ansigt til ansigt-kontakt. Den kontakt der, hvis den skaber fællesskab og tillid, kan karakteriseres ved en akkumulerende god cirkel.⁵⁵ Den cirkel som kan lignes med Bourdieus⁵⁶ begreb *social kapital*. Det, som giver smørelse i samfundet, så både enkeltindividet og samfundet har glæde heraf, og således giver grundlag for højnelse af livsvilkårene på både mikro- og makroniveau. Jo flere kontakter den enkelte har, jo større chancer er der for hjælp, ikke bare i nødsituationer, men også i livsmuligheder. På samfundsplan tjener fællesskab, tillid og tryghed blandt andet til

hurtig spredning af information

mindre indblanding af offentlige institutioner

større borgertilfredshed

⁵⁵ Gunnar Lind Haase Svendsen: *Samarbejde og konfrontation. Opbygning og nedbrydning af social kapital 1864-2003*, Ph.d.-afhandling, Institut for Historie, Kultur og Samfundsbeskrivelse, Syddansk Universitet.

⁵⁶ Sociolog og antropolog Pierre Bourdieu: *Af praktiske grunde*, Kbh. 1997

Modsat vil et stivnet, isolationistisk samfund være kendetegnet ved mistillid, manglende samarbejde og utryghed og virke hæmmende på en for alle positiv udvikling økonomisk, socialt og kulturelt.

Derfor er det interessant at undersøge, om en købstad er karakteriseret ved åbne eller lukkede netværk. Åbne netværk vil give mulighed for brobygning mellem uens mennesker og stimulere en frugtbar udvikling, hvorimod lukkede netværk vil isolere folk i mistillid og bremse nytænkning til fælles bedste. Set på mikroniveau vil evnen til samarbejde udspringe af fælles værdier og gensidig tillid og ikke af isolation, konfrontation og stigmatisering⁵⁷.

Målet her er altså at studere det levede liv, ikke ud fra en militær vinkel, men mere i lighed med en socialantropologisk vinkling, der forbinder mennesker, kultur og samfund⁵⁸. Ved, som Thomas Hylland Eriksen, at lave detailstudier af lokalt liv og gennem sammenligninger at få en helhedsforståelse af mennesker, kultur og samfund. Socialantropologerne studerer hovedsagelig nutidige forhold ved hjælp af interview, så for at foretage en undersøgelse af forhold i 1700-tallet må jeg bruge en anden metode og finde det, som mikrohistorikeren Carlo Ginzburg kalder spor⁵⁹. Ved at analysere en detalje og se den som et spor på en større helhed kan man rekonstruere helheden, siger han. Som et dyrespor i sneen kan indikere, hvilket dyr der er gået forbi. Selvfølgelig er det ikke hele konteksten, man kan rekonstruere, men som Ginzburg siger: helheden består af mange kontekster. For at anvende det, som han kalder *indicie-paradigmet*, kan historikeren få brug for mange forskellige discipliner.

Det spor, jeg her vil anvende, er døbebørns faddere. Mit udgangspunkt vil være, at det ikke var en ligegyldig proces at finde faddere til sit døbebarn. Dåben var et traditionsbundet ritual, vi kan se som spejlende den sociale orden. Det var ikke hvem som helst, man kunne bede om at blive fadder til sit barn, og samtidig var det ikke hvem som helst, man ville sige ja til at blive fadder for. Men samtidig kan valget af faddere være tegn på skabelsen af en helt ny orden. Hvis man for eksempel forestiller sig, at alle soldaterbørn i 1774 havde militære faddere, og at der over tid skete en udvikling, så de i 1814 havde lige så mange civile faddere som militære, må der være sket et skred i integrationen. De første civile faddere hos garnisonens soldater var måske ikke nogle, de havde daglig kontakt med, men i og med de mødte frem til soldaterbørns dåb, blev de kendt og accepteret af hinanden, og ritualet dåb var derved med til at skabe en ny orden, hvor fadderne var blandt

⁵⁷ Gunnar Lind Haase Svendsen bygger på teorier fra Marx, Durkheim, Weber, Mauss, Simmel og Bourdieu.

⁵⁸ Thomas Hylland Eriksen: *Hvad er socialantropologi*, s. 15

⁵⁹ Carlo Ginzburg: *Spor. Om historie og historisk metode*.

dagligdagens kontakter. Dåben kan ses som et ritual i lighed med den kroningsceremoni, som historiker ph.d. Ulrik Langen analyserer i sin bog *Ritualernes magt*⁶⁰:

En kroningsceremoni er således ikke kun en afspejling af den sociale orden, men er også direkte skabende af den sociale orden.

Det at overføre en persons egne trufne valg som udtryk for en gruppeidentitet er det begreb, som socialantropologerne kalder *sociocentrisk*.

Jeg mener derfor, at faddere kan ses som et fælles offentligt symbol, og analysen må munde ud i ikke bare noget statistisk, men også noget fortolkende. Som Clifford Geertz siger om den fortolkende antropologi: kultur er fælles mening, der kommer til udtryk gennem kommunikation. Her mener jeg, at valget af faddere kan ses som et tegn på kommunikation, hvor en sammenligning over tid mellem faddere til soldaterbørn og civile børn kan pege i retning af en isoleret eller integreret kultur, som igen kan føres ind i den overordnede fortælling om det liv, garnisonssoldaterne levede blandt de civile borgere i Nyborg. Detalen *valg/mulighed for faddere til sit døbebarn* kan kontekstualiseres til den helhed, hvorpå fremmede indgik i byens liv. Valget af faddere kan således aflæses som meningsbærende kommunikation, der kultur-oversættes, som socialantropologerne udtrykker det, fordi den sociale verden er *en verden af symbolske relationer*⁶¹ der viser individets mentale liv, som det knytter sig til gruppen.

Da jeg mener, at fadderne kan ses som et udtryk for symbolske relationer, vil jeg undersøge, om det samtidig kan tages som udtryk for netværk. Det er en kobling, der ikke tidligere er afprøvet, men i relation til at forskningen søger nye veje i undersøgelser af soldaterliv, finder jeg det relevant. Problemformuleringen lyder derfor:

En analyse af faddere hos døbebørn af 1. og 2. generations tilvandrede garnisonssoldater i Nyborg i perioden 1774 – 1814 med henblik på undersøgelse af deres netværk, til vurdering af integration eller isolation i købstaden Nyborg i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet.

⁶⁰ Ulrik Langen: *Ritualernes magt*, Roskilde 2002

⁶¹ Marcel Mauss

Begrebsafklaring og afgrænsning

Undersøgelsen tager således udgangspunkt i de musketerer, der var tilknyttet Nyborg Garnisonskompagni i perioden 1774 – 1814. Ganske vist oprettede man allerede i 1769 et garnisonskompagni, men det blev forflyttet i 1772⁶², og et nyt blev oprettet i 1774. At vælge 1774 giver dermed et længere ubrudt forløb at undersøge.

Garnisonskompagniet blev nedlagt i 1816⁶³, men de sidste to år var Nyborg Garnisonskompagni lagt sammen med Korsør, hvor de også havde hjemsted. Perioden igennem havde de to kompagnier haft fælles kommando⁶⁴. Da undersøgelsen er rettet specifikt mod Nyborg, er 1814 derfor valgt som afsluttende år. I løbet af de 40 år var kompagniet forlagt til Rendsborg 1785 – 1789⁶⁵, og der blev selvfølgelig også født børn i den periode, men jeg har valgt ikke at tage disse dåbsindførsler med for at holde fokus på Nyborg.

I undersøgelsen af 2. generations døbebørn må tiden selvfølgelig strækkes ud over 1814. Den sidste dåb, der er medtaget, foregik den 16.7.1838, og grunden til, at netop denne dåb er medtaget i undersøgelsen, er dens forbindelse til en musketer i perioden 1774 – 1814.

Både Bjørn Westerbeek Dahl og Karsten Skjold Petersen påpeger, at garnisonskompagniets mænd var udvalgt blandt gamle og ikke fuldt kampdygtige soldater. Her vil jeg - ud fra en gennemgang af stamrullen fra 1801 – mene, at vægten skal lægges mere på deres skrøbelighed end på deres alder. Dels virker aldersangivelserne meget tilfældige, dels er der for hver eneste soldat angivet en grund til hans overførsel til garnisonen. Mange i form af *alder og svaghed*, men også mange med betegnelsen *døv*, *benskade*, *brok*, altså skader der er uafhængige af alder. I hvert fald var 31 af dem ikke for gamle til at få børn i den periode, de var i Nyborg Garnisonskompagni.

Da ønsket har været at undersøge de menige soldaters forhold, de som antalsmæssigt var størst repræsenteret, de som hovedparten af forskningen kaldte dumme, dovne og tyvagtige, har jeg fundet det nødvendigt at dele begrebet fattige i to, nemlig fattige og mest fattige/fattigste. I princippet hørte alle menige soldater til i kategorien fattige, men det gjorde hovedparten af købstadsbefolkningen også i og med, at de ikke betalte skat. Da jeg i arbejdet med skifter efter de menige soldater så en tydelig afgrænsning mellem dem, der kun *havde lidet*, hvilket kunne svinge fra gammelt bohave og

⁶² Bjørn Westerbeek Dahl: *Vor Kongelige Fæstning Nyborg* s. 94

⁶³ Karsten Skjold Petersen: *Geworbne krigskarle*, s. 357

⁶⁴ Nyborg kommandantskab 2. 1756 – 1804: Brev fra Det Kongelig Generalitets og Commisariats Collegie af 5. marts 1785: *...det i Nyeborg liggende Garnisons Compagnie til næste Flotte-Tid skal forlægges til Rendsborg*. I stedet indkvarteredes Det Fynske Infanterie Regiment

⁶⁵ Rådstueprotokol Nyborg

slutte før besiddelse af fast ejendom, og dem, som slet ikke ejede andet end den gamle uniform, de gik og stod i, måtte jeg indføre to niveauer.

Metode

Opgavens hovedspørgsmål er at give en vurdering af muligheden for fremmedes integration i købstaden Nyborg i 1700-tallets slutning. Hvorledes de mange fremmede i form af garnisonssoldater, der i tidligere forskning er omtalt som dumme, dovne og tyvagtige, kunne optages i alle datidens garnisonsbyer.

I det følgende vil jeg med brug af statistik og socialantropologisk kildemateriale undersøge, hvorfor dette tilsyneladende kunne ske uden de voldsomme problemer, som vi hører omtalt i forbindelse med nutidens indvandrere i Danmark.

Undersøgelsen tager udgangspunkt i ritualet dåb og de dertil hørende faddere. Hvorledes døbebarnets gudmødre og øvrige faddere kan ses som udtryk for den døbtes families netværk, diskuteres indledningsvis. Karakteren af disse netværk vil siden lægges til grund for konklusionen angående mulig integration blandt de øvrige indbyggere.

Først undersøges, hvor mange døbebørn, der forekommer i Nyborg Kirkebog af henholdsvis civile og garnisonssoldater i perioden 1774 – 1814.

Disse døbebørn vil derefter ligge til grund for en statistisk undersøgelse af henholdsvis civile og militære faddere, som garnisonens døbebørn anvender i perioden 1774 – 1805 minus årene 1785-1789, da disse soldater opholdt sig i Rendsborg. Samme undersøgelse foretages af civile døbebørn i tre forskellige nedslag, nemlig årene 1775, 1795 og 1805.

Undersøgelsen deler fadderne i de kvindelige og de mandlige, og mændene defineres i forhold til deres erhverv og bolig.

Til sidst foretages en sammenfatning med hensyn til muligheden for at påvise garnisonssoldaternes netværk og beskrive dette. Desuden vurderes, om der kan iagttages en tidsmæssig udvikling.

Analysen af 2. generations soldater, altså de døbebørn fra første undersøgelse som selv får børn, vil have en kvalitativ tilgang. Dette er muligt, da antallet af soldaterbørn, der kan følges i voksenalderen udgør et antal, som kan rummes inden for denne undersøgelses omfang. Det er her, jeg vil bruge den socialantropologiske metode i form af social identifikation⁶⁶, altså den fortløbende proces som eksempelvis kan være indvandreres integration⁶⁷. Integration som gruppetilhørsforhold der kan

⁶⁶ Thomas Hylland Eriksen: *Hvad er socialantropologi*, kap. 7 s. 155 ff.

⁶⁷ do s. 155

dokumenteres ved hjælp af en undersøgelse af så mange kilder som muligt, hvori en person optræder.

Metoden rummer visse problemer i forhold til kildematerialet. Kirkebøgerne fra denne periode er endnu ikke omfattet af fortrykte skemaer, så det er op til præsten, hvad han vil skrive. Der kan derfor forekomme mangler og fejl. Desuden er en egentlig retskrivning ikke vedtaget, så stavningen kan være svingende, hvilket kan være et problem især med hensyn til de mange udenlandsk klingende navne, som soldaterne bar. Desuden er perioden karakteriseret ved, at kvinder defineres i forhold til deres mænd, og deres eget navn tages ofte lemfældigt. Med hensyn til oplysninger om bopæl findes disse endnu ikke i kirkebogen, så jeg har måttet bruge folketællingerne og hussøgningsprotokollen, men disse afspejler jo kun et ganske kort øjebliksbillede.

På trods af kirkebøgernes mangler og fejl ser jeg dog en fordel ved at anvende en kilde, som ikke er belastet af at være gået igennem overordnede militærfolk, hvilket ellers ses som et stort problem for den tidligere forsknings kildegrundlag. Som tidligere nævnt eftersøgte Ernst Willi Hansen brugen af nye kildegrupper som en måde at fortælle en anden historie om soldater på.

Da det kan være problematisk at anvende nutidige begreber på fortidige forhold, her begrebet integration, har jeg forsøgt en metodisk omvej ved at bruge et traditionelt historisk greb, nemlig den kvantitative og kvalitative metode på et empirisk materiale. Betragte disse resultater som dét, socialantropologerne kalder *sociocentrisk*, eller som jeg kalder det: *netværk*.

Fordelen ved at bruge ovennævnte metode er dens brug af empiri. Selv om kilderne kan have svingende kvalitet, er de ikke belastede af militær fortolkning. De er - om jeg så må sige - *den rene vare*. Ulempen ved, at metoden bygger på et smalt kildegrundlag, er kun et problem, så længe undersøgelsen står alene. Soldaternes socialhistorie er ung endnu, så efterfølgende undersøgelser af samme spørgsmål ved hjælp af andre kilder og metoder vil kunne sættes i forhold til denne.

Analyse

Første trin i analysen vil være at kortlægge, hvilke muligheder garnisonens folk havde for at komme i kontakt med lokalbefolkningen, da dette er en forudsætning for, at civile netværk overhovedet kan tænkes at forekomme. Ved transskriptionen er så vidt muligt anvendt den oprindelige stavemåde, selv om det betyder, at navnet på en person kan forekomme i flere forskellige udgaver. Trods forskellig bogstavering vil navnene være genkendelige. Mindre genkendelige er de tilfælde, hvor slægtsnavne ikke er anvendt konsekvent, og hvor børn i stedet for slægtsnavnet, eksempelvis Krum, erstattes af faderes fornavn tilføjet endelsen *sen* eller *datter*. Christian Krums børn kan for eksempel

hedde både Jacob Krum og Jacob Christensen, eller Anna Cathrine Krum og Anne Cathrine Christensdatter/Christensen.

Præsentation af Nyborg Garnisonskompagni

Under enevælden⁶⁸ havde Danmark en stående hær i form af først og fremmest hvervede soldater. I 1700-tallet blev den suppleret med landmilitser, der udgjordes af bønder, som blev kaldt landsoldater. Disse bønderkarle blev indkaldt et par uger en gang om året til eksercits. Fra 1780 foregik dette sammen med de hvervede, men ellers levede de deres sædvanlige liv, dog med et par timers træning i eksercits bag landsbykirken om søndagen.

Det var alene byerne, der stod for indkvarteringen af soldater⁶⁹, hvorfor byboerne slap for soldatertjeneste. De dertil udvalgte byer kaldtes garnisonsbyer. Her blev indbyggerne pålagt indkvartering. De, som ikke ønskede indkvartering, måtte i stedet betale. Byer uden soldater var i stedet for med til at betale garnisonsbyernes udgifter. Fordelingen af den private indkvartering, opkrævning og udbetaling af kvarterpenge administreredes af indkvarteringskommissionen, der bestod af byens egne folk. Ifølge instruks for Nyborg 16.7.1783 havde de eligerede⁷⁰ del i kommunale anliggender som indkvarteringsvæsen. Blandt soldaterne var det foureren, der forestod indkvarteringen⁷¹ med udlevering af kvartersedler.

I starten af perioden viser folketællingen fra 1787, at indkvarteringen i Nyborg foregik i de private hjem, hvor soldaten, eventuelt med kone og børn, boede hos en familie og delte køkken og opvarmet stue med den. Menige soldater talte for 1, ligeledes deres koner, mens underofficerer talte dobbelt, uanset om de var gift eller ej.

Senere indrettede man bestemte huse i Nyborg til udelukkende at beboes af soldater.

Hussøgningsprotokollen⁷² fra 1790 viser, at der var 298 gård- og husnumre i Nyborg. Fratrullet numre uden for byportene var antallet af huse 281. Heraf stod nogle tomme. De fleste ejedes af civile, men også overordnede militærfolk ejede huse i byen. Folk med betegnelsen fattig kunne også eje hus, sådanne var især enkerne. I alt 19 huse blev anvendt til braquer for garnisonen i 1790, ét hus var sygehus for garnisonen, ét hus var marketenderi. Efter numrene at dømme lå de fleste af

⁶⁸ 1660-1848

⁶⁹ Ifølge indkvarteringsreglementet udgjorde indkvarteringspengene 1 skl. pr. døgn pr. mand. Den samlede udgift blev almindeligvis lignet med ½ på næring, ¼ på grundtaksten og ¼ på hartkornet.

⁷⁰ De eligerede mænd var en gruppe borgere, der bistod magistraten med at styre byen. De valgtes blandt de af byens indbyggere, der havde taget borgerskab.

⁷¹ *Store Nordiske Konversationsleksikon*, 1917

⁷² Nyborg Magistrat nr. 323, Landsarkivet for Fyn

disse huse i forbindelse med hinanden. Ejerne var forskellige folk, som fik penge for at stille hus til rådighed. Således kunne det sandsynligvis være en indbringende forretning at indkvartere soldater. Hvervede soldater eksisterede frem til begyndelsen af 1800-tallet. I forbindelse med værnepligtsordningen af 1802 og hærordningen af 1803 skulle hæren herefter bestå af udskrevne nationale soldater⁷³. Langsomt over en længere årrække nedtrappedes den gamle ordning. Først i 1849 indførtes den almindelige værnepligt⁷⁴.

Man henstillede til, at cirka 1/3 af soldaterne måtte gifte sig, men i realiteten var det langt flere.

Nyborg Garnisonskompagni begyndte at samle sig i byen i slutningen af juni måned 1774⁷⁵. Planen var, at der skulle indgå 150 musketerer, men ikke alle numre var kontinuerligt besatte. I perioder var der færre, og indimellem var der flere. Et billede af bemanningen fås af stamrullen fra 1801 (se bilag 1), den eneste rulle der er bevaret. Rullen indeholder mange spændende oplysninger. For eksempel hvem der var gift:

Nyborg Garnisonskompagni ifølge 1801-stamrullen

<i>Rullen indeholder</i>	<i>151 numre</i>
<i>Heraf overordnede</i>	<i>10</i>
<i>Antal ubesatte numre</i>	<i>12</i>
<i>Antal menige</i>	<i>129 soldater</i>
<i>Heraf gifte</i>	<i>47</i>

Denne viser, at 36 % af de menige var gift. Sammenligner man med tallene i folketællingen fra samme år, viser den 120 musketerer i garnisonen, heraf var halvdelen gift.

Forskellen kan blandt andet forklares med, at optællingen er sket på forskellige datoer. Rækken af navne er ikke identiske, så man må gå ud fra, at der er sket udskiftninger mellem de to optællingsdatoer. En sammenligning af de to kilder viser en udskiftning på cirka 40 musketerer, svarende til cirka 30%. Dette er overraskende mange, men forklaringen må være, at der var mange gamle soldater i kompagniet. Nok så stor en faktor spiller desuden den store fejlmargin, man må påregne i folketællingerne.

⁷³ Karsten Skjold Petersen: *Garnisonsbyen under enevælden* i Den klassiske købstad.

⁷⁴ do

⁷⁵ Nyborg Kommandantskab, brev af 21. juni 1774, hvori der meddeles, at der skal oprettes et Garnisons Kompagni i Nyborg bestående af: 1 Captain, 2 Premier Lieutnanter, 2 Second Lieutnanter, 9 Underofficerer, 2 Tambourer og 150 Musqueterer. Dette kompagni begynder at samle sig ved udgangen af denne måned. Resten af det hidtil garnisonerede Jydske Infanterie Regiment skal så afgå til Flensborg

Ideen med et garnisonskompagni var at samle svagelige og gamle soldater, der ikke var fuldt duelige til hæren. I dette kompagni kunne de blive, til de døde, takkede af eller blev så dårlige, at de skulle overføres til Christians Plejehus, et hospital⁷⁶ i København. Garnisonskompagniet var tænkt som en form for en social institution. Som Generalitets og Commisariats Collegiet skriver til kommandanten:

Forflegningen ved Garnisons Compagnierne er at anse som et Naade Brød⁷⁷

Det var et nådsensbrød at være i Nyborg Garnisonskompagni. Derfor skulle den, der ikke opførte sig ordentligt, jages bort, og en anden god mand få hans plads⁷⁸. Kommandanten fik således påbud om ikke at straffe de svagelige soldater for hårdt. Spidsrodsstraffen kunne disse *invalid*er ikke klare. Kun i meget voldsomme sager behøvedes afholdt en rettergang, i mildere tilfælde skulle kommandanten nøjes med en tilrettevisning af den pågældende soldat.

Jeg må derfor gå ud fra, at garnisonen bestod af mænd, der ikke var ballademagere, og at de ikke var interesseret i at takke af, men blev der til de døde, således at det vil være muligt at følge nogle af dem i flere generationer.

I 1773 blev der indført dansk i stedet for tysk som hærens kommandosprog. Det gik ikke ubemærket hen i garnisonen. Samme år skulle der antages en ny auditor i Nyborg, så kongen befalede, at denne skulle kunne både dansk og tysk.⁷⁹ Jeg må således gå ud fra, at de menige soldater også blev tvunget til at modtage deres kommandoer på dansk. At det ikke gik hurtigt nok, vidner en påmindelse af 17. august 1776 om. Kongen befaler, at ingen *tydske Rapporter* indsendes fra regimentet, men skal være *i det danske Sprog*⁸⁰.

At dømme efter brevene til kommandanten blev der således henstillet at tage visse hensyn til garnisonens soldater. Da auditørens arkiv ligeledes udviser meget få sager, hvor soldaterne er indblandet, må jeg gå ud fra, at soldaterne havde en opførsel, der medførte, at de kunne indgå i dagligdagen i byen. Deres opførsel var ikke af en karakter, der kunne forhindre en integration.

Soldaternes mulige kontakt med lokalbefolkningen

Hvervede soldater i 1700-tallet kunne i fredstid i perioder permittere/være vacante. Det vil sige, at de blev friset til civilt arbejde. De fik udleveret en friseddel og kunne tage arbejde som håndværker,

⁷⁶ Et hospital var for både syge og gamle

⁷⁷ Nyborg Kommandantskab 2. 1756 – 1804, brev fra Generalitets og Commisariats Collegiet den 15. februar 1777

⁷⁸ *do bør ikke gives til incorrigible og liderlige Folk. I stedet skal han jages bort og en anden skikkelig Karl sættes i hans Sted.*

⁷⁹ Nyborg Kommandantskab 2. 1756 – 1804, brev af 7. august 1773

⁸⁰ Nyborg Kommandantskab 2. 1756 – 1804, brev af 17. august 1776

daglejer, eller hvad der ellers var muligt. Også mellem vagterne kunne der være tid til civilt lønarbejde⁸¹.

Vagttjeneste udgjorde hovedparten af det arbejde, den menige soldat (også kaldet musketer) udførte. Der var vagt ved byportene, ved regimentschefens bolig, ved kompagniets våbenkammer og ammunitionsbeholdning. Desuden skulle de bevogte post og postvogn, når disse befandt sig i byen. En underofficer og nogle menige soldater trommede og /eller fløjtede reveille⁸² og tappenstreg⁸³. En markering af morgen og aften som hele byen hver dag blev berørt af, såvel som vagtparaden der eksercerede fire timer om formiddagen og fulgtes med musik. Om aftenen hørtes portvagten, der slog appel et kvarter før, porten blev lukket.

For at kontrollere at vagterne ikke sov, gik en officer eller underofficer sammen med en håndfuld menige ronder i byen tre til fire gange i døgnet.

Ligeledes dannede soldaterne en vigtig arbejdskraftreserve, der kunne udkommanderes ved større anlægsarbejder, kronarbejde, eksempelvis bygning og vedligeholdelse af veje (her var bønder også forpligtede), fæstningsudbedringer, forstarbejde og i det hele taget deltagelse i større bygningsarbejder: diger, kanaler, havne og slotte.

I tilfælde af sygdom, der krævede karantæne, var det også soldater, der blev udkommanderet. Det kunne eksempelvis være kvægsyge⁸⁴.

Hæren så gerne, at de hvervede soldater havde en håndværksuddannelse. Derved kunne de bedre forsørge sig selv som permitterede. Hæren sparede penge ved at lade så mange soldater som muligt permittere, men kunne de ikke finde arbejde, var de garanteret den sædvanlige forsørgelse i hæren. En anden grund var, at hæren havde brug for håndværkere eksempelvis i form af skomagere til at sørge for fodtøjet, og skræddere brugtes således til at sy uniformer⁸⁵. Da man for eksempel skulle have nye uniformer, samledes skræddere fra militære forlægninger i Svendborg og Nyborg for at sy disse i Nyborg.

I tilfælde af uro blandt civilbefolkningen kunne soldater udkommanderes til at støtte den civile øvrighed.

Der var således mulighed for en stor berøringsflade mellem den civile og militære verden, når soldater var vagtfolk i byen, deltog i større anlægsarbejder, og når de i perioder havde civilt arbejde.

⁸¹ Nyborg Kommandantskab 2. 1756 –1804, brev fra Generalitets og Commisariats Collegiet den 25. Juny 1785 meddeler, at soldaterne så vidt muligt skal have to hele dage eller tre nætter fri mellem hver vagt.

⁸² Et militært signal til, at de indkvarterede soldater kunne forlade deres kvarter (bolig).

⁸³ En militær march gennem byens gader, som i de fleste danske garnisonsbyer kaldte deres soldater hjem fra ølstuer og markedenderier til deres kvarterer og kaserne.

⁸⁴ Nyborg Kommandantskab 2. 1756 – 1804: Grasserende kvægsyge på Langeland, september 1778.

⁸⁵ Et eksempel kan ses af Generalitets og Comissariats Collegiets brev til Garnisons Kommandant Schaumburg den 25. februar 1792 med udspecificeret munderingsliste for underofficerer og musketerer.

Kontakt via indkvarteringen

Ved at sammenholde forskellige kilder i form af folketællinger og kort er det muligt at lave tidsmæssige nedslag, der viser fordelingen af de hvervede soldaters indkvartering. I en tidligere undersøgelse har jeg ved hjælp af folketællingen 1787 vist, at de hvervede soldater var privat indkvarteret over hele Nyborg købstad, og at de ikke var samlet i bestemte kvarterer, men boede meget spredt. Da garnisonskompagniet på det tidspunkt var henlagt til Rendsborg, kom de omtalte soldater fra andre dele af hæren, hovedsagelig som tidligere omtalt Det Fynske Infanteri Kompagni. Der var således tale om soldater, der ikke boede i årevis i samme by, hvilket garnisonssoldaterne gjorde. Siden denne undersøgelse har jeg fundet yderligere kilder til at belyse boligsituationen for de militært indkvarterede, og disse vil blive brugt i det kommende.

Garnisonssoldaterne, som var forlagt til Rendsborg i perioden 1785 –1789, kom tilbage i 1790, hvorfra der eksisterer en enkelt hussøgningsprotokol fra Nyborg⁸⁶. Dateringen af denne er 1790, men de fleste data er noteret de første måneder af 1791. Denne protokol viser et ganske andet billede af indkvarteringssituationen end folketællingen 1787. Her optræder nemlig betegnelsen *braquer*⁸⁷, (se figur 1, side 29) ud for 19 forskellige matrikelnumre (kolonne 1, *Gl. nr.*). Da betegnelsen *braquer* går igen i folketællingen 1801 som værende der, hvor garnisonssoldaterne var indkvarteret, vil jeg konkludere, at det drejer sig om et sammenfald, således at *braquerne* i hussøgningsprotokollen er dér, hvor garnisonssoldaterne boede. Min første formodning var ellers, da jeg så, at *braquerne* står opført selvstændigt til slut i folketællingen, at det drejede sig om en bebyggelse uden for voldene ligesom betegnelserne Hesselet og Flæskholmen. Det viste sig ikke at være tilfældet. Braquerne lå uden tvivl i gaden Nyenstad, viste følgende undersøgelse.

Et forsøg på en kombination af oplysningerne i hussøgningsprotokollen og en enkelt eksisterende grundtakstprotokol fra år 1800 gav intet svar på beliggenheden af braquerne. Derimod kunne matrikelnumrene genfindes i brandtaxationsprotokollen fra 1791, og her var angivet adresser. Bortset fra to matrikler svarede de opførte ejernavne til hinanden. Det må derfor med stor sandsynlighed dreje sig om de adresser, hvorpå braquerne lå. Nemlig gaden Nyenstad.

Ifølge folketællingen 1801 var braquerne beboet af såvel menige musqueterer og deres familier som overordnede. I alt 236 personer fordelt på 50 familier. De udgjorde cirka 1/6 af byens samlede indbyggertal. Af braquernes 50 familier var de 34 musqueter-familier tilhørende garnisonen.

⁸⁶ Nyborg Magistrat, Hussøgningsprotokol, Nyborg 1790

⁸⁷ Ordet staves her uden det a, som vi bruger i dag, når vi siger barakker

Braquer for garnisonen i Nyborg. Hussøgningsprotokol 1790
Noteret de første måneder af 1791

Gl. Nr.	Nye Nr.	Ejer 1791	Erhverv	Ejer 1800	1800 braq	Adresse	Beskrivelse	Taxt
92	208	Peder Pedersen		Peder Pedersen	nej	Nyenstad	Et forhus 4 fag 1 etage bindingsværk	60
93	207	Mad. Aarslef		Mad. Aarslef	ja	do	do	70
94	206	Bertel Larsen		Bertel Larsen	ja	do	Et forhus 4½ fag 1 etage bindingsværk	50
96	202	Chr. Aarslef		Anders Aarslef	ja	Nyenstad	Et forhus 5 fag 1 etage bindingsværk	80
97	201	Abraham Marcus		Kmd. P. Andersen	nej	do	do	70
98		Oberst Lieut. Walterstorf		Koppel	ja	do	Et forhus 5 fag 1 etage bindingsværk	100
99		Peder Sørensen/Andersen	Feldbereder			do	Et forhus 5 fag 1 etage bindingsværk	80
100	198	Mad. Lund		Arent Lund	ja	do	Et forhus 7 fag 1 etage bindingsværk	250
101		Niels Hoe				do	Et forhus 6½ fag 1 etage	140
102		Kollers/Hoe	Købmand			do	Et forhus 4½ fag 1 etage bindingsværk	70
104		Niels Hoe				do	Et forhus 4 fag bindingsværk	60
106	192	Teisen/Hans Eriksen	Farver	Farver Ander Teisen	ja	do	Et forhus 4½ fag 1 etage bindingsværk	70
107	191	Ole Rye		Ole Rye	ja	do	Et forhus 4½ fag 1 etage bindingsværk	80
109		Bernt smeds enke				do	Et forhus 4 fag 2 etager bindingsværk	100
110	188	Sr. Lars Nielsen		Kmd. Møller	ja	do	Et forhus 4 fag 2 etager bindingsværk	120
113		Peder Pedersen	Slagter			do	Et forhus 4 fag 2 etager bindingsværk	100
140	165	Jørgen Nielsen	Købmand	Jørgen Nielsen	nej	Piibestræde	Et forhus 3½ fag 1 etage med 1 qwist	80
162	134	Mads Riel		Mads Rasmussen	nej	Jægerstræde	1 forhus 3½ fag 2 etager bindingsværk	170
265	54	Christen Jespersen		Hattemager Krag	nej	Nørregade	Et forhus 5 fag 1 etage bindingsværk	40

Opl. fra år 1800 findes i Nyborg Magistratsarkiv, Grundtakstprotokol. Her er matriklerne inddelt i tre klasser. Alle braquer er 2. kl. Matr. 265/54 er dog i 1. kl. og ikke mere anvendt til braque. 3. kl. omhandler matrikler uden for byportene.

I Nyenstad boede yderligere 19 civile familier⁸⁸ med i alt 65 personer. Her var forholdet altså omvendt, cirka 1/6 af beboerne var civile.

Når jeg sammenligner de to folketællinger med hensyn til antal civile beboere i Nyenstad, viser der sig endnu en mulig forklaring på, hvorfor soldaterne blev samlet her. Antallet af civile beboere i Nyenstad 1787 udgjorde 59 personer, altså næsten samme antal som i 1801, da der var 65. Der må altså have været mulighed for at udbygge byen her, da der i 1801 desuden boede yderligere 236 militære folk.

Ser man på, hvorledes soldaterfamilierne var fordelt i braquerne (se figur 2, side 31), tegner der sig et interessant mønster. Ingen steder boede flere enlige soldater sammen. Alle boliger var beboet af et ægtepar. Disse boede enten alene, eller der var tilknyttet enlige soldater. Kun et enkelt sted boede to familier sammen alene. I de øvrige boenheder var der én familie hvert sted, og de enlige soldater var fordelt omkring disse familier. Det ældste ægtepar boede for sig selv, ellers kunne der være op til 12 enlige soldater tilknyttet én familie. Det virker meget bevidst, som om der var taget højde for, at der skulle være en "husmor" i hver husholdning. Fordelingen tyder på, at der er taget hensyn til de enkeltes behov i fordelingen, et tegn på at hverken militær eller by var ligeglade med soldaterne. Med hensyn til om soldaterne boede isoleret, må jeg derfor konkludere, at de boede inden for voldene, hovedparten i Nyenstad, sønder kvartal, (se kort over Nyborg, figur 3, side 32) altså sammen, men her boede også andre. Det var nok ikke den fineste del af byen. Det var ved siden af søfolkene i Skippergade, men der er ikke tegn på, at braquerne skulle have været særlig usle rønner. Navnet *Nyenstad* kunne tyde på, at det var en nyere del af byen. Det var blandt andet her, det nybyggede garnisonssygehus blev placeret. En sammenligning med forholdene i år 1800, da netop de tre braquer, som lå spredt i resten af byen, ikke mere bærer betegnelsen braquer, tyder på en bevidst koncentration af soldater i Nyenstad, altså en lignende udvikling som Ebbe Gotfredsen beskriver om forholdene i Aalborg.

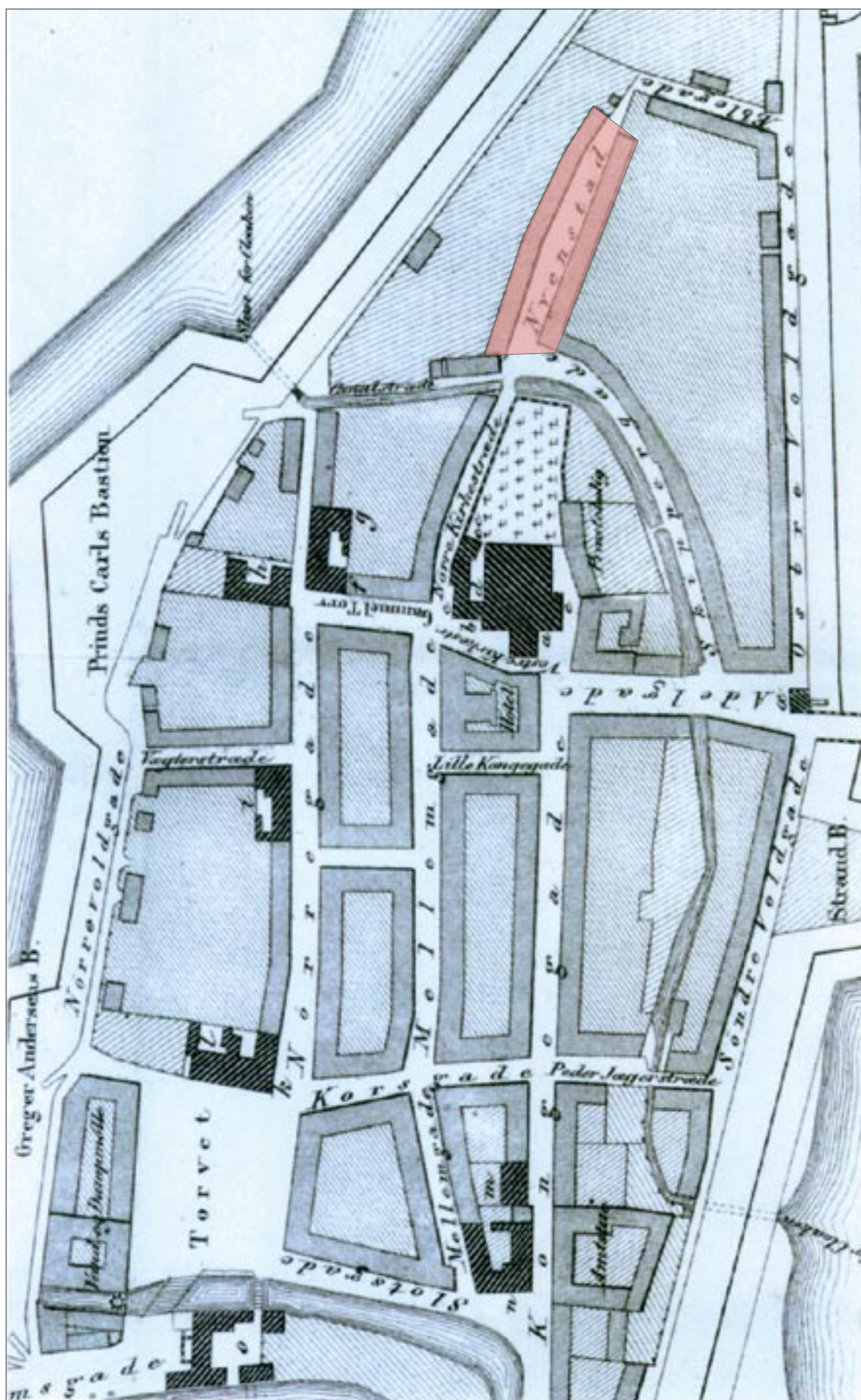
Kilderne beskriver ikke boligernes stand, men de kan pege i retning af denne. Var de så usle og sølle, som Karsten Skjold Petersen skriver?

I grundtakstprotokol fra år 1800 er matriklerne inddelt i to klasser. Tydeligvis bebos de bedste huse af de rigeste og er opført i 1. klasse, men 2. klasse indeholder de resterende inden for voldene. Her bor håndværkere, søfolk og hvervede soldater. Soldaternes braquer er altså ikke skilt ud som en særlig dårlig matrikel. En kortfattet beskrivelse af de enkelte matrikler ses i

⁸⁸ Familie nr. 229 –247 i folketællingen 1801

Familiesammensætningen i garnisonsfamilier, der bor i braquerne

Familie nr.	Husfader	Kone	Hjemmeboende Børn	Ugifte samboende soldater
319	Jean Baptist	ja	0	4
319	Knud Nielsen	ja	0	0
320	Andreas Taskind	ja	0	0
321	Ernst Engelhardt	ja	0	3
322	Jens Petter Brøndstrup	ja	0	1
323	Johan Førster	ja	0	12
324	Erik Olsen	ja	0	7
325	Wolfgang Süß	ja	1	1
326	Johan Petter	ja	0	1
327	Aage Malmgren	ja	0	1
328	Andreas Holmgren	ja	3	0
329	Wilhelm Offenradt	ja	0	2
330	Friderich Fenneman	ja	1	7
331	Jonas Dalqvist	ja	0	0
332	Matthias Jubert	ja	0	4
333	Henrich Reinbele	ja	2	1
334	Georg Grass	ja	2	4
335	Michael Ostvald	ja	2	0
336	Jean Disjean	ja	0	4
337	Christian Krum	ja	2	0
338	Gotlieb Kosel	ja	0	1
339	Jacob Nicolai Friis	ja	1	4
340	Gudman Jensen	ja	0	0
341	Mads Hertzberg	ja	1	4
342	Christoph Klemen	ja	2	4
343	Georg Völker	ja	2	1
344	Wenzel Herzog	ja	0	1
345	Friderich Walther	ja	0	1
346	Jens Christensen	ja	2	2
347	Johan Becker	ja	3	1
348	Johan Haase	ja	1	2
349	Tobias Weichel	ja	0	2
350	Christian Sørensen	ja	0	0
351	Andreas Kehl	ja	0	1
352	Friderich Niederman	ja	0	1
i alt		70	25	77

Kort over Nyborg, der bygger på kopi af J.P. Traps kort fra ca. 1860

brandtaxationsprotokollen. Som det ses af figur 4, side 34, er husene i bindingsværk og med fast tag⁸⁹, og enkelte er forbedret. Intet tyder på, at det er specielt de mest sølle rønner, som soldaterne bliver henvist til.

Når jeg ser på, hvilke erhverv der er repræsenteret blandt Nyenstads civile beboere i 1801: bødker, murersvend, daglejer, skomager, spinderske, matros, handskemager og gartner, drejer det sig hovedsagelig om håndværkersvende, altså mennesker der tjener så mange penge, at de ikke modtager almisse, men afspejler den lokale befolkning i byen. Sammenligner jeg med folketællingen 1787, synes gaden ikke at have været ude for en deroute. De repræsenterede erhverv er gartner, almisselem, konsumtionsbetjent, færgematros, skrædder, kornmåler, skomager og stadsmusikant. Dette tyder ikke på, at soldaterbraquerne har medført en ændring i det øvrige klientel.

Med hensyn til boligernes standard kan det derfor konkluderes, at de formodentlig var af samme jævne kvalitet som andre, der hørte til blandt de nedre lag i samfundet.

Lå garnisonssoldatens kvarter isoleret fra den øvrige civile befolkning

Ovenstående analyse viser, at indkvarteringerne over tid ændrede sig fra at ligge spredt over hele byen til at koncentrere sig i Nyenstad, en gade i den østlige ende af byen. Her boede garnisonens folk blandt hinanden fra cirka 1790 og ikke som tidligere inde i de civile indbyggers boliger. Hvor de i starten af perioden kunne dele køkken og stue med civile, viste der sig nu et mønster, hvor en enkelt soldaterfamilie boede sammen med en eller flere enlige soldater.

Den før så intime nærhed med lokalbefolkningen blev afløst af en selvstændig bolig for militære. Hvilken betydning det havde, kan denne undersøgelse ikke alene afklare, men den kan pege på nogle muligheder.

At dele køkken og stue kunne bringe folk ikke bare i fysisk nærhed, men også have en afsmittende kulturel virkning og danne sociale netværk. Det kunne også gå modsat, således at fysisk trange forhold kunne give gnidninger og fjendskab. Da soldaterne flyttede til Nyenstad, boede de stadig så tæt ved lokalbefolkningen, at de kunne have en daglig kontakt. Til gengæld fik alle parter mere plads og dermed mindre grund til daglige små konflikter.

⁸⁹ En bemærkning bagest i protokollen fortæller, at efter branden i 1797 blev stråtag forbudt, og taxationsmændene fandt ikke sådanne inden for voldene i år 1800.

Beskrivelse af braquerne 1791

Ejer 1800	1800 braq	Adresse	Beskrivelse	Taxt
Mad. Aarslef	ja	Nyenstad	Et forhus 4 fag 1 etage bindingsværk	70
Bertel Larsen	ja	do	Et forhus 4½ fag 1 etage bindingsværk	50
Anders Aarslef	ja	do	Et forhus 5 fag 1 etage bindingsværk	80
Koppel	ja	do	Et forhus 5 fag 1 etage bindingsværk, forbedret	100
		do	Et forhus 5 fag 1 etage bindingsværk	80
Arent Lund	ja	do	Et forhus 7 fag 1 etage bindingsværk med 1 qvist af 3 fag	250
		do	Et forhus 6½ fag 1 etage med et lidet udbyg i gården	140
		do	Et forhus 4½ fag 1 etage bindingsværk	70
		do	Et forhus 4 fag bindingsværk	60
Farver Ander Teisen	ja	do	Et forhus 4½ fag 1 etage bindingsværk	70
Ole Rye	ja	do	Et forhus 4½ fag 1 etage bindingsværk forbedret og tilbygget 1 qvist	80
		do	Et forhus 4 fag 2 etager bindingsværk	100
Kmd. Møller	ja	do	Et forhus 4 fag 2 etager bindingsværk og 1 ditto Tværhus 3 fag 1 etage	120
		do	Et forhus 4 fag 2 etager bindingsværk	100

Kilde: Brandtaxationsprotokol Nyborg 1800

Når soldaterne og deres familier boede samlet, sandsynliggjorde det, at deres indbyrdes netværk kunne styrkes, men omvendt udelukkede det ikke nærkontakt med de civile indbyggere. Dels boede der også civile i Nyenstad, dels lå resten af byen rundt om nærmeste hjørne.

I en tid, da ure var noget, der sad på kirketårnet, og ikke fandtes som vækkeur ved siden af soldatens seng, kan jeg desuden se en fordel i, at soldaterne boede samlet, når soldaten i slutningen af sin vagt skulle purre næste mand, der skulle på vagt.

En foreløbig vurdering af mulighederne for soldaternes integration

Analysen ovenfor kan altså sammenfattes i den antagelse, at hver boenhed var nøje bygget op omkring en soldaterfamilie. Til hver soldaterkone/familie knyttede man de ugifte soldater. Dette peger tydeligvis på, at hæren havde brug for disse soldaterkoner til at sørge for det huslige arbejde. På denne måde var der større sandsynlighed for, at der blev sørget for både gifte og ugifte mænd med hensyn til de daglige fornødenheder. Kvinderne var således med til at forøge trivslen for alle i garnisonen. Kirkebogens vielsesindførsler taler deres tydelige sprog om, hvad der skete med en kvinde, der blev enke: hun blev hurtigt gift igen. I hærens forskrifter stod, at man skulle forsøge at holde gifte soldaters antal på omkring 30%. Her var en grund til, at dette ikke blev overholdt så nøje. Soldaterkonerne var simpelthen en nødvendighed, for at garnisonen kunne fungere, når den udgjordes af skrøbelige mænd. En undersøgelse, jeg har foretaget af skifter, viser desuden tydeligt, at enlige soldater var fattigere end gifte. Familiefædre klarede sig bedre materielt.

En undersøgelse af dødsårsagen blandt disse garnisonssoldater viser, at de gifte døde af samme årsager som civile, men at de enlige begik selvmord, faldt i voldgraven og på anden måde kom uheldigt af dage. Det betød derfor også mentalt noget positivt for soldaterne, at der var en hustru. Sammensætningen af soldater tyder således på, at almindelige soldater i den familiedygtige alder dannede kernen i garnisonskompagniet og tog sig af de enlige ældre soldater. Jeg mener heraf at kunne udlede, at soldaterfamilierne var fattige som andre fattige, men at de enlige soldater var endnu fattigere. Det jeg i begrebsafklaringen benævnte de fattigste.

Når jeg finder det vigtigt at bemærke soldaternes fattigdomsniveau, er det med baggrund i en vurdering af soldaternes muligheder for at blive accepteret af de civile indbyggere. At de enlige soldater ikke havde meget at *byde på* i socialt samvær med de øvrige indbyggere, må virke sandsynligt, men intet tyder på, at soldaterfamilierne rent socialt adskiller sig fra de øvrige fattige familier. Skulle der foregå en accept, der førte til integration, måtte det nødvendigvis ske gennem familierne, blandt andet fordi de matchede de øvrige fattige familier. Forskellene kunne være sprog, religion og kultur, men ikke økonomisk niveau.

Sproget kunne heller ikke være det store problem. Soldater, som ikke kunne dansk, kunne tysk, da dette var kommandosproget i hæren frem til 1772, men de henstillinger om at gennemføre anvendelsen af dansk, som findes i garnisonens arkiver⁹⁰, tyder på, at tysk har været anvendt også efter denne dato. Endelig havde mange nyborgensere mange muligheder for at tilegne sig fremmede sprog, dels fordi Nyborg var en havneby, hvor skibe fra store dele af verden ankrede op, dels fordi mange gennemrejsende til og fra Sjælland og dermed København havde ophold i Nyborg i forbindelse med rejsen over Storebælt. Blandt de fynske købstæder har Nyborg sikkert udmærket sig som en by med mange fremmede kontakter og et vist internationalt flow.

De mange fremmede soldater betød mænd med katolsk tro, kvinderne var oftest danske og dermed lutheranere. Af kirkebøger og skifter fremgår det, at soldaterne, på trods af at de var katolske, lod sig begrave af lutherske præster på lutherske kirkegårde, og ikke et eneste dokument i nogen af de gennemsete kildegrupper har berettet om problemer eller særbehandling på grund af den katolske tro. Skifterne indeholder heller ikke effekter, der relaterer sig til katolsk tro, så intet tyder på, at troen har betydet særlig meget for disse soldater. De deltog i de lutherske kirkelige handlinger på lige fod med lutheranere. Det vil sige gudstjeneste med kommunion⁹¹ i forbindelse med, at kompagniet kom til eller forlod byen, vielse foretaget af den lutherske præst og dåb af deres børn i lutherske kirker. De kirkelige handlinger går derfor over til at kunne karakteriseres nok så meget som kultur end som tro. Derfor vil jeg nu se på dåben som en kulturel handling, inden jeg går over til den egentlige undersøgelse af døbebørns faddere i Nyborg kirkebog.

Ovennævnte undersøgelser skulle hermed have godtgjort sandsynligheden for, at garnisonssoldaterne har levet i så tæt kontakt med den øvrige lokalbefolkning, at de har haft mulighed for at knytte sig til civile mennesker.

I det følgende vil jeg forsøge at sandsynliggøre, at dåben - trods sin religiøse oprindelse - kan betragtes som en kulturel handling, der er bærer af ikke-religiøse tegn, således at en undersøgelse af sammensætningen af døbebørns faddere kan påvise medlemmer af den døbtes families netværk.

⁹⁰ Se side 26

⁹¹ Nyborg kommuniionsprotokol

Analyse af 1. generations døbebørn

Generelt om dåb og faddere

I 1500-tallet var det skik at nyfødte børn skulle døbes hurtigst muligt og senest første søndag efter fødslen⁹². I 1646 var der forbud mod at udsætte dåben mere end fire dage. Derfor blev børn ofte døbt på hverdage.

Selve dåbshandlingen foregik ved at nedsænke hele barnet under vand. Først fra 1783 gik man over til kun at komme vand på barnets hoved⁹³. Frem til 1783 blev mange børn derfor hjemmedøbt og senere fremstillet i kirken. Dette skulle ske ifølge Forordning af 19.3.1745:

*Saasnart det uden Fare kan skee, og det offentlig for Menigheden, naar Gudstieneste holdes, paa en Søndag, Helligdag eller Maanedes-Bededag, og ikke paa en aparte Dag, og ikke heller paa samme Dag, naar Moderens Kirkegang Skeer.*⁹⁴

Moderens kirkegang henviser til den regel, at moderen skulle introduceres⁹⁵ i kirken seks uger efter fødslen. I disse uger var hun uren, og ved introduktionen blev hun hentet ved kirkedøren af præsten. Reglen om introduktion ophørte i købstæderne omkring 1800⁹⁶.

Et dåbsbarn skulle have en gudmoder (dette var vigtigt især frem til 1800, herefter kunne moderen selv bære barnet), en kvinde der bar huen (huepige eller huemor⁹⁷) og tre til fem faddere.

I kirkebøgerne for Nyborg købstad, Vor Frue Kirke, ses samme forhold praktiseret i 1700-tallet, men hen imod 1800-tallet kunne der gå op mod fjorten dage inden dåben. Fra 1771 kunne forældrene nemlig frit bestemme, hvornår barnet skulle døbes.

Dåben foregik i forbindelse med gudstjenesten, men uægte børns ved aftensangen.⁹⁸

Ikke alle havde lige let ved at finde faddere til deres børn. Så længe visse erhverv, som for eksempel natmanden og skarpretteren, tilhørte urene erhverv, var det ikke attraktivt at være fadder for disses børn. Til sådanne tilfælde havde man *Forordning af 1698*, der pålagde præstefamilien, borgmester og rådmænd med koner at træde til⁹⁹.

Spørgsmålet er, hvem der valgtes/sagde ja til at blive gudmoder og faddere?

⁹² Birgit Kaiser: *Historien om barkedåben*, s. 35

⁹³ Axel Steensberg: *Dagligliv i Danmark i 17. og 18. aarhundrede*, VI, s. 202

⁹⁴ Schous *Forordninger 1730-1746* III del, Kbh. 1795, s. 608

⁹⁵ Første kirkegang efter fødslen

⁹⁶ Dansk Historisk Opslagsværk s. 54

⁹⁷ do s. 54

⁹⁸ do s. 171

⁹⁹ do s. 172

Gudmoderen var ifølge Birgit Kaisers undersøgelse af sogne i Københavns Amt i 1700-tallet¹⁰⁰ i en lang periode formodentlig ofte jordmoderen, eller en kvinde der havde været med til fødslen, et familiemedlem eller venner.

En anden undersøgelse foretaget af Rita Holm¹⁰¹ fremfører ligeledes, at gudmødre ofte var jordemødre eller fødselshjælpere, men at det også tit var degne- eller præstekonen eller godsejerinden, hvis det drejede sig om fæstebønder.

Således står disse to undersøgelser i modstrid med Dansk Historisk Opslagsværk, som mener, at gudmoderen ofte var en ung ugift pige.

Disse undersøgelser gælder landsbyer, men hvordan med købstaden? Måske var det her, de var unge og ugifte?

Et forhold, som kunne tænkes at afholde de fattigste fra at være faddere eller gudmoder, var reglen om *kirkeoffer* eller *dåbsmønt*. Ifølge Rescr. af 8. August 1777:

Provsterne udi Aarhus- Stift skal for de hos Capellanerne forefaldende Embeds- Forretninger nyde, for at døbe et Barn og for at introducere deres Hustruer, alt det Offer, som derved falder paa Alteret, lidet eller meget, men i Mangel af Offer, 2 Rdl. af Capellanen for hver Forretning efter Forordn. af 19. Martii 1745 dens 5. Art.¹⁰²

I den anviste forordning af 19. marts 1745 art. 5 omtales det forhold, at praksis er forskellig med hensyn til, hvorledes provsten betales i forbindelse med udførelse af dåb i kirken. At provsten nogle steder:

tager det hele Offer, som falder paa Alteret ved Barnedaab og Kirkegang af Fadderne og Følge; Paa endeel Steder ikkun dens Offer, som bær Barnet, eller Kirkegangs- Konens eget, men ikke Faddernes og Følgets Offer¹⁰³.

Heraf kan man udlede, at gudmoderen og fadderne betalte en sum penge i forbindelse med dåben. Hvem, pengene gik til, er ikke så vigtigt i denne forbindelse, men det betyder, at en gudmoder og fadderne skulle have råd til at erlægge et beløb på alteret. Spørgsmålet er, hvor længe efter 1777

¹⁰⁰ Birgit Kaiser: *Historien om barnedåben* s. 91

¹⁰¹ Rita Holm: *Hvem bar barnet*, Fortid og Nutid 1985, s. 204-210

¹⁰² Fogtmans Samling af Reskripter VI del, 2. bind 1777-1784, Kbh. 1786.

¹⁰³ Forordning af 19. marts 1745 art. 5

regelen gjaldt. Da dåb og introduktion omtales sammen i begge tekster, kunne man forestille sig, at dette ændrede sig hen mod år 1800. Måske kun for købstædernes vedkommende. Ligesom ændringen vedrørende kvindens introduktion.

Dansk Historisk Opslagsværk omtaler begrebet *Dåbsmønt*, som noget gudmoderen skulle skænke barnet for at sikre det fremtidig velstand¹⁰⁴, og Den Store Danske Encyklopædi skriver:

Gudmoderen og fadderne gav umiddelbart efter dåben barnet pengegaver, de ”ofrede på barnets bryst”, som man sagde.

Disse to henvisninger giver ikke en entydig opfattelse af, hvad der egentlig skete rent pengemæssigt ved dåben, og desuden har de desværre ikke en tidsmæssig afgrænsning af fænomenet. Derimod er der en vigtig oplysning i Præstelønningsloven af 14. marts 1913. Der står, at *dåbsofferet* bortfalder. Men én ting er loven, noget andet kan være praksis. Om lov eller praksis kommer først, ved vi ikke. Desuden kan skik og brug meget vel have været forskellig fra egn til egn.

Birgit Kaiser finder belæg for brug af dåbsoffer frem til 1738¹⁰⁵, men mener det blev mindre og mindre igennem det 18. århundrede.

Heraf kan udledes, at sandsynligheden for, at der var et økonomisk mellemværende mellem dåbsbarnet og præsten i perioden 1774 – 1814, er så stor, at det er et forhold, jeg vil inddrage i min undersøgelse.

Ud over at fadderne skulle have råd, hvem var det så, der blev faddere?

Den oprindelige betegnelse for faddere var *sponsor*¹⁰⁶ (latin: kautionist), senere betegnelse var *testes*¹⁰⁷ (latin: vidne). Deres opgave som faddere var at være vidne til barnets dåb¹⁰⁸ og ”borge”¹⁰⁹ for den døbtes tro. At der var vidner til dåben, var vigtigt i en tid, da der var dåbstvang¹¹⁰, og da en kirkebog kunne føres lemfældigt eller brænde. Fadderne var desuden forpligtet til at tage sig af barnets kristelige opdragelse.¹¹¹ Implicit kan de have haft yderligere betydning. Når man har brugt ordet sponsor, peger det i retning af, at denne også kunne spille en hjælpende rolle i barnets fremtidige liv.

¹⁰⁴ Dansk Historisk Opslagsværk s. 345

¹⁰⁵ Birgit Kaiser: *Historien om barnedåben* s. 108

¹⁰⁶ Birgit Kaiser: *Historien om barnedåben* s. 44

¹⁰⁷ Theologisk Tidsskrift 1841, *Om Fadderskabet* af Damgaard, s. 5.

¹⁰⁸ Før kirkebøgernes indførelse var dette beviset på dåben, som barnet jo ikke selv kunne huske. Kan ses i lighed med tingsvidne.

¹⁰⁹ Borge for = stå inde for

¹¹⁰ Dåbstvangen blev afskaffet i 1857 (Store Nordiske Konversationsleksikon V s. 392)

¹¹¹ Salmonsens Leksikon, bind 7, s. 666

I andre kulturer, eksempelvis hos mafiaen, ser vi begrebet *gudfader* som en mand, der kan have meget nære bånd til sit gudbarn. Som kan optræde som sponsor eller mentor i barnets liv. Ikke at vi kan overføre dette til Nyborg i 1774-1814, men det kan inspirere til at stille spørgsmål ved, om fadderne kunne have haft en særlig nær tilknytning til barnet/familien.

I en tid, da sult og nød var en reel trussel, og da de rigtige forbindelser og anbefalinger kunne få stor betydning for både barn og familie, kunne valget af faddere ses som en mulighed for at knytte netværk for nutid og fremtid.

I 1841 foretog teolog A.K. Damgaard¹¹² en historisk analyse af institutionen faddere. Han skrev, at denne oprindelig blev indført i kristendommens begyndelse som bevis på, at en person var døbt. I en tid, da det kunne være problematisk at være kristen, havde man via fadderne vidner på, at man var døbt. I slutningen af 1700-tallet var fadderinstitutionen stadig at betragte som menighedens vidner for barnet. Det var derfor et krav, at faddere i den lutherske kirke skulle være *døbte med den sande Daab, voxne og confirmerede*¹¹³, ellers ville kirken ikke antage dem som faddere.

Kirkebøgerne fra Nyborg viser imidlertid, at de katolske garnisonssoldater også blev brugt som faddere i kirken i perioden 1774 –1805. Af den omstændighed kan man derfor antage, at fadderinstitutionen nu ikke mere udelukkende var af religiøs karakter, men at sekulariseringen havde gjort den til en kulturel sædvane, et ritual som også kunne indeholde ikke-religiøs betydning som for eksempel markering af netværkspersoner.

Selv om dåbens udgangspunkt er religiøst, ser jeg derfor studiet af faddere som en kilde til undersøgelse af døbebarnet og dets families netværk. Som et spor, der kan fortælle noget om, hvor i samfundet en familie befandt sig. Hvem de valgte, og hvem der sagde ja til at blive fadder, må have været en betydningsfuld person i deres netværk.

Var der så frit valg på alle hylder, når man skulle finde faddere? Også hvis man var soldat?

Garnisonssoldaterne havde et naturligt netværk indad til, men hvis de også havde civile faddere, peger det i retning af et åbent netværk, der som omtalt under teoriafsnittet skabte tryghed, fællesskab og tillid til gavn for en frugtbar udvikling i samfundet, hvor de to grupper må have været i besiddelse af så forskellige kulturer og færdigheder, at der kunne være tale om en brobygningseffekt. Havde de derimod kun faddere blandt deres egne soldater, tyder det på lukkede netværk med frygt og mistro til følge. Et forhold der ville virke bremsende på en positiv udvikling i byen.

¹¹² A.K. . Damgaard: *Om Fadderskabet*, i Theologisk Tidsskrift v. C.E.Scharling og C.T Engelstoft, 1841, Vol. 5, s.1-22.

¹¹³ do s. 6

Garnisonssoldaternes døbebørns faddere

Beskrivelse af kildematerialet

I undersøgelsen af døbebørns faddere i perioden 1774 – 1814 har jeg gennemgået kirkebogen for Vor Frue Kirke dels med hensyn til de børn, som havde en garnisonssoldat til far, dels de børn som havde civile forældre. Medregnet er udelukkende fødsler i købstaden inden for voldene. Landsogn og huse udenfor er fraregnet ligesom børn, der er døde, inden de blev døbt med faddere. Er der sket hjemmedøb, hvor faddere er noteret, er disse medregnet. Andre soldater end garnisonssoldater har også fået børn døbt i Nyborg i den pågældende periode, men disse er ikke medregnet hverken i den militære eller civile gruppe.

Da garnisonen var henlagt til Rendsborg i perioden 1785 – 1789, forekommer der selvfølgelig ikke militære fødsler i Nyborg i denne periode. De børn, som blev født i Rendsborg, er ikke medregnet blandt ”garnisonens fødsler”, men hvis børnene er nået konfirmationsalderen, mens de har opholdt sig i Nyborg, optræder de i den videre undersøgelse af 2. generations brug af faddere. Resultatet er indskrevet i skemaer og bearbejdet efterfølgende.

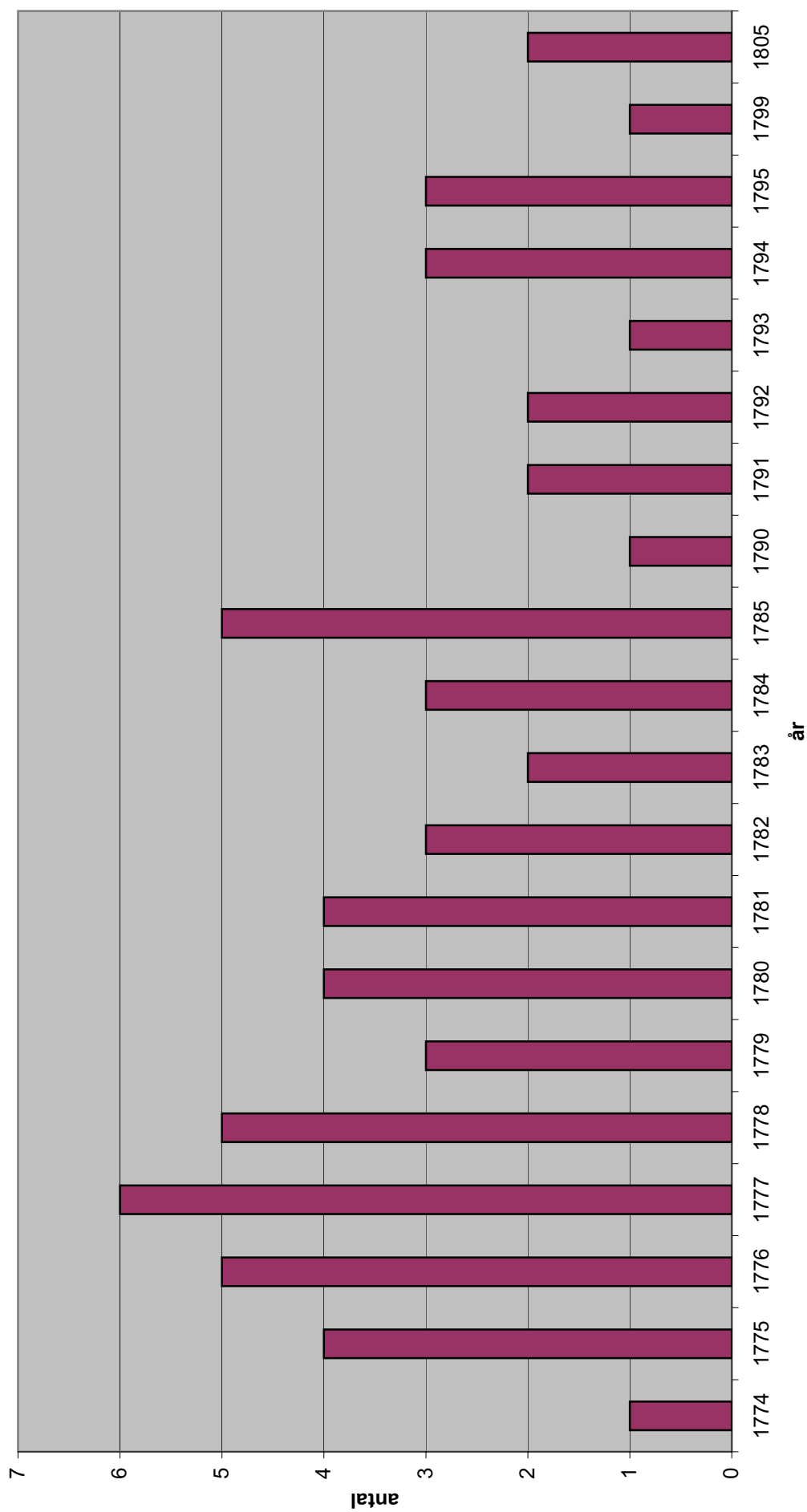
Antal soldaterbørn i forhold til civile børn

Første del af analysen er en statistisk undersøgelse af sammensætningen af soldaterbørnenes faddere, også benævnt 2. generations faddere. Første spørgsmål er, hvor mange døbebørn der indgår i undersøgelsen, og om de har civile eller militære faddere.

Antallet af døbebørn, som det fremgår af kirkebogen i perioden 1774-1814 minus de fem år, da de ikke opholdt sig i Nyborg, udgør 61. Se bilag 2. Det er her bemærkelsesværdigt, at der ikke døbes garnisonsbørn efter 1805. En forklaring kan være, at det ikke var muligt at skaffe 150 ældre og små-handikappede mænd, da kompagniet blev oprettet i 1774, så man i stedet var henvist til unge i den ”fødedygtige” alder, og at man som tidligere nævnt havde brug for en kerne af yngre soldater med koner. Derimod er man i slutningen af perioden ved at nedtrappe antallet af hvervede soldater, så de, der havner i kompagniet, er ældre end tidligere. Dette ses grafisk afbildet på figur 5, side 42.

De 61 børn er derfor født over en periode af 25 år. Jeg har her valgt at medregne tre uægte børn født af soldaternes døtre, fordi de stadig regnes til garnisonen og ikke er gift eller flyttet andet sted hen. I perioden 1774 - 1814 blev der døbt 1089 civile børn i Nyborg. I samme periode døbte garnisonen 61 børn. Soldaterbørnene udgjorde således 5,6% af de civile børn på trods af, at de ikke fødte børn i de sidste 9 år af undersøgelsesperioden og var bortrejst i 5 år.

Fødte børn i Nyborg Garnisonskompagni 1774-1814

Da garnisonen var forlagt til Rendsborg 1786-1789, er disse år ikke medtaget, og 1790 dækker ikke et helt år.
Efter 1805 blev der ikke født børn i garnisonen.

Identifikation af faddere

Skemaet bilag 2 viser, hvilke faddere garnisonsbørnene havde. For hver fadder har jeg undersøgt, hvorvidt de var militærpersoner (både fra garnisonen og andre kompagnier) eller civile. En del stod opført med deres erhverv i forbindelse med dåben, ved andre stod der *af garnisonen*, men mange var uden nogen betegnelse. Desværre har det ikke været muligt at finde oplysninger om alle. Jeg har søgt dem fortrinsvis i folketællingerne, i kirkebøgerne under andre indførsler end døbte og via de kilder, jeg i øvrigt har brugt. Dette viser sig i skemaet ved, at der intet x er i kolonnerne *soldat* eller *civil*. Nogle få har haft flere identifikationsmuligheder blandt civile. Hvis dette navn ikke forekommer blandt de militære, regnes personen for civil.

Antal kvindelige militære/civile faddere til garnisonsbørn

De 61 børn har alle hver to kvindelige faddere. Den ene *bar barnet*, den anden *bar huen*, eller *stod hos*. Blandt disse 122 kvindelige faddere er der en del gengangere.

24 kvinder optræder to, tre eller fire gange som faddere,
både militære og civile optræder som gengangere

Birgit Kaiser og Rita Holm mener, det ofte var jordemoderen, der bar barnet. Derfor må min første undersøgelse gælde dette forhold. Er det tilfældet, at man bruger jordemoderen her blandt garnisonens børn, kan de kvindelige faddere ikke tages som udtryk for et netværk.

Første gang jordemoderen nævnes i kirkebogen, er hendes navn Dahl. Det sker i august 1810 i forbindelse med en fødsel, hvor barnet dør. Så vidt jeg har konstateret, forekommer hun ikke som fadder. Da det ikke har været muligt at dokumentere, hvornår hun starter som jordemoder, og om der var andre jordemødre i perioden fra 1774, må min analyse bygge på iagttagelser af den frekvens, hvormed de enkelte kvinder optræder som faddere.

Gentagelsesfrekvensen er ikke stor, højst fire. Kun tre kvinder optræder fire gange, den ene er fra garnisonen, de andre to er civile. Her i købstaden tyder derfor intet på, at det var en jordemoder, der bar. Derfor kan de kvindelige faddere udmærket undersøges for værende en del af et netværk.

Ofte er en ung ugift pige soldaterbørnenes gudmoder, hvilket som tidligere nævnt svarer til oplysningerne i Dansk Kulturhistorisk Opslagsværk. Fordelingen mellem koner og ugifte piger er næsten ligelig, og der er ikke forskel på, om de var gudmødre eller bar huen. Da det ikke er

jordemoderen, og da gentagelsesfrekvensen er lille, giver det mulighed for at tolke det som netværkspersoner. Se skemaet bilag 2

Faddere til soldaterbørn

viser med hensyn til kvindelige faddere:

Antal militære kvindelige faddere	35
Antal civile kvindelige faddere	75
Antal ved ikke	13
Antal ved ikke i pct.	10,6

Statistisk set er der således i hele perioden mere end dobbelt så mange civile faddere som militære blandt garnisonsbørnene. Dette forhold tyder på en stor kontakt mellem de to grupper, men er det netværk i den forstand, at de udgør en daglig almen kontakt?

Når man flytter til et nyt sted, kan man forestille sig, at man gradvist lærer flere og flere nye mennesker at kende, og derfor kan man se dette antal som udtryk for en højere og højere grad af integration. Derfor vil jeg undersøge, om dette også gør sig gældende for garnisonens folk ved at undersøge, om antallet af civile faddere er stigende. Resultatet fremgår af figur 6, side 45.

Diagrammet viser ingen tidsmæssig tendens i udviklingen af civile faddere. Deraf må jeg udlede, at integrationen udtrykt i forhold til antal civile faddere ikke viser en øget integration over tid med hensyn til kvindelige faddere, men antallet indikerer, at der hele perioden igennem ikke har været noget til hinder for at vælge civile faddere. Ud fra skemaet kan det ikke dokumenteres, at garnisonen har forholdt sig isoleret til lokalbefolkningen. Tværtimod.

Antal mandlige militære/civile faddere til garnisonsbørn

Med undtagelse af to døbebørn har alle hver tre mandlige faddere, hvilket giver 181 personer.

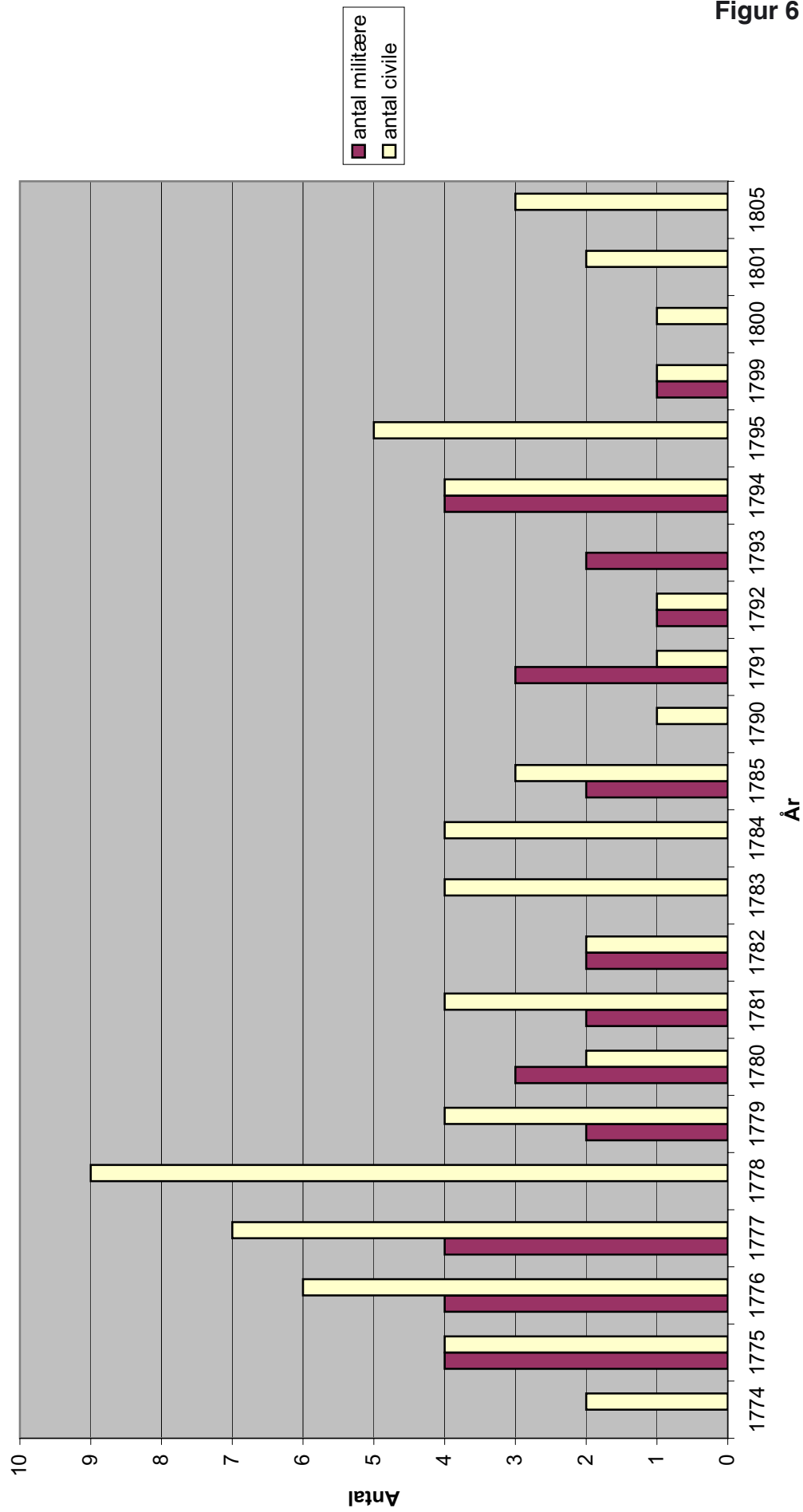
Nogle af disse optræder flere gange, således at der kun er 87 forskellige.

Med hensyn til mandlige faddere viser skemaet bilag 2

Faddere til soldaterbørn

Antal militære mandlige faddere	71
Antal civile mandlige faddere	94
Antal ved ikke	16
Antal ved ikke i pct.	8,8

Militære og civile kvindelige faddere til garnisonsbørn i perioden 1774 - 1805

Da garnisonen var forlagt til Rendsborg 1786 - 1790, er årene 1786 - 1789 ikke medtaget, og 1790 dækker ikke et helt år. Efter 1805 blev der ikke født børn i garnisonen.

Figur 6

Uheldigvis har det ikke været muligt at placere alle personer i kategorierne civil eller militær fadder, men i princippet kan afvigelsen ikke rykke ved det resultat, at der er flere civile faddere end militære. (Hvis alle "ved ikke" skulle vise sig at være militære).

Figur 7, side 47 afbilder grafisk resultaterne i bilag 2 med hensyn til mandlige faddere, og der ses samme manglende tidsmæssige udvikling i antallet af civile faddere. Når enkelte år udviser udelukkende militære eller civile, vil jeg ikke tillægge det større betydning, da det bygger på så få døbebørn, ét eller to.

Undersøgelsen kan derfor med sikkerhed sige, at der ikke kun var militære faddere til soldaterbørnene og således konkludere, at garnisonens familier ikke levede i total afsondrethed fra de øvrige indbyggere. At de civile faddere derimod er i overtal, viser en stor kontakt til det civile lokalsamfund. Den senere så kendte modvilje mod fremmede i nationalstaten var ikke at finde i byen endnu.

Sammenholder vi dette talmateriale med det tidligere omtalte forhold, at *den sociale verden er en verden af symbolske relationer, som viser individets sociale liv, som det knytter sig til gruppen*, kan vi se, at garnissionssoldaterne har relateret sig til både den militære og civile verden. Et tydeligt tegn på gensidig accept. Soldaterne ønskede civile faddere, og civile sagde ja til at være faddere. At der ikke er ret mange gengangere støtter, det udsagn, at der er bred accept. Jeg vil forsøge at se bag om valget af faddere.

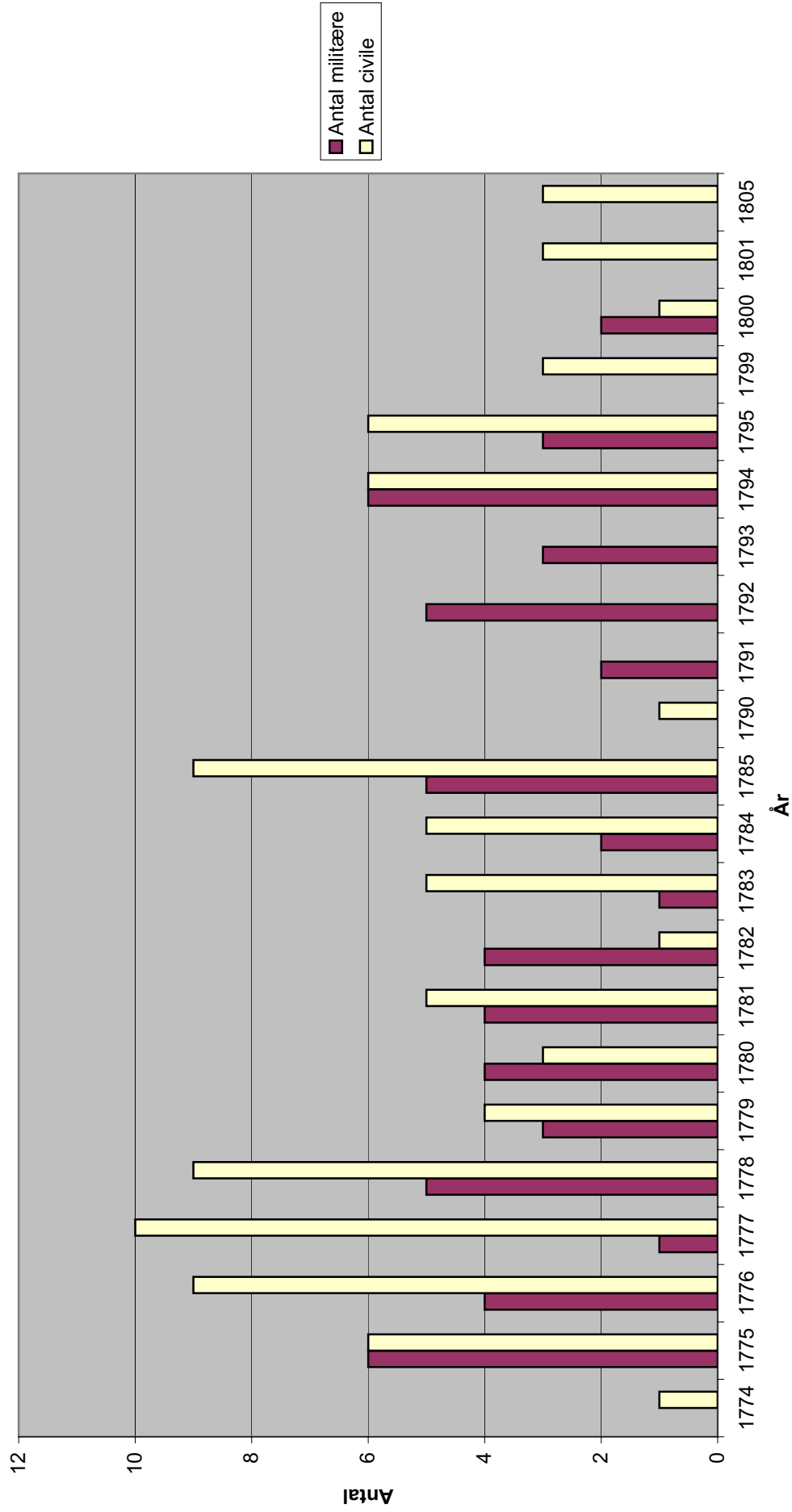
Hvem var de militære faddere

Blandt de kvindelige militære faddere ses en overvægt af korporalskoner og musketerkoner, hvis mænd tjener mest. Endnu et aspekt der tyder på, at der skulle erlægges dåbsmønt, og tegn på et markant netværk i garnisonen blandt menige og nærmeste overordnede. Garnisonens overordnede var i undertal med hensyn til at blive faddere hvad angår både de kvindelige og mandlige.

Med hensyn til de kvindelige fadderers sociale placering består gruppen af både gifte og ugifte, af tjenestepiger, hustruer til håndværkere - svende såvel som mestre - til skibsfolk og værtshusmænd, til kone eller datter af stadskirurgen, præsten, kammerråden og cancelliråden. Altså en bred vifte af socialt placerede. Resultatet af en undersøgelse af fadderens adresser ses på figur 8, side 48.

Desværre var der mange, der ikke lod sig finde. Sammenlignes adresserne med kortet figur 3, side 32 viser det sig, at de ikke i særlig grad boede i nærheden af garnisonen i Nyenstad. De boede på Torvet, i Kongegade, Nørregade, Sønder Mellemsgade og Blegdamsgade, men også i Nyenstad ved garnisonen. Her boede for eksempel Apolone Andersdatter, kornmåler Rasmus Hansens kone.

Militære og civile mandlige faddere til garnisonsbørn i perioden 1774 - 1805

Da garnisonen var forlagt til Rendsborg 1786 - 1789, er årene 1786 - 1789 ikke medregnet, og 1790 dækker ikke et helt år. Efter 1805 blev der ikke født børn i garnisonen.

Hvor boede de civile faddere

Faddere mænd	Fadder år	Adresse	Militær indkv.
Abraham Hansen		Heslet 223	nej
Arnt Lund (Arent)	1778	Torvet 17, 24	ja
Christen Nielsen Kragh	1784 og 1785	Mellemgade 1, 195	
Christen Pedersen	1777	Mellemgade 37, 232	ja
Erik Klinch	1784	Gammel Torv 3, 81	ja
Friderich Hansen	1775	Vægterstræde	nej
Gotlieb, (Ernst Christian)	1781	Kongegade 4, 160	ja
Hans Henrich Berg	1799	Store Kongegade 158, 210	nej
Hr. Boÿsen (Søren)	1781	Torvet 2, 16	nej
Hr. Ole Dye (Ryh)	1795	Nørregade 31, 39	nej
Hr. Rasmus Møller	1785	Nørregade 1, 26	ja
Iver Nielsen	1777	Mellemgade 36	
Jacob Jørgensen	1799	Nørregade 29, 37	nej
Jacob Rasmussen	1785	Nørregade 6, 31	ja
Jens Jensen	1780	Aalehuset, 259	nej
Johan Jacob Enche	1774, -77, -78	Kongegade 11, 167	ja
Josva Tornøe	1781, -83, -85	Nørregade 4 29	nej
Lars Larsen	1784	Rebslagerbanen 1, 5	ja
Mons. Winthers	1778	Kongegade 12, 168	ja
Mr. Friis	1795	Nørre Mellemgade 107, 144	ja
Mr. Niels Broch		Store Kongegade 146	nej
Niels Lisberg	1779	Vester Voldgade 11, 142	nej
Niels Møller		Nørregade 23,30	nej
Niels Nielsen Lund		Mellemgade 36,	nej
Niels With		Nørregade 34, 45	nej
Peder Andersen	1783	Nørre Mellemgade 108, 145	nej
Peder Nielsen	1805	Torvet 17, 24	nej
Peder Pedersen (Olsen)	1795	Sønder Voldgade 131, 176	nej
Peder Sørensen	1785	Nørregade 10, 35	ja
Pedersen	1783	Kongegade 4, 160	ja
Peter Jensen	1776	Torvet 7, 21	ja
Poul Jensen	1777	Nørregade 2, 27	ja
Poul Pedersen	1784	Kirkestræde 4, 89	ja
Sr. Peders Andersen	1783	Mellemgade 4, 198	ja
Svitzer	1781		
Søren Ulrichsen	1777	Nyenstad 7, 99	nej
Wulff	1785	Adelgade 2, 117	ja

Blandt de mandlige faddere er det bemærkelsesværdigt, at gruppen ikke indeholder nogen fra den mest ydmyge del af samfundet. Se figur 9, side 50. Her er ingen daglejere, der er kun enkelte fiskere og matroser. Der er derimod håndværkere af alle slags både svende og mestre, der er byfoged, etatsråd, jurist, præst, rektor på latinskolen og købmænd. En del synes at være mænd med en vis position i byen. De bor spredt i byen, nogle også uden for byen (i Ålehuset og Heslet). Er det, fordi de har råd til dåbsmønt, eller er det som udtryk for et netværk? Kun en enkelt bor i Nyenstad, nemlig skrædder Søren Ulrichsen, men det er før, Nyenstad blev samlingssted for garnisonen. Som omtalt tidligere kunne man forestille sig, at valget af mandlige faddere var et udtryk for et ønske om en sponsor til det lille barn. Jeg har derfor undersøgt, om der er et sammenfald af drengebørnenes kommende lærermestre, eller hvor de kommer til at tjene. Umiddelbart fandt jeg ingen sammenfald, men det viste sig også, at grundlaget var så lille, at der ikke med rimelighed kunne sluttes på det.

Hvem bruger hvem

Blandt de mange, som brugte civile faddere, skiller nogle sig ud, som de der udelukkende bruger militære. Derfor har jeg undersøgt forholdene for disse syv nærmere. Se figur 10, side 51.

Christiana Dorothea Peschelin og

Anna Catrina Jantzen

Begge disse døtre af garnisonen var ugifte mødre. Den første med en soldat som udlagt barnefader. Den anden med en rytter. Ugifte mødre havde dengang en ringere status end gifte. Derfor var det sandsynligvis ikke attraktivt at blive faddere og derfor sværere at skaffe faddere til disse børn. Dette kan være grunden til, at disse to uægte børn, som det hed, fik faddere fra garnisonen. Her trådte ikke bare den nære familie og de menige musketerer til, men også overordnede fra garnisonen.

Jens Olsen

Han får to børn, som begge udelukkende har militære faddere. Børnene dør henholdsvis tre måneder og fem uger gamle, og han får ikke flere døbt, så der er ingen at følge.

Når begge hans børn ikke har nogle civile faddere, kunne det tyde på, at hans netværk hovedsagelig bygger på andre fra garnisonen. Det er bemærkelsesværdigt, at ingen af fadderne er overordnede

Faddernes erhverv

Faddere mænd	Erhverv	Faddere mænd	Erhverv
Abraham Hansen	fisker	Lars Larsen	rebslagersvend
Alexander Ulitz	skovfoged	Lehmand	?
Arnt Lund (Arent)	bagersvend, bagermester og købmand	Lorentz Adler	sejlmager
Berg	Forvalter	Mons. Jensen	?
Bruun	Münsterskriver (v. søetaten)	Mons. Winthers	lever af egne midler
Christen (Christian) Nielsen	hattemager	Mr. Engelbrecht Kellinghusen	
Kragh		Mr. Friis	bager
Christen Pedersen		Mr. Gerber	?
Christian Andersen (Kehl)	Skomagermester	Mr. Hansen	?
Christian Friderichsen	matros	Mr. Jacob Hetting	?
Christian Funch	?	Mr. Niels Broch	Handelsbetjent
Christian Herman Anthon	?	Mr. Tuhstrup	?
Erik Klinch	?	Niels Andersen	Skomagersvend
Evart Jørgensen	skomagersvend	Niels Hansen Drabe	?
Frantz Holst	?	Niels Lisberg	konsumptionsbetjent
Friderich Hansen	Mr. Gæstgiver	Niels Muurmester	Murmester
Friederich Höyer	vægter	Niels Møller	Handelsbetjent
Gotlieb, (Ernst Christian)	?	Niels Nielsen Lund	Slagter
Hans Henrich Berg	Mr. Fuldmægtig	Niels With	skomager
Hans Jensen	Snedkermester	Peder Andersen	Sr. Købmand
Hans Ærebo	vægter	Peder Bøgh	?
Hieronimus	?	Peder Hansen	Murmester
Hr. Boÿsen (Søren Boyesen)	skrædder	Peder Johnsen	
Hr. Ole Dÿe (Rÿh)	Byfoged	Peder Klemme	Købmand
Hr. Rasmus Møller	lever af sine midler, tidl. Skipper	Peder Nielsen	Bagersvend
Hr. Schmidt	Arving til Lars Nielsen Kbm.	Peder Pedersen (Olsen)	Slagter
Iver Nielsen	Etatsråd	Peder Sørensen	Mr. Feldbereder (brandinspektør)
Jacob Jørgensen	måske far til slagter Niels Lund	Pedersen	jurist og fuldmægtig
Jacob Larsen	snedker	Peter Jensen	overskriversvend
Jacob Nettermann	tjener	Poul Jensen	hattemager
Jacob Rasmussen	Mr.	Poul Pedersen	bødkersvend
Jacob Sørensen	skomager	Rasmus Bast	?
Jens Andersen	gift 27.10.1784	Rasmus Jensen	smed
Jens Jensen	Skomagersvend	Schonning	
Jensen	blegemand	(Peder)(Søren)(anders)	Cand. Ministieri kapelan
Jesper Nielsen	Mr.	Sr. Christen Lund	Bager
Johan Boÿsen	enkemand i 1803	Sr. Peders Andersen	Købmand
Johan Daniel Lausen	?	Sr. Torst	?
Johan Henrich Jespersen	sadelmager	Svitser	Hr. Inspektør, (told / konsumtions)
Johan Jacob Enche	?	Søren Poulsen	Rytter
Josva Tornøe	Murmester	Søren Rasmussen	?
Jørgen Christian Pechel	rektor og magister på latinskolen	Søren Ulrichsen	Skrædder
Jørgen Jørgensen	Skibsmænd	Wiely Jensen	?
Lars Dons	ere muligheder	Wulff	Mr. herbergejer og fattiggasserer
	?		

Garnisonsbørn med udelukkende militære faddere

Soldat	Barn født	Barnets navn	Fadder 1	Fadder 2	Fadder 3	Fadder 4	Fadder 5
Christiana Peschelin	18.02.1775	Friderich Chr.	Susanna Kluwiens	Sara Lange	Johan Ruppel	Friderich Rebein	Johan Ickelsheimer
Jens Olsen	02.07.1775	Johan Peter	Juliana Heymannen	Magdalene Spielbergen	Bartholomeus Ziski	Andreas Nischosen	Sivert Hansen
Jens Olsen	13.09.1776	Dorthea	Gotfrid Langes koene	Else Dorthea Mejer	Joh. Nicolai Veigt	Valentin Martin	Christian Rebent
Peter Sandberg	07.07.1779	Ferdinanth	Gotfrid Langes koene	Lars Donses koene	Thor Pedersen	Peder Lundahl	Heronimus Carlsen
Jesper Nielsen	20.06.1781	Lucia	Musq. Weichels koene	Gotfried Heinemands koene	Musq. Ferber	Musq. Rebent	Musq. Been
Theodorus Richter	05.03.1785	Anders	Sara Behn	Anna Catrina Weicheln	Serg. Pop	Musq. Tobias Weichel	Jacob Sommer
Anna Catrina Jantzen	15.04.1794	Anna Maria	Corporal Steens koene	Anna Frederica Lipmann	Corporal Steen	Corp. Sigismundus Rose	Tobias Weichel
Johan Feldhauden	22.12.1794	Anna Maria	Corp. Steins Anna	Rorbachs Datter Maria	Musq. Hans Jensen	Johan Fleichmann	Christian Berger

Figur 10

militære, og at den eneste, der selv optræder som barnefar, Johan Nicolai Veigt, ikke bruger Jens Olsen eller hans kone som faddere.

Peter Sandberg

Hans første barns faddere er udelukkende militære, men barn nummer to, som fødes tre år senere, har begge de kvindelige faddere blandt de civile. Det kunne tyde på en udvidelse af netværket over tid.

Jesper Nielsen

Fra 1778 til 1784 får han døbt tre børn. Det første barn har to kvindelige civile faddere og tre mandlige militære, det næste har udelukkende militære, og det tredje har udelukkende civile. Da det er midterbarnet, der udelukkende har militære faddere, duer teorien om udvikling af netværk over tid ikke umiddelbart her. Men ser vi udelukkende på de mandlige faddere, kan teorien godt understøttes.

Theodorus Richter

Af de fem børn, som han får døbt, er kun det sidste med udelukkende militære faddere. Ikke et forhold der understøtter teorien om en tidsmæssig udvikling mod øget brug af civile faddere. Derimod kunne det sandsynliggøre, at det ikke havde den store betydning, om de var civile eller militære.

Johan Feldhauden

Hans døbebarn får den samme gudmoder som Anna Catrina Jantzen, begge i 1794. Man kunne fristes til at tro, hun var fødselshjælper til begge børn, men grundlaget er for spinkelt at drage slutninger på.

Denne del af analysen viser, at dåben spejlede den sociale orden i tilfældet, hvor døbebarnet var uægte, og at garnisonen udviste social forståelse og dannede netværk for de piger, som det gik galt for.

Desuden er det bemærkelsesværdigt, at fire af de fem soldater er så anonyme i kilderne, at de ikke findes i anden del af undersøgelsen. De er ikke en del af den kerne, der satte sig spor. At Theodorus Richter udelukkende benyttede militære faddere til sit femte barn, tyder på, at det ikke har været så vigtigt, om fadderne tilhørte militæret eller de civile. Vigtigere var det, hvem netværket her og nu bestod af.

Opsummering

Analysen viser, at der var forholdsvis flere kvindelige civile faddere end mandlige. Det kunne skyldes brugen af kvindelige fødselshjælpere, men da der ikke er mange gengangere blandt fadderne, må en sådan sammenhæng forklares med, at der har været mange forskellige fødselshjælpere. Da der ikke er andre forhold, der underbygger en sådan tolkning, mener jeg, der må findes andre årsager.

En mere plausibel forklaring kunne være kvindernes større berøringsflade med byens civile kvinder. Deres mødesteder kunne være mange, eksempelvis når de hentede vand ved brønden, når de vaskede og i forbindelse med børns pasning, sygdom og skolegang. Desuden udviser flere skifter indholdet af en spinderok, hvilket betyder, at det sandsynligvis har været almindeligt, at garnisonens kvinder har suppleret indtægten ved at spinde for folk. Soldaterkoner havde også lov til at drive småhandel og kan i den forbindelse have været i kontakt med byens øvrige befolkning.

Bemærk i øvrigt, at på skemaet over den årlige fordeling af kvindelige faddere figur 6, side 45 er 1793 det eneste år uden civile faddere, og her var der kun én dåb med to kvindelige militære faddere. Antallet af militære kvindelige faddere overgår kun antallet af civile i tre ud af de 22 år. De 61 døbebørn har altså haft 75 civile kvindelige faddere og 90 mandlige civile faddere. Der er i gennemsnit mere end én af hver til hvert barn.

Var det så alle garnisonsfamilier, eller var det kun enkelte, der brugte de civile faddere?

En optælling viser at

Dåb med mindst én civil fadder	46
Dåb med ingen civil fadder	7
Ved ikke	8

Altså havde 75,4 % af alle garnisonens døbebørn mindst én civil fadder. Når jeg betragter disse tal sociocentrisk - altså det at en persons egne trufne valg kan ses som udtryk for en gruppes identitet - viser det, at garnisonen ikke søgte at isolere sig, men ønskede at blande sig i det fælles lokale liv ved at inddrage civile som faddere til deres børn.

Som tidligere nævnt ville jeg undersøge, om der var et udviklingsmønster i antallet af civile faddere.

I den forbindelse må jeg konstatere, at et egentligt mønster ikke er at finde. Dette kan ses som belæg for, at det ikke havde den store betydning, om det var militære eller civile, der blev faddere, men at

andre forhold gjorde sig gældende. Et af disse forhold kunne være den sociale status, men et tydeligere billede kan måske vise sig, når alle børn inddrages i analysen.

Antal og spredning af garnisonsbørns civile faddere tyder på et stort kvindeligt civilt netværk uafhængigt af social position, hvorimod de mandlige faddere synes hentet blandt dem, som havde en vis social position i byen. Derimod synes deres boligs placering i byen ikke at have nogen betydning for valget.

Kvinderne synes at repræsentere det nutidige netværk, og mændene håbet om et fremtidigt. At dette overhovedet var muligt for garnisonens folk, tyder på, at de ikke bevidst blev holdt på afstand af byens øvrige civile beboere, og at de heller ikke selv bevidst forsøgte at isolere sig. Dette kunne tyde på, at soldaterne ikke blev betragtet som noget outreret på grund af deres erhverv. De var noget særligt på samme måde, som skrædderne var noget særligt. At være garnisonssoldat var et arbejde, ikke en væremåde.

På samme måde som eksempelvis skræddere relaterede sig på en særlig måde til andre skræddere, relaterede garnisonssoldaterne sig til de andre soldater på deres måde, men det gjorde dem ikke til en særlig slags mennesker.

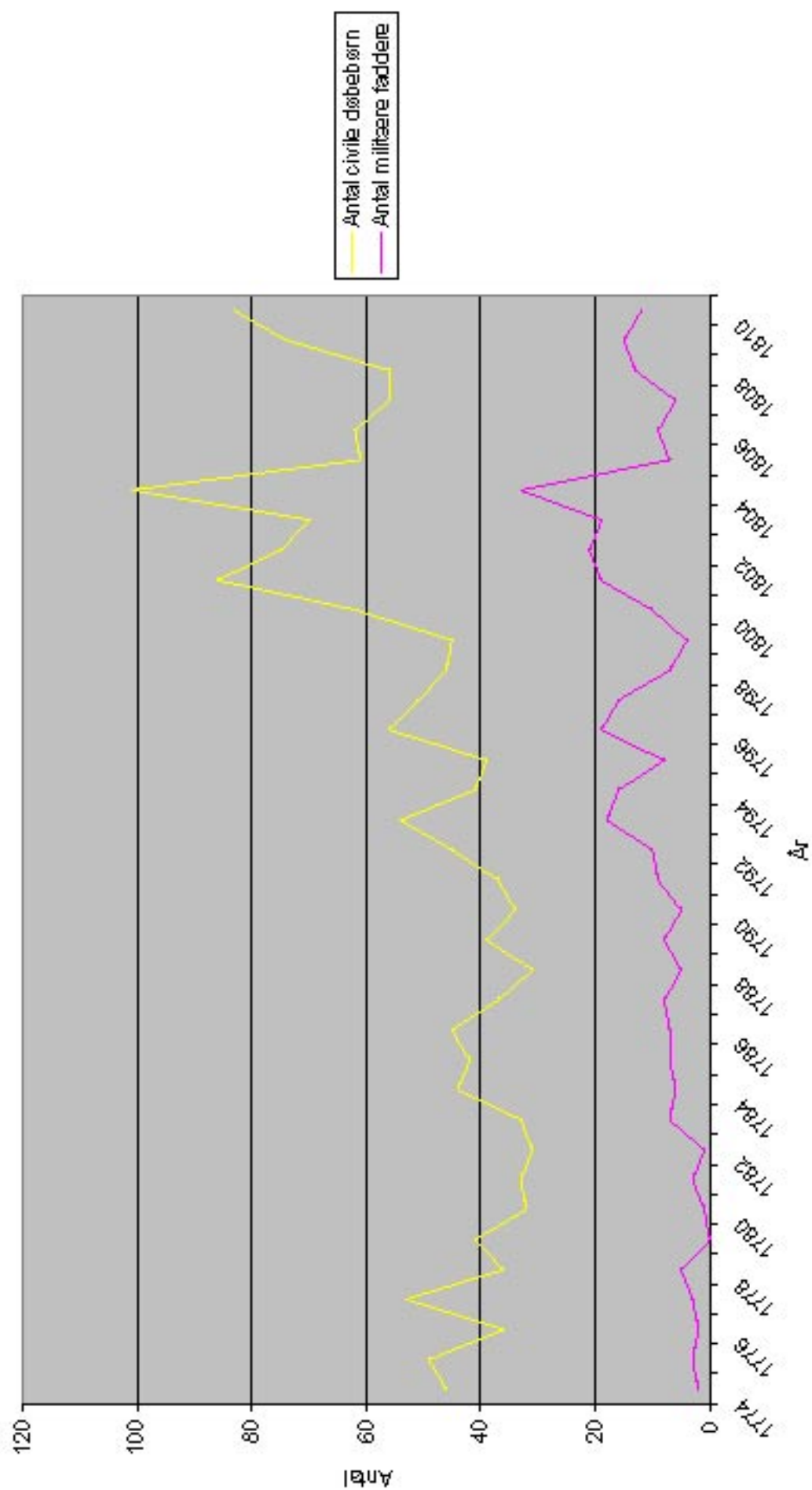
I en tid, da religionen havde stor magt over sindene, da de fremmede oftest var katolikker, indgik de på lige fod i dåbshandlingen som de lokale lutherske kristne. Et forhold der styrker den opfattelse, at dåben ikke bare var en religiøs handling, men også en kulturel, hvoraf der kan udledes sociale relationer. På trods af at hovedparten af garnisonssoldaterne kom fra et fremmed land, og mange var katolikker, tyder deres valg af faddere på, at det var vigtigere for dem at være en integreret del af byens befolkning end at isolere sig omkring deres kulturelle oprindelse.

Civile døbebørns faddere

Kildematerialet

Følgende del af analysen vil beskæftige sig med spørgsmålet om brugen af militære faddere blandt de civile. En gensidig brug af faddere ville være udtryk for den højeste grad af nærhed i netværket. På den anden side ville det være næsten utænkeligt, at ret mange garnisonssoldater blev brugt som faddere, alene fordi de var så fattige. Tilsvarende fattige civile synes heller ikke brugt. Derfor er denne del af analysen ikke kun rettet mod brugen af garnisonens folk, men militære i det hele taget. Figur 11, side 55 viser, hvorledes antallet af militære faddere hos civile børn fordeler sig pr. år i perioden 1774 – 1810. Tallene bygger på det indskrevne antal faddere ved civile døbebørns dåb, der

Militære faddere hos civile, set i forhold til civile døbebørn 1774 - 1810

i kirkebogen fremstår som militære. Her er ikke skelnet mellem soldater fra garnisonen og fra indkvarterede soldater fra andre kompagnier, hvorfor årene 1785-1789 er medtaget. Perioden er afgrænset til 1774 - 1810, da kirkebogens indførsler for 1810 - 1814 er af dårlig kvalitet både hvad angår læsbarhed og oplysninger (Der eksperimenteres med kolonne-indførsler).

At nærlæse alle indførsler om civile døbebørn i Nyborg gennem hele perioden var for omfattende til denne analyse, derfor har jeg udvalgt tre årgange med ti års mellemrum: 1775, 1795 og 1805. Når 1785 er udeladt, skyldes det, at jeg af hensyn til specialets omfang kun ville anvende tre nedslag og derfor fravalgte de år, da garnisonen var forlagt til Rendsborg.

Civile døbebørn 1775

I 1775 blev der døbt 40 civile børn. Se bilag 3. Af disse kan ingen påvises at have haft kvindelige militære faddere. De tre mandlige militære faddere, der forekommer, er alle til Dorthe Christensdatters barn, Malene. Den udlagte barnefader var livvagt, altså soldat, og de tre mandlige faddere var soldater. De kvindelige faddere var civile ligesom moderen. De mandlige faddere var militære ligesom barnefaderen. Her ser vi igen, hvorledes et uægte barns faddere vælges fra en snævrere kreds.

De mandlige faddere har i overvejende grad fine titler. Håndværkere er der ikke mange af. Skemaet viser desuden tydeligt, at de civile borgere i 1775 endnu ikke var begyndt at bruge militære faddere, heller ikke - som vi senere ser - i form af overordnede militærpersoner.

Civile døbebørn 1795

I året 1795 blev der døbt 33 civile børn. Det laveste antal i perioden 1791 - 1798. Disse brugte ni militære faddere. Se bilag 4.

To kvinder tilhørte den militære gruppe, Fru Kaptain Juel Knudsen (forekommer to gange) og Fru Grape. Det var købmand Kieler, der med tvillinger tegner sig for to og Hr. Georg Jessen, medicinæ, for den tredje dåb med militære kvindelige faddere. Således var det to personer med erhverv, som placerer dem blandt eliten både socialt, videnskæssigt og i forhold til kontakt med fremmede. Blandt de kvindelige faddere ses, at socialgrupper fra tjenestepige til kammerrådinde er repræsenteret, men overvægten er mestrenes koner, jomfruer og madammer.

Antallet af mandlige militære faddere er seks, ingen er menige fra garnisonen. Her er det igen købmand Kielers tvillinger, der anvender henholdsvis Lieutenant Soelberg og Hr. Capt. Arnfeld. Desuden igen Hr. Georg Jessen, medicinæ, der bruger Hr. Capt. Bang, Hr. Capt. Arnfeld og Hr.

Vagtmester Lieut. Beck. Georg Jessen bruger altså fire militære og én civil fadder, helt atypisk for den civile gruppe. Jørgen Kieler, konsumptionsbetjent, har brugt den sidste militære. Det er således inden for en ganske lille kreds, man i dette år har anvendt militærfolk som faddere. Der spores dog en ændring fra 1775, da slet ingen civile anvendte militærfolk ud over Dorthe Christensdatter, der havde en soldat udlagt til barnefader.

Da denne undersøgelse gælder integration, skal der lige nævnes, at byens skarpretter, Christian Røsler, også var en person, der blev anvendt som fadder i 1795. Skarprettere omtales i Tyge Krogh *Oplysningstiden og det magiske*:

som værende en særlig kaste, som var foragtede og afskyede, og som ærlige mennesker burde undgå enhver fysisk berøring med¹¹⁴

i første halvdel af 1700-tallet. Dette forhold må for Nyborgs vedkommende have ændret sig frem til 1795. Da boede skarpretteren midt i byen, tæt ved de øvrige indbyggere, og da han oven i købet blev fadder til parykmager Niels Grønbechs søn, må vi antage, at han var almindelig accepteret. Et tegn på at der ikke klæber gamle fordomme om uærlighed til skarpretteren og hans kone, men peger i retning af en mindre fordomsfuld bykultur.

Civile døbebørn 1805

I 1805 blev der døbt 53 civile børn i Nyborg kirke. Næsten dobbelt så mange som 10 år før. Se bilag 5. Efterhånden er garnisonsmusketerernes 2. generation blevet voksne, og det er et spørgsmål, hvorledes de skal indplaceres i grupperne militære og civile. Jeg har valgt at fremhæve dem i skemaet med rødt, og de vil blive særskilt omtalt senere.

I alt fem kvindelige militære faddere har jeg fundet i 1805. De fem, der anvendes, er Elisabeth Fischer, Juliane Marie Rorbach, Fru Captaininde Schaumburg, Maren Day og Birthe Cath. Svalve. I det følgende omtales de fire dåbsindførsler, som indeholder disse:

Martin Selinca¹¹⁵, tidligere soldat og nu murersvend, gift med Giertrud Jantzen, bruger Elisabeth Fischer, hvis mor var gift med en soldat. Den anden kvindelige fadder, Juliane Marie Rorbach, er ligeledes en datter af garnisonen. Både døbebarnets mor, Giertrud Jantzen, og de to faddere kommer således fra en soldaterfamilie, hvilket kan forklare forbindelsen.

¹¹⁴ Tyge Krogh s. 329

¹¹⁵ Skema Faddere civile 1805 nr. 5

Johan Jørgen Bay¹¹⁶, rebslagersvend og gift med rebslagerdatter Anne Kirstine Bus, havde Fru Captaininde Schaumburg (gift med kommandanten for fæstningen og garnisonen) som fadder til deres søn Henrich Valentin. I dette tilfælde har jeg ikke fundet nogen simpel forklaring som ovenfor. Kontakten til den militære verden må snarere have integrerende karakter.

Anna Cathrine Caroline Fischer¹¹⁷ fik i 1805 sit tredje uægte barn, Marie Kirstine, med udlagt barnefader Søren Nielsen, skipper i Rudkøbing. Hun var søster til den Elisabeth Fischer, som er nævnt ovenfor blandt faddere for Martin Selincas barn. Også Maren Day, datter af musketer Godske Richard Day, er fadder.

Det er altså dels inden for hendes og moderens netværk i garnisonen, der hentes faddere. Dette bekræfter min tidligere konklusion, at garnisonens uægte døbebørn er dem, der hovedsagelig henter faddere fra garnisonen. Ved denne dåb er der kun fire faddere, det vil sige én mindre end vanligt. Fadderen Jørgen Fischer er Anna Cathrine Caroline Fischer og Elisabeth Fischers broder¹¹⁸ og dermed 2. generations-tilvandrer fra garnisonen ligesom Maren Day. Den første fadder, A. Dorothea Rasmusdatter, kan være tjenestepige ifølge folketællingen 1801, men er snarere Dorthe Rasmusdatter, enke efter Peder Møller, 31 år¹¹⁹, da hun er næsten nabo til Anna Cathrine Caroline Fischer i Nyenstad. En atypisk dåbsindførsel. Den fjerde fadder er Bendix Bjelke, handskemager og kirkeværge. En mand med et civilt erhverv og samtidig tilknyttet kirken. Om han stillede op som fadder, fordi ingen andre ville¹²⁰, ved jeg ikke.

Peder Olsen¹²¹, gårdskarl og gift med Johanne Marie Jørgensdatter, fik døbt datteren Marie og brugte Karen Hansdatter, som ikke lader sig identificere, og Birthe Cath. Svalve/Svalbe, som var steddatter af Andreas Holmgren. Hun er på det tidspunkt 20 år og ugift, først 5 år senere bliver hun gift. De mandlige faddere var Hjulmand Jørgen Nielsen, Mads Jensen, som ikke kan identificeres, og brændevinskarl Christen Pedersen. Alle tre sandsynligvis civile faddere og tilhørende samme sociale gruppe som barnets forældre.

Antal kvindelige militære faddere til civile børn

Da første del af analysen hovedsagelig omfatter en statistisk udredning af forholdet mellem garnisonens folks brug af faddere set i forhold til de civiles brug, vil det følgende trods små tal vise, hvor mange militære faddere der blev brugt til civile døbebørn.

¹¹⁶ do nr. 30

¹¹⁷ do nr. 24

¹¹⁸ se Win-family id 116

¹¹⁹ Ifølge folketælling 1801, her 27 år

¹²⁰ Som kirkeværge var han forpligtet til at være fadder, hvis ingen andre ville

¹²¹ Se bilag 6, nr. 44

Da soldaternes børn, 2. generation, nu er så voksne, at de kan være faddere, har jeg måttet vælge, om de skulle høre til de civile eller militære. Hvis de har et civilt erhverv eller er gift med civile, taler det for at lade dem tilhøre gruppen af civile, men da undersøgelsen gælder integration, vil jeg stadig lade dem gruppere som militære. Integration kan meget vel strække sig over flere generationer, og kun ved også at kalde 2. generation for militære kan disse blive statistisk synlige.

Antallet af kvindelige militære faddere i de tre udvalgte årgange er ikke mange, men viser en udvikling:

1775	0
1795	2
1805	5

Da det ikke har været muligt at identificere alle navne, kan der selvfølgelig gemme sig flere, men det er en faktor, der gælder alle tre nedslag.

Antal mandlige militære faddere til civile børn

Antallet af mandlige militære faddere til civile børn de tre udvalgte årgange var:

1775	3
1795	9
1805	9

Disse tal skal ses i forhold til det samlede antal civile døbebørn i de pågældende år. Se figur 10. Figuren viser, at udviklingen i antal civile døbebørn følger næsten samme kurve som antal af militære faddere for civile børn. Det vil sige, at antallet af børn vokser mod slutningen af den undersøgte periode. Det samme gør antallet af militære faddere, men de to kurver nærmer sig ikke væsentligt til hinanden, hvilket viser, at der ikke procentuelt forekommer flere militære faddere mod periodens slutning.

Dette viser således en udvikling over tid, da antallet af militære faddere er tiltagende frem mod 1800-tallet, men ikke med en større andel.

Hvem bruger hvem

De civile faddere for civile døbebørn indeholder alle socialgrupper. Der er ugifte piger, en daglejer, matroser, militærfolk (Her er ikke medregnet garnisonens folk), håndværkssvende og –mestre, købmænd, tolder, kapellan, kirurgus, apoteker og byfoged. En nærlæsning af, hvem der bruger hvem, viser en tydelig markering af, at de ugifte kvinder anvender musketerer fra garnisonen, altså

de socialt lavest rangerende. Resten anvender overordnede militærfolk, men både fra garnisonen og andre kompagnier. De menige garnisonssoldater bliver tydeligvis ikke faddere for de civile døbebørn. Der er kun én undtagelse, den rigeste blandt musketererne, han som skiller sig totalt ud fra resten ved at være både musketer og skrædder og derfor via sit skifte kan ses som lige så formuende som en lille håndværksmester. Han bruges også som fadder, eksempelvis hos købmand Lange.

Sammenfatning af første del af analysen

Udgangspunktet for første del af analysen, som omfatter døbebørn af 1. generations indvandrede hvervede soldater, var at undersøge deres netværk.

Den statistiske metode har vist sig velegnet til at dokumentere, at de hvervede garnisonssoldater brugte civile faddere i så stort et antal, at der ikke er tvivl om, at den civile lokalbefolkning gerne ville i kontakt med disse soldater og viste det i form af at være faddere til deres børn.

Der er ligeledes statistisk dokumentation for, at de civile ikke brugte garnisonssoldater som faddere. Der ses således ikke en gensidig brug af hinanden som faddere. Derimod er det tydeligt, at dåben afspejler den sociale orden, og faddere er derfor en udmærket kilde at anvende her. Jeg har i denne analyse kunnet iagttage, at både civile og soldater søger socialt opad, når de vælger faddere. Denne søgen opad er fremtrædende på bekostning af en søgen i bredden, altså at vælge ligesindede. Kun de enlige mødre søger ikke opad i deres valg af faddere.

Dette op-ned-princip var, som jeg kom ind på i afsnittet om fremmede i det præ-nationale Danmark, rådende i hele samfundets organisation. For soldaterne, i form af at de relaterede sig til det militære hierarki og kongen, og for de civile købstadsfolk i form af herre-tjener eller mester-svend relationer. Man tjente en herre eller herskede over en tjener. Dette samfundsmæssige relationsprincip ses gentaget i valget af faddere. Soldater såvel som de fleste civile valgte faddere, der socialt var højere placeret end dem selv.

Med baggrund i dette princip vil jeg derfor ikke vurdere den manglende gensidige brug af hinanden som faddere til at være udtryk for civiles manglende accept af soldaterne. Tværtimod vurderer jeg de mange civile faddere blandt militære døbebørn som udtryk for en udpræget accept. En accept der var til stede straks i 1774, da de første garnisonssoldater ankom. Derfor ser vi ikke en tidsmæssig forøgelse i antallet af civile faddere blandt soldaterne. En accept der samtidig tilbageviser, at de hvervede soldater skulle være dumme, dovne og tyvagtige. En accept der giver belæg for, at tidligere militærlitteraturs stigmatisering af disse soldater bygger på en myte. Når garnisonens

menige soldater ikke blev brugt som faddere, var det, fordi de var fattige, ikke fordi de var soldater. I dag ville vi betragte gensidighed som basis for netværk, men netop i datidens kontekst må netværket være karakteriseret efter op-ned-princippet.

Undersøgelsen giver således ikke belæg for, at det at være soldat var en hindring for integration, men tværtimod viser den, at integration var mulig og foregik i datidens købstad.

I civiles brug af faddere dokumenterer undersøgelsen en tidsmæssig udvikling, men som ovenfor omtalt ikke i soldaternes. Dette bestyrker den udlægning, at accepten var der fra starten, og at integrationen udviklede sig over tid.

Analyse af 2. generations døbebørn

Kildegrundlaget

Udgangspunktet for hele analysen var de 31 garnisonssoldater, som boede i Nyborg købstad i løbet af garnisonskompagniets periode, nemlig 1774 - 1814, og som fik 61 børn døbt i Vor Frue Kirke i perioden 1774 - 1805. De som var kildegrundlaget for første del af analysen.

De 31 garnisonssoldater havde også børn, der ikke var født i Nyborg. Som det kan ses af bilag 6, har det været muligt at finde 113 børn fra 2. generation, men mange børn døde som små, og andre har det ikke været muligt at finde i kirkebøger, folketællinger og øvrige kildegrupper, hvor jeg har søgt dem.

Af de resterende har det været et udvælgelseskriterium, at de som voksne havde mindst ét spor i kilder fra Nyborg. Eksempelvis har Jens Jacob Severin kun ét spor, nemlig at han kom i lære som rebslager. Følgende del af analysen har således fokus på 13 af disse børn.

Via en kvalitativ undersøgelse har jeg inddelt de udvalgte i seks grupper, fordi det således er muligt at undersøge deres indbyrdes relationer og samtidig vise forskellige eksempler på, hvorledes udviklingen kunne forme sig for 2. generation. Som primær kilde er stadig døbebørns faddere. I denne analyse gælder det faddere for garnisonssoldaternes børnebørn, altså 3. generations indvandrere.

Som det kan ses i bilag 7, er disse 13 børn af 2. generations indvandrere:

Andreas Jantzen: to døtre, Giertrud Jantzen gift med Martin Selenca og Anne Cathrine Jantzen ugift.

Jens Fischer: to døtre, Anne Cathrine Caroline Fischer gift med Niels Stærk og Elisabeth Fischer

Tobias Weichel: to sønner, Adam Friederich Christian Weichel gift med Johanne Cathrine Jørgensdatter og Jens Jacob Severin Weichel bortrejst

Henrich Wichmann: en søn, Henrich Johansen Wichmann gift med Juliane Jensdatter og en datter, Wilhelmine Marie Wichmann gift med Valentin Frandsen og en søn Tobias Georg Wichmann gift med Anna Marie Jørgensdatter.

Jens Christens: Dorte Maria Jensdatter gift med bådsmand Hans Olsen.

Christian Krum: en søn, Johan Christian Krum gift med Margrethe Johanne Rasmusdatter og anden gang med Ane Marie Nielsdatter

Carl Bonantz: en datter, Antonette Marie Bonantz (Karlsen) gift med Anders Rasmussen fra Langeland.

Derfor fokuserer den følgende analyse på kun seks af de oprindelige fremmede garnisonssoldater, hvortil kommer Jens Fischer, hvis børn ikke blev døbt i Nyborg og derfor ikke findes i første del af undersøgelsen. Til gengæld giver kombinationen af disse seks familier mulighed for at følge enebørn, søskende, fraflyttere til andre egne af Danmark, mange børn og få børn over en periode af cirka 40 år. Faktorer, der vil have indflydelse på undersøgelsens resultater. Derfor vil næste trin i undersøgelsen ikke tilgås med en statistisk metode på samme måde som første del, men med en socialantropologisk tilrettet metode i form af identifikation som beskrevet under afsnittet metode. Udgangspunktet er stadig døbebørnenes faddere, men også andre kilder vil således blive inddraget. Undersøgelsen vil først komme med betragtninger over iagttagelser af hele denne gruppe og vil derefter behandle hver af de seks grupper i en kvalitativ analyse/identifikation.

Iagttagelser af hele gruppen

Bilag 8 over 2. generations døbebørns faddere viser de 31 døbebørn og deres faddere. Gruppen indeholder udelukkende 2. generations børn, der ikke valgte en militær levevej. Kun

garnisonssoldaternes allertidligst fødte børn ser vi vælge en soldaterkarriere. Eksempelvis som vist på bilag 6 Tobias Weichels tre børn af første ægteskab, alle født inden han kom til Nyborg: Anna Christina Waychel (født før 1764) gift i Schleswig 1779 med underofficer ved Det Fynske Geworbne Infanteri Regiment Johan Michael Spiegelhalter (er ikke medtaget i undersøgelsen, da relationerne til Nyborg er for små), Anna Maria Francisca Weikel (født 1764) gift med underofficer Joseph Rosenwanger (er ikke medtaget i undersøgelsen, da relationerne til Nyborg er for små) og Johan Nicolaus Tobias Waychel, som selv gør militær karriere (opholder sig i Sverige i 1812 ifølge testamente for Tobias Waychel og er ikke medtaget, da relationerne til Nyborg er for små). Dette første kuld børn får således et liv inden for den militære verden, hvilket de øvrige af næste kuld ikke gør. Det samme gør sig gældende for Georg Grass' ældste søn Johan, født i 1769. Han blev musketer, men de øvrige børn fik civile uddannelser.

Da Danmark i den valgte periode er karakteriseret blandt andet ved nye ideer om at afvikle den hvervede hær til fordel for en nationalt udskrevet¹²², må det forventes, at garnisonens børn fandt nye veje at forsørge sig på. Mange fik en uddannelse inden for et håndværk, og nogle fik også borgerskab, mens andre blev daglejere eller tjenestepiger.

Desværre giver kildematerialet ikke mulighed for en egentlig undersøgelse med hensyn til, om der var en forbindelse mellem drengenes faddere og deres kommende uddannelse. Et enkelt tilfælde peger dog i den retning. Jens Jacob Severin Weichel blev udlært feldbereder¹²³, og en af hans kvindelige faddere var datter af feldbereder Bast. Jacobs far, musketer og skrædder Weichel, havde tidligere syet for feldbereder Bast¹²⁴, hvilket kunne tyde på et nærmere forhold mellem de to familier. Desværre er der ingen lavsindførsel, der kan berette om Jacobs læreforhold.

Ser man på sammensætningen af faddere for 3. generations døbebørn, er der flere markante ændringer i forhold til 2. generationsdøbebørnene. Eksempelvis er militæret næsten fraværende blandt fadderne. Gruppen af civile faddere kan deles op i to grupper: 1) efterkommere af garnisonssoldaterne, altså 2. generations indvandrere og 2) de øvrige lokale civile indbyggere. 23 af 44 døbebørn blev født, inden garnisonen blev nedlagt. Af disse blev de fleste døbt, mens der var krigstilstand og dermed mange militærpersoner i byen. Mulighederne for at få militære faddere

¹²² Danmark indførte værnepligt i 1802, men hvervning ophørte dog først i 1808 med undtagelse af underofficerer og musikere, der fortsatte flere årtier endnu

¹²³ Ifølge faderen Tobias Waychels skifte, foretaget 28.5.1812. Skifteprotokol Nyborg fol. 349-50

¹²⁴ Optræder som vidne i en sag om Tobias Waychel, der har foretaget ulovligt skrædderarbejde

var derfor store, men blev ikke benyttet. Blandt de kvindelige faddere ses kun én, nemlig korporal Steens kone, og blandt de mandlige er der syv.

I gruppen af tilsyneladende civile gemmer sig flere 2. generations indvandrere. Her er ni døtre og én søn af garnisonssoldater. Denne gruppe fastholder tilsyneladende barndommens militære netværk.

Noget jeg kommer tilbage til senere i omtalen af familien Jantzen.

Desuden er én fadder fra 3. generation. Han blev fadder for sin yngre broder.

Alle børnene i den første undersøgelse (1. generations døbebørn) havde to kvindelige faddere, gerne en af "de fine" jomfruer, stadskirurgens, præstens eller købmandens og /eller en tjenestepige hvis ikke en kone til en garnisonssoldat.

Billedet er et helt andet i næste generation. Anden del af undersøgelsen viser, at det ikke mere er de fine jomfruer, der er gudmødre. Desuden har over en tredjedel af denne generation kun én kvindelig fadder. Det er i stedet de forskellige håndværksfag, der er repræsenteret både blandt de kvindelige og mandlige faddere. Nu er det også tilladt forældre selv at være faddere til egne børn, hvilket også ses i flere tilfælde.

I denne generation er der heller ikke mange gengangere blandt fadderne. Af de forskellige mandlige faddere er kun fire brugt to gange. Nogle har desuden valgt kun af give deres børn to mandlige faddere. Disse falder ikke sammen med dem, som kun har én kvindelig fadder.

Tydeligvis er antallet og karakteren af faddere hos næste generations døbebørn ændret. Den udvikling af øget integration, jeg forventede at kunne se over tid, viste sig i stedet for i forbindelse med næste generation. 1. generation valgte faddere med en højere status end dem selv, fordi de på den måde mente at kunne sikre deres børns fremtid ved at knytte indflydelsesrige personer til dem. Samme ønske om at sikre deres børn, havde næste generation, men måden at tænke det ind i valget af faddere havde ændret sig. Vi ser i stedet for, at 2. generation vælger socialt ligesindede i beslægtede erhverv. Mange er nu håndværkere og vælger andre håndværkere som faddere til deres børn. Et sådant valg kan kontekstualiseres til udviklingen i samfundet, både det danske og det internationale. De franske revolutionsideer om frihed, lighed og broderskab, stavnsbåndets opløsning og ideer om andre måder at relatere sig på end den tidlige omtalte op-ned-relation, kan spores i sammensætningen af faddere. De var ligesindede, og karakteren af deres netværk havde ændret sig. Nu bestod det af folk, man traf på i dagligdagen og som havde samme sociale status som én selv. Det var netværk på tværs i samfundet. Men begge typer var åbne netværk og viste, at soldaterne ikke var isolerede. Dåben spejlede nu en anden orden blandt 2. generations indvandrerne.

Familien Jantzens faddere

Anna Marie var det første barn af 3. generation, og hendes mor var den 17-årige ugifte Anne Cathrine Jantzen, datter af garnisonssoldat Andreas Jantzen og hustru Dorte Maria Ravenstein. Den udlagte barnefader var Peder Rytter, *tienende i Snøde Præstegaard paa Langeland hvor lejermålet var begaaet*¹²⁵. Dåben er tidligere nævnt i forbindelse med omtale af de otte døbebørn, der udelukkende anvendte militære faddere. Her påpegede jeg det særlige ved uægte fødte børns dåb: at det sandsynligvis var ”uheldigt”, og at vi ser, hvorledes garnisonens folk træder til som faddere.

Som det ses af figur 12, side 66, var det i dette tilfælde de to overordnede korporaler Steen (og kone) og Rose, som også optræder ved andre døbebørn og desuden den menige musketer og skrædder Waychel, som indtægtsmæssigt lå i toppen af garnisonens folk. At det ikke var Anne Cathrine Jantzens egne forældre, der var faddere, kunne tolkes derhen, at soldaterfamilierne ikke måtte nøjes med den nære familie i svære stunder, men havde hele garnisonens folk til at støtte op. Om de eventuelt var døde på det tidspunkt, har jeg ikke kunnet finde i kilderne.

Hvorledes det gik Anne Cathrine Jantzen, viser sporene i kirkebogen. Fire år senere fik hun endnu et uægte barn, Andreas, og endnu et i 1801, Anna Marie. At hendes tredje barn kaldes Anna Marie viser, at det ældste barn ikke lever mere. Ifølge folketællingen 1801 boede hun og hendes tredje barn hos hendes gifte søster Giertrud.¹²⁶ Anne Cathrine Jantzens to første børn var på det tidspunkt sandsynligvis døde. Hun blev senere gift med brændevinskarl og værtshusmand Simon Nielsen. De kom til at bo i Nyenstad, hvor hun voksede op i barakkerne.¹²⁷ På det tidspunkt var garnisonskompagniet nedlagt, men der var stadig soldater, der blev indkvarteret privat, hvilket også skete hos Cathrine og Simon. De fik adskillige børn sammen. På trods af tre uægte børn blev hun altså alligevel gift.

Den ældste af de tre søstre Jantzen¹²⁸, Giertrud, som var 2½ år ældre end Anne Cathrine, blev gift som 25-årig med Martin Selenca. Han var som hvervet soldat i 1775 kommet til byen, hvor han takkede af¹²⁹ og giftede sig med Maren. Som uddannet murer havde han en almindelig

¹²⁵ Nyborg kirkebog, fødte qvindekøn, 15. april 1794

¹²⁶ Erfaringer fortæller, at folketællinger indeholder mange fejl både hvad angår navne og alder, så på trods af en forkert aldersangivelse vil jeg på grund af navneligheden mene, at hun bor hos søsteren.

¹²⁷ Folketælling, Nyborg Købstad, 1834

¹²⁸ Den yngste er kun at finde døbt i kilderne

¹²⁹ Forlod militæret og fik sandsynligvis en mindre pension

Søstrene Jantzens netværk

2. gen. indvand. og faddere	fader og soldat	viet til	barn
Giertrud Jantzen	Andreas Jantzen	Martin Zelinca	Jacob Martin
Anna Cathrine Jantzen	Andreas Jantsen		Anna Marie, Andreas, Anna Marie Antons
Anna Cathrine Jantzen	Andreas Jantsen	Simon Nielsen, værtshusmand	Niels, Andrine, Anne Marie, Hansine, Bertoline
Anne Cathrine Caroline Fischer	Stedfader soldat Weis		Jens, Maren Kirstine
Anne Cathrine Caroline Fischer	Stedfader soldat Weis	Niels Stærk, gewaldiger	Anna, Sophia Magdalen
Elisabeth Fischer	Jens Fischer		Frederik Christian
Jørgen Fischer	Jens Fischer	Maren og skilt igen, Ane Elisabeth Jensdatter	
Juliane Marie Rorbach		Konstabel Ole Iversen	Maria, Ivar, Cathrine, Niels
Anne Charlotte Holmgren	Andreas Holmgren	Soldat Jørgen Hansen Frederiksen	
Anna Elisabeth Holm	Andreas Holmgren		
Sophie Magdalene Süß	Piber ved garn. Süß		
Maren Day	Godske Richard Day		

Røde navne er uægte fødte børn

håndværkerindkomst. Vi kan se af Marens skifte¹³⁰, at hun gik pænt klædt med rødt, gråt eller stribet dreiels-skørt, rød silke bul¹³¹, en trøje der var hvid, eller en sort og hvid kattuns¹³², eller et rødprykket og et hvidt eller rødtribet forklæde. Dertil en sort fløjls kyse, en rød kåbe og skindhandsker. At hun ejede mere tøj, end det hun gik og stod i, hæver hende over gruppen af de allerfattigste. At hun har tre forskellige dragter, og at de matcher så fint i rød, hvid, grå og sort, gør hende i mine øjne til en kvinde, der af sin stand ikke savner noget.

Det har ikke været muligt at finde ud af, hvor Martin Zilinke/Selenca kom fra, men navnet tyder på et sted uden for Danmark. At han takkede af som hvervet soldat, giftede sig og slog sig ned i Nyborg, tyder på en meget bevidst handling. Ifølge kirkebøgerne fra Nyborg fik de ingen børn i de 24 år, de var gift. Ægteskabet skyldtes altså ikke, at et barn var på vej, men et bevidst ønske om at slå sig ned. Da Maren døde, forblev Martin ikke enkemand længe. Han giftede sig med Giertrud ét år og to mdr. efter Marens død. Den store aldersforskel kan undre, men det var ikke ualmindeligt på den tid, snarere tværtimod. Ved ægteskabets indgåelse var Giertrud 25 år gammel og Martin cirka 70 år. Da jeg kun kender Martins alder ud fra folketællingen og kirkebogens dødsindførsel, må jeg regne med en stor fejlmargen. Folketælleren skulle ikke se dokumentation på alder. I dette tilfælde svarer de to kilders aldersbetegnelser ikke overens, men det bortforklarer ikke den stor forskel. Giertrud har på grund af sin alder sikkert været attraktiv for Martin, og han har med en håndværkerindtægt været et godt parti for hende. Han var tidligere soldat og kendte vel derfor naturligt folk fra garnisonen. At han ikke var en gammel affældig mand, viser dødsindførslen, hvori der står, at han døde af et fald fra et tag, hvorpå han arbejdede. Han var altså arbejdsduelig, og de to fik da også en søn Jacob Martin Selenka¹³³, men det kan undre, at det først skete fem år efter vielsen. Ifølge folketællingen 1801 boede de to søstre Giertrud og Anne Cathrine i Jægerstræde hos Giertruds mand Martin, og Anne Cathrine havde sit uægte barn Anna Marie. Familien holdt således sammen. Men sammensætningen af faddere til Jacob Martin Selenkas dåb i 1805 viser, at de også holdt kontakt med andre fra garnisonen. Juliane Marie Rorbach, også fra garnisonen, var barnets gudmoder. Den anden kvindelige fadder, Elisabeth Fischer, var også fra garnisonen. Én af Jacob Selenkas mandlige faddere kan henføres til Martin Selenkas netværk som murer. Det er murermester Enche¹³⁴. De sidste to er smeden Jacob Jensen og skibstømmermand Andreas Bondesen. Det tyder på et valg af faddere ikke ud fra ”byens fine”, heller ikke de fattigste, men folk

¹³⁰ Hun døde 15. februar 1799. Skiftet findes i skifteprotokol fra Nyborg fol. 150

¹³¹ Ærmeløs trøje

¹³² Lærredsvævet groft bomuldsstof med påtrykt mønster

¹³³ Nyborg kirkebog 2.3.1805

¹³⁴ En af de største murermestre på Fyn

de havde daglig kontakt med, som kunne tænkes at være deres daglige netværk. Jacob, det lille døbebar, blev født i 1805, da garnisonen endnu ikke var nedlagt, men forældrene valgte civile faddere, der naturligt kan henføres til deres dagligdag og dermed deres netværk. Karakteren af de to søstres faddere synes at flytte sig på de 11 år, der er mellem Anne Cathrines første og Giertuds eneste døbebar, men sammenligningen skævvrides lidt af, at det ene barn er uægte.

En gennemgang af fødte og deres faddere viser et tydeligt netværk blandt en gruppe 2. generations soldaterbørn, se figur 12, side 66, nemlig søstrene Giertrud og Anne Cathrine Jantzen, de tre søskende, Caroline, Elisabeth og Jørgen Fischer, Juliane Marie Rorbach, Sophie Magdalene Süß, søstrene Elisabeth og Anne Charlotte Holmgren og Maren Day. Betegnende for denne gruppe er, at det næsten udelukkende er piger. Tre af kvinderne får uægte børn, to gør ikke, og tre er ikke checket¹³⁵. Deres mænd var ikke de mest almindelige, én giftede sig med en meget ældre mand, og én med en brændevinskarl. Desuden er tre militære: en gevaldiger, en soldat og en konstabel. Jørgen Fischer giftede sig først med en militær enke, men blev skilt fra hende og giftede sig igen, men fik tilsyneladende ingen børn.

Netværket her kan ses som et eksempel på, at den militære opvækst har givet især pigerne et sammenhold i voksenalderen. Man kan spørge, hvorfor disse piger tilsyneladende ”valgte” en lav-social tilværelse. De fik uægte børn, og mænd hvoraf flere ikke havde en uddannelse eller var militære. Et svar kunne være, at det var sværere for en pige at træde ud af den militære verden. I og med hun ikke var opvokset i et bonde- eller håndværkerhjem og dermed ikke havde fået den viden og den ”uddannelse” med sig, var hun måske ikke så attraktiv. Blandt soldaterne i garnisonen var der som tidligere omtalt brug for kvindernes viden og arbejde, men næste generation var der måske ikke på samme måde et behov for i byens totale liv. I øvrigt er det bemærkelsesværdigt, at soldaterbørnene ikke giftede sig med hinanden. Om der gjaldt andre vilkår for drengene, vil jeg komme ind på i næste afsnit.

Brødrene Frederik og Jacobs netværk

Musketer og skrædder Tobias Wäychel havde været i den danske hær, siden han den 5. februar 1756 lod sig hverve i Rendsborg til korporal i Jydske Geworbne Infanteriregiment¹³⁶.

¹³⁵ Caroline Fischer fik fire uægte børn, Anne Cathrine Jantzen fik tre, Elisabeth Fischer fik ét, S.M. Süß og søstrene Holmgren er ikke checket for uægte børn

¹³⁶ Stamrulle for Jydske Geworbne Infanteriregiment, Leibcompagnie. Rigsarkivet

I 1773 ankom han til Nyborg med kaptajn Nutzhorns kompagni¹³⁷ og overgik til det nyoprettede garnisonskompagni. Han forstod at omstille sig, og så kunne han arbejde som skrædder ved siden af soldatertjenesten. Derfor var hans indtægter ganske anderledes end de øvrige musketerers i kompagniet¹³⁸. Dette kunne dog ikke forhindre, at de fleste af de børn, han fik i Nyborg, ikke nåede voksenalderen. Kun de to sønner Adam Frederik Christian og Jens Jacob Severin overlevede.

Frederik¹³⁹ blev født i 1773, mens faderen endnu var grenaderpiber i Jydske Geworbne Infanteriregiment. Fadderne til Frederiks dåb var ”de fine” i byen, både civile og militære. Han blev uddannet skrædder som sin fader, blev mester¹⁴⁰ med borgerskab i byen og giftede sig med en skibsmands datter¹⁴¹. Sammen fik de otte børn¹⁴², hvoraf kun de fire blev voksne.

Frederiks fire år yngre broder Jacob viser et andet mønster i sammensætningen af faddere. Der var ingen militære; det var håndværksmestre, og som tidligere omtalt¹⁴³ blev Jacob uddannet som feldbereder ligesom gudmoderens fader. Allerede her ser vi familien nærme sig den civile verden. De to brødre er eksempler på drenge, der kom i lære i civile erhverv og tilsyneladende klarede sig på linie med byens øvrige indbyggere. Frederik optræder i klasse 3 i ligningslisterne¹⁴⁴. Jacob rejste fra byen og blev feldberedersvend i Sorø¹⁴⁵.

Normalt var drenge i lære i fem år, fra de blev konfirmeret. Nogle startede tidligere, og læremesteren var derfor en meget kulturdannende person for læredrengen. I forbindelse med integration kan det have været en fordel. Ikke alene stiftede læredrengene nært bekendtskab med det pågældende fags kultur, men blev også en del af det faglige og stedlige fællesskab.

Jacobs netværk er ikke muligt at følge, men Frederiks døbebørns faddere viser (se figur 13, side 70), at han havde kontakt til mange forskellige håndværkere. En anden skrædder optræder to gange, sadelmager Lausen og hans kone hver én gang. Relaterede håndværkere var i overtal, men købmænd, bygningshåndværkere, søfolk, værtshusmænd¹⁴⁶ og en enkelt materialskrivers datter var også blandt de benyttede faddere, ligesom en slagter, en skomager, en lods og en guldsmed.

¹³⁷ Bjørn Westerbeek Dahl skriver i *Vor kongelige Fæstning Nyborg*, at 2. bat. af Jydske Geworbne Inf. blev forlagt til Nyborg i 1772. Dette kan jeg ikke verificere. Ifølge Nyborg Præstearkiv, Kommunionensprotokol 1767-94 ankommer hovedparten tirsdag den 14. september 1773. (Når et kompagni kom til en ny by, skulle de samles til gudstjeneste i kirken med efterfølgende kommunion)

¹³⁸ Ba-projekt Marianne Weigel: En mikrohistorisk analyse af den Geworbne Musqueter Tobias Weickel ved Nyborg Garnisons Compagni 1774 – 1809. Syddansk Universitet Historisk Institut 2002

¹³⁹ Således underskriver han sig

¹⁴⁰ Kierteminde 28. feb. 1797

¹⁴¹ 18.8.1797

¹⁴² Første barn født 14.9.1797

¹⁴³ Under det indledende afsnit om gruppen af 2. generations døbebørn.

¹⁴⁴ Nyborg Magistrats arkiv, ligningslister 1801-29: Skrædder Weichel 3. klasse næring uden jord 1801-06. Græsningsstaxt ½ skilling, næring 2 rd.

¹⁴⁵ Ifølge folketælling 1801

¹⁴⁶ Begrebet dækker både dem, som solgte mad og/eller øl eller stærkere drikke, eller havde overnattende gæster.

Frederiks børns faddere, et netværk

Frederiks børns faddere	Familie	Borgerskab	Lignings-klasse
Pige Elsebeth Cathrine Jørgensdatter	Jørgensen, Snedkers Kone	23.11.1792 /23.2.1801	
Maren, Niels (skipper) Zachariasens Datter gift med skibsmænd		29.11.1769	2
S. Møller Skipr.s Kone			
Andr. Bondesens Kone, skibstømmermand		23.2.1801	2
Søren Christophersens Kone værtshusmand, tømrer og hjulmand		8.11.1790	
Mads Jensens Kone			
Anna Jens B..Datter Dyrhauge, skibsfart	Jens B..s Datter	14.7.1783	2
Anne Cath. Søren Jespersdatter, postfører			
Maren Pedersdatter Dyrhauge, søfart		2.3.1773	2
Eiler (Jensen) Smeds Datter		28.1.1782	2
Anders (Nielsen) Tømmermands Datter		1.2.1790	3
Jomf. Koch, faderen kommandersergeant, senere materialskriver			
Karen Lund			
Guldsmedsvend Jørgen Castrup		31.10.1803	3
Peder Winchler (lods)			
Skræd. (Christian) Fridsch	Skrd. Fridsch	27.6.1796	1
Bogb. Heide		12.12.1785	1
Poul Hansen, værtshusmand (ølbrygger og brændevinsbr.)		22.9.1794	
Sadelm. Lausen (Martin Christopher Larsen)	Lausen, Sadelmagers Kone	27.5.1799	
Kmd. Wiiborg			
Jacob Jørgensen (snedker)		23.11.1792	
Skomagersv. Lars (Albert) Sperling		13.6.1796	
Landemark (købmand)		10.4.1798	3
Jacob Snedkerm. (Enche)		26.8.1772	1
Kmd. Tolsted			1
Jacob Høje (skomager, oldermænd)		15.2.1790	1
Slagter Chr. Ruud (Rue)		1.9.1800	3
Snedker og Maler Ambders (Carl Herman)		10.6.1805	3

En spændende detalje fandt jeg ved at søge fadderne i borgerskabsprotokollen. Den viste, at alle Frederiks faddere, som det var muligt at identificere, havde borgerskab i byen. Det var det, som var fællesnævner for hans netværk. Frederik tilhørte selv 3. ligningsklasse, men hans faddere kom fra alle tre ligningsklasser. Det var således ikke det økonomiske stade, klassen, men det at de alle havde borgerskab, som bandt netværket sammen. Tydeligvis et tegn på, at Frederik identificerede sig med borgerne i byen. Desværre har der ikke været tid til at gennemlæse rådstueprotokollen for navne på de eligerede mænd. Det kunne have været spændende at se, om der var sammenfald mellem disse og 2. generations indvandrernes borgerskab.

Blandt Frederiks faddere er ingen sammenfald med søstrene Jantzens netværk. Frederik og søstrene Jantzen var rundet af den samme garnison, men var havnet i hver sin ende af den sociale skala. Søstrene med deres mange uægte børn i den nederste del, og Frederik blandt byens borgerskab. Hvor stor betydning det har haft, at Frederik har fået en skrædderuddannelse, ved jeg ikke. Om han har stået i lære hos sin far eller en anden, ved jeg heller ikke. Lavsprotokollen melder kun om hans mesterår ¹⁴⁷. Han indtrådte som skræddermester i lavet den 28. februar 1797.

Frederik havde altså ikke faddere, der stammede fra garnisonen, men intet tyder på, at han tog afstand fra sit ophav. Han var selv fadder for garnissionssoldat Jens Christens datter Maria Dorothea i 1795, men han havde skabt sig et netværk, der relaterede sig til hans nuværende situation og ikke den militære oprindelse. Det civile samfund havde givet plads. Han havde fået borgerskab, hvilket må være tegn på den højeste grad af integration i den civile verden. Borgerskab betød, at han betalte skat og havde indflydelse på byens styre, om end kun i det små.

Jeg kan vælge at se Frederik som normbryder i forhold til den del af den gamle forskning, der siger, at soldater var dumme, dovne og tyvagtige, eller jeg kan konkludere, at Nyborg købstad var et dynamisk åbent samfund for udenlandske soldaters børn, således at den gamle stigmatiserende opfattelse af soldater kun er en myte.

Der findes ingen retssager, som Frederik er indblandet i, og han er ikke registreret som havende uægte børn eller kan spores i fattigprotokollen. Derimod giftede han sig ½ år efter udstået mesterlære og fik det første barn hurtigt efter. Et forløb som regnes for *helt almindeligt*.

Han er et eksempel på, hvorledes den fælles ageren i byen kunne ske i gensidig tillid og tryghed, der akkumulerede positiv social kapital.

¹⁴⁷ Kerteminde Skræderlaugs arkiv, lavsprotokol, fol. 13b

Tre søskende Wichman

Af Henrich Wichmans tre børn blev kun den yngste, Georg, født i Nyborg. De to ældre søskende blev konfirmeret i Nyborg i 1801. Trods tre års aldersforskel blev de døbt samtidig, hvilket tyder på, at familien rejste meget rundt uden mulighed for at konfirmere deres børn. Det var vilkårene for en soldaterfamilie. De kirkelige handlinger blev foretaget, når det var muligt både hvad angik konfirmation og vielse. Om det også gjaldt dåb, har jeg ikke fundet belæg for, men som tidligere omtalt deltog katolikker også på lige fod med protestanter i de kirkelige handlinger. Jeg må deraf konkludere, at soldater havde et ret afslappet forhold til det kirkelige.

En anden grund til, at børn blev konfirmeret sent, var, at præsten bestemte, om deres kundskaber var i orden, således at de var parate til at blive konfirmeret. Dette kunne også være en grund i dette tilfælde, men er mindre sandsynlig, da det gælder begge søskende samtidig.

Første gang jeg i kilderne stødte på Heinrich Wichman var som far til døbebarnet Anna Margrethe Caroline i Nyborg kirkebog den 2. oktober 1771¹⁴⁸. Han var her opført som kusk for Cammerherre Firchs. Alle datterens tre mandlige faddere var kaptajner eller løjtnanter. Deraf vil jeg slutte, at Heinrich Wichman også var soldat, samtidig med at han var kusk. Det har ikke været muligt at finde belæg for dette i andre kilder, så antagelsen er derfor med let forbehold. Næste gang jeg mødte Heinrich Wichman var som ovenfor nævnt som far til de to børn, der blev konfirmeret, Henrich Johansen Wichman 18 år, og søsteren Wilhelmine Marie Wichman 15 år. Da de ikke var at finde døbt i kirkebogen for Nyborg, er en nærliggende forklaring, at faderen som soldat var kommanderet andet sted hen, da de blev født. Dette underbygges af, at familien ikke er at finde i folketællingen og heller ikke i stamrullen fra 1801. De må være ankommet senere på året, end rullen og folketællingen er noteret, således at de ikke nåede at blive indført her.

Hvem moderen til de to søskende var, fremgår ikke, men deres far Heinrich Wichman fik en søn mere døbt i 1792, Tobias Georg¹⁴⁹, men denne havde en anden mor end datteren fra 1771.

Tilsyneladende modsiger de to kilder, konfirmationen i 1801 og dåben i 1792, hinanden. En forklaring kan være, at Heinrich Wichman var tilbage i Nyborg i 1792, men blev forlagt igen i forbindelse med branden i 1797. Denne lagde cirka halvdelen af byen i ruiner, så garnisonen blev indkvarteret i omegnen af byen i flere år.

Historien viser, hvor mobil og omstillingsparat en soldaterfamilie måtte være, men også hvor stort behovet var for åbenhed i det omgivende samfund.

¹⁴⁸ Ifølge Nyborg kirkebog døde hun 23.1.1772

¹⁴⁹ Nyborg kirkebog, 21.1.1792

Hvorledes gik det så de tre børn? Det har endnu ikke været muligt at finde kilder til, hvor længe børnene beholdt deres forældre, og om de fik en uddannelse.

Den ældste, Henrich Johansen Wichman, blev tjenestedreng på en gård i Nyborg landsogn og giftede sig i 1806¹⁵⁰ med Juliane Jensdatter. De boede i Nydamshuset¹⁵¹, et af byens huse som lå i landsognet, og Henrich Johansen Wichman arbejdede som gårdskarl¹⁵².

Heinrich Johansen Wichmans første barn Anna Maria Elisabeth¹⁵³ blev født 1½ år efter. Blandt de fem faddere har det kun været muligt at identificere de tre. Se figur 14. Søren Mortensen boede i Silkeborghuset¹⁵⁴, et andet af byens huse uden for landporten. Det var altså en mand med samme status som Henrich Johansen Wichman. Jørgen Larsen var muremester, og gudmoderen Anna Cathrine Holgersdatter var tjenestepige i Nyborg i 1801¹⁵⁵. Hun var som uægte vokset op hos mormoderen¹⁵⁶, der boede hos sin søn og svigerdatter.

Det næste barn Jørgen blev født i 1809¹⁵⁷. Her var gudmoderen barnets faster Wilhelmine Marie Wichman, som ikke var gift endnu. En af fadderne var forældrenes vært i Nydamshuset Jørgen Nielsen¹⁵⁸, og igen sås muremester Jørgen Larsen.

Tredje barn, en ny Anne Marie Elisabeth, havde som gudmoder snedker Carl Alexander Wichmans kone, og hendes mand var blandt fadderne. På trods af det fælles efternavn har det ikke været muligt at finde kilder, der fører de to familier sammen. Det skyldes måske de yderst sparsomme oplysninger i kirkebogen. På den anden side har det heller ikke været muligt at finde spor af, at de ikke var i familie.

Desuden var snedker Jacob Nielsen og hans kone faddere. De var fra Ullerslev ligesom den femte fadder Niels Hansen, der var landsoldat og boede hos sine forældre, der var gårdfæstere¹⁵⁹.

Den nære familie var altså repræsenteret blandt fadderne i form af Henrich Johansen Wichmans søster og måske familie længere ude. Der var tilsyneladende ingen tilknytning til efterkommere af garnisonens folk.

At en del af fadderne havde tilknytning til arbejdet på landet ligesom Henrich Johansen Wichman, der var gårdskarl, kan ses som belæg for, som omtalt i indledningsafsnittet til 2. del af analysen, at netværket i 2. generation var ligesindede, som de havde jævnlig kontakt til. Det var ikke ”de fine” i

¹⁵⁰ Nyborg kirkebog, 22.11.1806

¹⁵¹ Dåbsindførsel Nyborg kirke, 29.1.1809

¹⁵² do 13.1.1811

¹⁵³ Døbt 15.2.1808 iflg. kirkebog for Nyborg kirke

¹⁵⁴ Folketælling 1801 Nyborg landsogn

¹⁵⁵ Ifølge folketælling Nyborg købstad 1801

¹⁵⁶ Folketælling 1787: Cathrine Holgersdatter, indtastningsnr. B4043, løbenr. 748

¹⁵⁷ Nyborg kirkebog, døbt 29.1.1809

¹⁵⁸ Folketælling Nyborg landsogn 1801, indtastningsnr. B3614: *huusmand med jord paa Hovedgaards Taxt*

¹⁵⁹ Folketælling Vindinge Ullerslev 1801 indtastningsnr. b3618 *Løbenr.:* 84

byen, sådan som forældrene havde brugt det, og ikke folk der var specielt relateret til deres militære opvækst. Et udtryk for at dette soldaterbarn blev almindelig integreret i lokalsamfundet.

Soldat Wichmans datter Wilhelmine Marie blev gift i 1810¹⁶⁰ med Valentin Heitman Frandsen.

Forloveren var Jørgen Nielsen¹⁶¹, som var værten i Nydamshuset, hvor Wilhelmine Maries bror boede, hvilket bestyrker formodningen om de to søskendes nære kontakt og forbindelse til de nære omgivelser. Hendes ægtefælle Valentin Heitman Frandsen var sømand. De fik deres første barn Kirstine Marie Margrethe døbt i Nyborg i 1811¹⁶², og Valentin Heitman Frandsen var da indrulleret matros på en kanonbåd¹⁶³. Alle de mandlige faddere hentede han fra samme kanonbåd. Gudmoderen var skipper Biørns kone, og anden kvindelige fadder var skipper Willumsens datter. Wilhelmine Marie Wichman var tydeligvis kommet ind i den maritime verden. Se figur 14, side 75.

Året efter fik de endnu en datter Frandsine Margrethe døbt i Nyborg kirke¹⁶⁴. Her bar moderen selv barnet, men desværre kan de mandlige faddere ikke identificeres. Tiden var kaotisk på grund af krigen. Det betød mangel på materialer, dyrtid, indkvarteringer af soldater og lignende. Da de tre mandlige faddere ikke er at finde i folketællingerne, kan det betyde, at de var maritime soldater på kort ophold. Det kan undre, at Wilhelmine Marie Wichman ikke brugte sin broders familie til faddere.

Familien fik ikke flere børn døbt i Nyborg. Efter krigen fortsatte Valentin Heitman Frandsen som sømand. Han sejlede på Grønland og havde sin kone med. De fik en søn Valentin Heideman Frandsen, som blev født her den 16.2.1817 og døbt ½ år senere i Århus¹⁶⁵. Gudmoderen var handelsbetjent Jens Aastrups hustru, de tre mandlige faddere var kaptajn Nielsen, handelsbetjent Niels Kirkebye og rebslægmester Guldmand. Tydeligvis folk fra den maritime verden, men nu fra handelsflåden. Hendes mand Valentin Heitman Frandsen døde i 1820, men hun blev boende i Århus med sine børn. I 1834¹⁶⁶ boede hun i Rosengade med to sønner og en datter. Sønnen Johan Henrich Frandsen var da 20 år og matros, Andreas Peter var 14 år, og datteren Christiane var otte år.

Wilhelmine

¹⁶⁰ Nyborg kirkebog, viede 8.12.1810

¹⁶¹ Nyborg kirke, trolovelsesprotokol 18.11.1810

¹⁶² Nyborg kirkebog, døbte 9.2.1811

¹⁶³ Danmarks krig med England 1807 - 1814

¹⁶⁴ Nyborg kirkebog, døbte 9.5.1812

¹⁶⁵ Kirkebog, Århus Domsogn, døbte 17.8.1817

¹⁶⁶ Folketælling, Århus Købstad, Rosengade nr. 153

Tre søskende Wichmans netværk

Fadder 1	Fadder 2	Fadder 3	Fadder 4	Fadder 5
Anna Cath. Holgersdatter	Kirsten Christensdatter	Jørgen Larsen	Søren Mortensen	Peder Bøg
Wilhelmine Marie Wichmann	Anna Mathisdatter	Jørgen Nielsen som Wært	Rasmus Andreasen	Jørgen Larsen Tjenestekarl
Snedker) Alexander Wicmans Kone	Snedk.Nielsens K. fra Ullerslef	Jacob Nielsen Snedker	Carl Alexander Wicmann	Niels Hansen Soldat
moderen		Peder Jensen	Jespar Pedersen	Henrich Clausen
Skipp. Peder Biørns Kone,	Ellen Kathrine Willumsen	Niels Olsen,	Jesper With	Hans Kruse alle af Kanonbaaden
Handelsm. Jens Aastrups H.	Pige Hedevig Marie Hansen	Kaptain Nielsen	Handelsbet. Niels Kirkebye	Reebslagermester Guldmand
Sweitzer Scheidekis Hst. Gyldenholm		Skytte Tofte, Antvorscov Skov	Arbm.Niels Chr. på Fabrikken	Ungk.Chr.Jørgensen, Gyldenholm
Pige Dorthie Jørgensdatter (på Borreby)	Tjstp. Maren Jørgensdatter	Maler Christopher	Mads Pedersen	Jens

Henrich Johansen Wichmanns børn
 Wilhelmine Marie Wichmanns børn
 Tobias Georg Wichmanns børn

Marie Wichman havde en logerende, men ellers ved vi ikke, hvordan hun har klaret sig frem til sit andet ægteskab i 1826¹⁶⁷ med Christian Mathiesen Holm, som er far til førnævnte datter Christiane.

Wilhelmine Marie Wichman blev enke igen, men klarede at forsørge sig og datteren Christiane ved håndarbejde. De boede hos en fiskerfamilie i Fiskergade¹⁶⁸. Da datteren flyttede hjemmefra, fortsatte hun med at bo i Fiskergade og ernærede sig af sit håndarbejde.

Wilhelmine Marie Wichmans liv set gennem dåbsindførslernes optik viser en omstillingsparat kvinde, der integreres i den maritime verden. Der er ingen tegn på, at hendes oprindelse i en soldaterfamilie mindskede hendes muligheder for integration og trivsel i det omgivende samfund.

Soldat Heinrich Wichmans tredje barn Tobias Georg Wichman levede ikke sit voksenliv i Nyborg. Han drog over Storebælt og blev i 1821 gift¹⁶⁹ med Ane Marie Jørgensdatter¹⁷⁰ i Eggeslevmagle, der ligger sydøst for Korsør. Her boede de som indsiddere, og her fik de deres første barn. Inden deres næste datter blev døbt, var de flyttet til Antvorskov, hvor en del fabrikker var anlagt, og arbejderne boede i boliger, der var bygget specielt til dem. Deres datter blev opkaldt efter Tobias Georg Wichmans søster, Wilhelmine Marie. Fadderne til børnene vil jeg ikke gå nærmere ind på, da opgavens geografiske fokus er Nyborg. Se figur 14, side 75.

For disse tre søskende gælder, at ingen af dem fik deres udkomme i en købstad, undtagen Wilhelmine Marie da hun blev enke for anden gang. De ernærede sig ved landbruget; fabrikken i Antvorskov kan meget vel være til forarbejdning af landbrugsprodukter. Den ældste forblev i nærheden af Nyborg, hvor han var vokset op. Søsteren forsvandt ind i den maritime verden, hvor hendes mand hørte hjemme, og den yngste rejste til et af de nye fabriksområder, Antvorskov. De brugte de mennesker, de dagligt havde for øje, som faddere til deres børn. Det viser, at de dannede og kunne danne netværk, og at de og det nære lokalsamfund var åbne for samarbejde.

Det kan måske synes som en svag styrkemarkør kun at se på deres valg af faddere, så ved hjælp af den kontrafaktiske metode vil jeg kort overveje, hvad der kunne være tegn på en ikke-integration, vi ikke finder. For eksempel ser vi dem ikke gift med lavstatus-personer. De fandt ægtefæller, hvor livet førte dem hen og af samme status som dem selv. De manglede ikke faddere, således at de var

¹⁶⁷ Kirkebog, Århus Domsogn, 21.7.1826

¹⁶⁸ Folketælling, Århus Købstad, Fiskergade 494

¹⁶⁹ For anden gang, han skal først skilles fra den første kone

¹⁷⁰ Kirkebog Eggeslevmagle, Slagelse, Sorø, viede 27.10.1821

henvist til kirkens og skolens folk, som var forpligtede til at træde til, hvis ingen andre ville. Vi ser dem ikke som *omløbere*¹⁷¹ eller på anden måde forarmede.

Maria Dortheas 26 faddere

Jens Christens var født i Jylland og havde tjent som soldat siden sit 21. år. Han var indtrådt i garnisonskompagniet i 1795 på grund af *skrøbelighed*. I 35 år havde han været soldat og havde sidst tjent i Bergenshus Regiment¹⁷², som havde hjemme i Norge. Men regimentet havde i længere tid været indkvarteret i Roskilde, så her var hans ældste søn, Peter Christian Jensen, døbt i 1790¹⁷³. Alle faddere var fra hæren, hvilket blandt andet skal ses i sammenhæng med, at Roskilde på den tid var en garnisonsby med mange indkvarterede soldater. Desuden blev aktive soldater ikke længe i den samme indkvartering, men flyttede rundt, hvilket fremmede det interne fællesskab og netværk, men vanskeliggjorde en længerevarende kontakt til lokalbefolkningen.

Da familien ankom til Nyborg, fødte Jens Christens kone kort efter en datter, Maria Dorthea¹⁷⁴. Der var således i alt tre børn. Jens Christens døde¹⁷⁵, inden hans børn blev konfirmeret. Den ældste, Peter Christian Jensen, var da 14 år. Samme år blev der sørget for, at han kom i lære som skomager¹⁷⁶. Det blev hos Hans Christian Pedersen, en ældre skomagermester i Nyborg, der havde kone, to svende, en læredreng og en tjenestepige. Han blev udskrevet som skomagersvend i 1810 og fik borgerskab som skomagermester i Nyborg¹⁷⁷ i 1813. Tre måneder senere giftede han sig med Ane Kirstine Christensen. De fik tilsyneladende ingen børn; der er ikke efterkommere at finde i kirkebogen for Nyborg. Peter Christian Jensen døde¹⁷⁸ af brystvattersot ligesom sin far. Han var da 30 år gammel. Der er ingen børns faddere at undersøge, men hans liv er medtaget, fordi det viser endnu en soldatersøn, der lige som tidligere omtalte Adam Frederik Christian Weichel fik en håndværkeruddannelse, der førte til borgerskab i byen. Endnu et belæg for, at garnisonens soldatersønner blev en integreret del af livet i Nyborg.

Nøjagtig et halvt år efter Jens Christens død giftede hans enke Dorthe Hansdatter sig igen. Hendes nye mand var Johan Hardegen, en anden garnisonssoldat der var en hel del ældre end hende selv. Det at en garnisonsenke giftede sig hurtigt igen med en anden garnisonssoldat, kan kirkebogen

¹⁷¹ Folk uden fast arbejde og bopæl, der gik fra sogn til sogn og tiggede eller tog småjobs

¹⁷² Oplysningerne findes i Nyborg Garnisons Compagnis Stamrulle fra 1801,

¹⁷³ Roskilde kirkebog, døpte, 1.12.1790, Peter Christian Jensen

¹⁷⁴ Nyborg kirkebog, døpte, 18.12.1795, Maria Dorthea Jensdatter

¹⁷⁵ Nyborg kirkebog, døde, 2.5.1804, Jens Christensen, Garnisons Soldat, 64 Aar, udbaaren, døde dj. 30te: apr: af Brystsvaghed.

¹⁷⁶ Nyborg Skomagerlavs arkiv. Lavsprotokol (lærlinge), 1739-1848, fol. 82b-83a

¹⁷⁷ Nyborg Magistratsarkiv. Rådstueprotokol. II, 1755-1849, fol. 285b:

¹⁷⁸ Nyborg kirkebog, døde, 27.6.1820

bevidne, var helt almindelig praksis. Hun fik en ny forsørger til sig og sine børn, og han fik en bedre status i garnisonen. Et forhold jeg tidligere har omtalt.

Den midterste af Jens Christens tre børn, Johanne Christine Jensdatter, har jeg ikke fundet dåbsindførsel på, hvilket er endnu et tegn på soldaternes omflyttende tilværelse. Hun blev konfirmeret i Nyborg i 1809, og moderens anden mand nævnes som hendes stedfader. Hvad der herefter skete for hende, har ikke været til at spore, så hun skal bare nævnes for fuldkommenhedens skyld.

Det yngste barn, Maria Dorthea Jensdatter, har på anderledes kraftig vis sat sig spor i kilderne. Hun blev døbt i Nyborg¹⁷⁹, kort efter at familien var kommet til byen, så de har ikke haft megen tid til at lære civilbefolkningen at kende, inden de skulle finde faddere til deres datter. Én af de mandlige faddere var således den tidligere omtalte Adam Frederik Christian Weichel, søn af en garnisonssoldat. Han var på det tidspunkt skræddersvend. Dette er således et eksempel på, at en 1. generations soldat bruger en 2. generations indvandrer som fadder. De øvrige faddere var almindelige civile. De kvindelige faddere var tjenestepiger, og de to øvrige mandlige var værtshusmænd, og som der står i kirkebogen *borgere*.

Betegnelsen værtshusmand er på den tid en samlebetegnelse for alle dem, som havde udsækninger. Lige fra to stole i egen stue, hvor man serverede drikkelse, til kroen hvor man kunne spise og overnatte. Med baggrund i det omfattende hushold, som begge værtshusmænd står opført med i folketællingen, vil jeg vurdere, at de har serveret mad. På den måde kan de have været blandt nogle af de første civile, som familien har lært at kende, da de kom til byen. En højgravid kone med to mindre børn kan have haft brug for at købe færdiglavet mad. At de ikke har valgt mandens soldaterkolleger som faddere, hvilket ville have været det nemmeste, tolker jeg, som at de havde et ønske om at knytte netværk med de civile. At det også kunne lykkes at finde nogle, der sagde ja til at blive faddere, bestyrker min konklusion om Nyborg som et sted med åbenhed over for fremmede.

Maria Dorthea blev som andre piger af hendes stand tjenestepige, men giftede sig tidligt¹⁸⁰. Hun var 23 år, da hun blev viet til Hans Olsen, bådsmand¹⁸¹ og materialregnskabsforvalter. Han var født i Gøteborg i Sverige¹⁸² og var således også fremmed. Et halvt år senere fik de deres første barn, og Hans Olsen benævnes i den forbindelse i kirkebogen som matros. Det er et spørgsmål, hvor

¹⁷⁹ Nyborg kirkebog, døpte, 18.12.1795

¹⁸⁰ Nyborg kirkebog, viede, 13.3.1819

¹⁸¹ Ifølge Store Nordiske Konversationsleksikon var en baadsmand underofficer i Marinens matros- og søminekorps, svarende til oversergeant i hæren

¹⁸² Folketælling, Nyborg købstad 1845

bogstaveligt man skal tage de to erhvervsbetegnelser. Da Hans Olsen ved ægteskabets indgåelse står angivet med 35 år, kunne det være nærliggende at antage, at han var i søværnet, altså militær, men overgik til civil tjeneste i perioden mellem vielse og dåb af første barn. Dog er kirkebøgernes oplysninger i 1819 stadig så upræcise, at en anden tolkning ikke kan udelukkes. Da alle videre dåbsindførsler vedrørende hans børn angiver *matros*, vil jeg vælge at betragte ham som havende et civilt maritimt erhverv. Folketællingerne kan ikke afklare noget, men bestyrker kun tvivlen, da han her anføres dels som daglejer¹⁸³ dels som sømand¹⁸⁴. At anføre ham som daglejer behøver ikke at være en fejl. Han kan have arbejdet som sådan i perioder, hvor han ikke havde hyre.

Hans Olsen og Maria Dorteas Jensdatter fik døbt seks børn. Se figur 15, side 80. Til disse brugte forældrene 26 forskellige faddere. Blandt dem er tilsyneladende (ikke alle er identificeret) kun én militærperson, major i ingeniørkorpset Waldemar Bryggemann von Beichmann. En mand der boede 31 år i Nyborg og *interesserede sig levende for Nyborgs fremgang og spillede en afgørende rolle for byens civile liv*¹⁸⁵, en attraktiv mand at kende. En mand der havde et stort ord at skulle have sagt i byen.

Maria Dorteas 26 faddere udmærker sig ved deres forskellighed. Alle sociale lag er repræsenteret. Der er folk fra mange forskellige erhverv. Det mest bemærkelsesværdige er, at sønnen Johan Carl Jørgen har flere faddere end de andre, som er piger (minus den ældste som også var den dreng), og hans faddere har meget højere social status. Et forhold der kan give belæg for tesen om, at dåben er et rituelt spejl mere end eller lige så meget, som det er en religiøs handling. Når deres søn skulle have disse faddere, kan det skyldes et ønske om at knytte indflydelsesrige folk til netop den i søskendeflokken, som via uddannelse og arbejde skal frem i verden. En anden forklaring kan være, at de, fordi de har mistet den ene tvilling, rituelt vil fejre et nyt levende barn ved hjælp af indflydelsesrige faddere, men som styrkemarkør er denne udlægning svagere, da det var en tid, da børnedødeligheden stadig var meget stor.

Det store antal faddere fra mange forskellige erhverv må ses som udtryk for et bredt netværk og en høj grad af integration i lokalsamfundet. Mange gengangere eller en større koncentration af søfolk (mandens erhverv) blandt fadderne ville have tydet på en større grad af isolation.

¹⁸³ Folketælling, Nyborg købstad 1834 og 1840

¹⁸⁴ Folketælling, Nyborg købstad 1845

¹⁸⁵ *Vor kongelige fæstning Nyborg*, Bjørn Westerbeek Dahl, Kolding 1995

Maria Dorteas 26 faddere

Faddere til hendes børn 1819-32	Erhverv
Agent Suhr	købmand med mange børn, mange tjenestefolk og kontorist
Anders Christian Maaløv	matros på færgeløbet
Anders Michelsen	måske skræddersvend hos skr.mester Niels Petersen
Anders Steen	?
Anders Willumsen	?
Ane Bogø,	?
Anna Kristine Petersen	avlsbruger Thomsens kone, Stendamsgade
Betient Hansens kone	handelsbetjent, bor hos købmand
Doctor Mülertz	?
Fuldmægtig Larsen på Toldboden	fuldmægtig
Grethe Hansdatter	(Margrethe) matros på færgeløbet
Hanne Jensdatter	tjenestepige
Hans Hansen	mange
Jens Madsen	?
Jeronimus Jacobsen	matros
Jørgen Larsens Datter	sandsynligvis murermesterens datter
Kaptain Beichmann	major i ingeniørkorpset
Knud Hansen	?
Mad. Pelk	blikkenslagerens kone
Madam Eybye, Smedens Kone	smedens kone
Madam Nyborg,	købmandens kone, enke
Mads Jensen	måske skovfoged og tømmermand
Peder Hansen	skipper
Rasmus Pedersen	?
Rasmus Piil	snedkermester
Willum Willumsen Søemand	sømand

Johan Christian Krum, en rebslager der flytter på landet

Soldat Krums to yngste børn blev født i Nyborg i henholdsvis 1792 og 1795¹⁸⁶. Se figur 15. De havde hver fem faddere, hvoraf alle de mandlige var musketerer fra garnisonen. Kun én gudmoder, Rasmus Vævers kone, kunne identificeres som civil. Af soldat Krums børn har det kun været muligt at følge den ældste, Johan Christian Krum. Første gang vi møder soldaterbarnet Johan Christian Krum i kirkebogen, er som konfirmeret i Nyborg kirke i 1803. Han var da allerede i lære som rebslager hos Niels Mathias Carstensen i Blegdamsgade¹⁸⁷. Som færdig uddannet kunne Johan Christian Krum ikke få ansættelse som rebslagersvend i Nyborg, men arbejdede i stedet som tjener for grev Holck-Winterfeldt¹⁸⁸. I 1809 fik han sit første barn døbt og blev gift med dets moder tre uger senere¹⁸⁹. Præsten skrev i den forbindelse i kirkebogen, at han konstaterer: *barnet som et ægte barn*. I forbindelse med denne dåb ses en tydelig forandring i sammensætningen af faddere fra 1. generations tilvandrede soldat Krum, der så godt som udelukkende anvendte militære faddere, til næste generation som brugte civile og i øvrigt befandt sig i den civile verden. Johan Christian Krum og hans familie kom dog til at leve deres liv i Svindinge. Her blev han insidder og rebslager. Her fik han yderligere fire børn med Margrethe Johanne Rasmusdatter, og da hun døde, giftede han sig igen og fik tre børn med Ane Marie Nielsdatter. Hans faddere, se figur 16, side 82, omfattede et bredt udvalg af folk fra Svindinge og omegn. Det være sig insidder og gårdejer, hørbereder og smed. Bemærkelsesværdigt er det, at de ældste børn op til flere gange er faddere for de yngre søskende. Tilsyneladende fik ingen af Johan Christian Krums drenge af 3. generation en uddannelse. Den ældste blev tjenestetyende hos købmand Brandt i Nyborg. Han søgte tilbage til købstaden, men døde som 27-årig uden at have stiftet familie. Datteren Margrethe Frederikke Krum blev tjenestepige på Svindinge Kro i Lamdrup ved Svindinge, og den anden søn af første ægteskab blev tjenestekarl på en gård i Svindinge. Yngste søn af andet ægteskab blev ligeledes tjenestekarl på en gård¹⁹⁰, men vendte tilbage til Svindinge, hvor han boede med sin kone i et lejet hus og arbejdede som arbejdsmand. Rebslager Krum endte som enkemand og almisselem i Svindinge¹⁹¹. Alle børn født i Svindinge bevægede sig ikke langt omkring. Kun den ældste søn, som var født i Nyborg, søgte tilbage til købstadslivet. Det eneste, der tilsyneladende blev tilbage af deres tilvandrede bedstefar, den hvervede soldat Krum, er slægtsnavnet. De har assimileret sig totalt.

¹⁸⁶ Nyborg kirkebog, døpte, 6.3.1792, Anne Cathrine og 23.5.1795, Jacob

¹⁸⁷ Folketælling, Nyborg købstad 1801 Svendborg, Vindinge, Nyborg Købstad, Nørre Kvarter, Blegdamsgade, 1, 1,

¹⁸⁸ Ifølge Nyborg kirkebog, døpte, 10.11.1809, Johan Gotfred Ludvig

¹⁸⁹ Nyborg kirkebog, viede, 2.12.1809, Margrethe Johanne Rasmusdatter og Johan Christian Krum

¹⁹⁰ Folketælling Svendborg, Gudme, Gudbjerg, Brænderup, en gaard, 4, FT-1860

¹⁹¹ Folketælling Svendborg, Gudme, Svindinge, Svindinge Bye, et dito [leiehuus i Svindinge], 81, FT-1845

Landsbyboere, Johan Christian Krums faddere

Faddere for Johan Christian Krums børn
Bødker Mikkelt Hansen
Carl Crone Schellerup, greve
Drengen Rasmus Jørgen Krum
Gartner Friederich Peder Schniol ved Hesselagergaard
Gmd. Hans Larsen af Svindinge
Hjulmand Mads Madsen
Hmd. Niels Frandsen
Hsmd. Mads Madsen
Hørbereder Chr. Nielsen af Glorup
Inds. Mads Olsen
Joh. Gofred Holle
Karen Pedersdatter Lund
Karl Hans Nielsen
Karl Jørgen Rasmussen fra Nyborg
Karl Rasmus Nielsen
Karl Rasmus Nielsen af Svindinge
Lorentz Lorentzsen
Lorentz Lorentzsen af Svindinge
Ludvig Krum
Ludwig Krum af Nyborg
Mad. Helm
Maren Hansdatter
Pige Ane Kirstine Johansdatter
Pige Karen Rasmusdatter
Pige Katren Andersdatter
Pigen Marie Knuds hos Back Haugsted
Pigen Marie Krum af Sv.
Rasmus Larsen af Svindinge
Rasmus Sørensen Fulde
Skovm. Søren Jensens Anna Olesdatter
Smeden Carl Friederich Rasmussen
Stuepige Maren Bjørnøe på Glorup
Træskomd. Hans Jepsen
Ungkl. Jens Jensen
Væver Thomas Rasmussen

Datter af Carl Bonantz, hvervet soldat fra Brabant¹⁹²

Den hvervede soldat Carl Bonantz fik to døtre konfirmeret i Nyborg. Den ældste, Marie Cathrine, som 15-årig i 1801. Det er bemærkelsesværdigt, at der netop dette år var mange konfirmander fra garnisonen. En dreng og otte piger. De fleste var mellem 15 og 16 år, men en enkelt 18 år. Hvorfor der er den aldersmæssige spredning, kan skyldes flere ting. Enten måtte soldater afpasse deres kirkelige handlinger efter, om de var indkvarteret et sted, hvor noget sådant kunne lade sig gøre, eller om de var på rejse. Der skulle i forbindelse med konfirmation være tid til konfirmationsforberedelse, så det krævede en længere bofast periode at forberede sig til konfirmationen. Desuden var det præsten, der alene bestemte, hvornår et barn var modent til konfirmationslæsningen¹⁹³. Det var ikke forældrene.

Konfirmationen var indført i 1736. Foruden at være en bekræftelse af dåben, forudsatte konfirmationen, at den unge skulle være i stand til at læse og udlægge den kristne tekst. Soldaterbørn var garanteret skolegang og fik her de kundskaber, der var en forudsætning for konfirmationsundervisningen. Fattige folk ville gerne have deres børn konfirmeret så tidligt som muligt, så de kunne komme ud at arbejde og således forsørge sig selv. Derfor ser vi også drenge, der er i lære, allerede inden de konfirmeres. Og konfirmeres skulle man. Det var en forudsætning for mulighederne i det videre liv: trolovelse, ægteskab, fæste, køb af fast ejendom eller at blive soldat¹⁹⁴. Ved at der var lovgivet for, at soldaterbørn skulle i skole - læreren blev specielt aflønnet for undervisning af dem - var der skabt forudsætning for, at de fik mulighed for at skabe sig en rimelig tilværelse. Måske var der i første omgang tænkt på, at drengene skulle være soldater, men pigerne fik samme muligheder, og da tiden udviklede sig mod opløsning af den hvervede hær, var drengene også klædt skolemæssigt på til at gå andre veje end soldatens, for eksempel at lære et håndværk.

Carl Bonantz fik endnu en datter konfirmeret i 1808¹⁹⁵, Antonette Marie. Hun har sat sig spor i kirkebøgerne via sit ægteskab med Anders Rasmussen¹⁹⁶, født i Rudkøbing på Langeland.

Antonette Marie var ikke blevet døbt i Nyborg, men hun fik fem af sine seks børn døbt her. Det første barn blev døbt i Rudkøbing, hvor hendes mand Anders Rasmussen arbejdede som daglejer.

Ved de fem øvrige børns fødsel, ses han opført som kornmåler, og som ved de øvrige 2. generations

¹⁹² Brabant er et område, der nu ligger i Holland og Belgien. Var 1748-1794 under det østrigske kejserrige.

¹⁹³ Ingrid Markussen: *Visdommens lænker* s. 51

¹⁹⁴ do

¹⁹⁵ Nyborg kirkebog, konfirmerede 1808, Antonette Marie Bonantz, Datter af gl. soldat Bonantz

¹⁹⁶ Nyborg Kirkebog, viede, 19.9.1819

soldaterbørn brugte de civile faddere af omtrent samme status som dem selv. Her var blandt andre en skomager, en snedker, en væver og en toldbetjent.

Specielt for disse døbebørn, se figur 17, side 85, er, at halvdelen kun har én kvindelig fadder, og at også barnets egen far var fadder i to tilfælde. Altså en tendens til at indskrænke antallet af faddere. I selve navnetraditionen kan jeg også se tegn på integration. Antonette Bonantz var således ikke et danskklingede navn, men hendes børn, der døbes Rasmus og Rasmine, må siges at have fået særdeles danske navne.

Der er intet påfaldende, der adskiller familien fra byens øvrige. De synes integrerede.

Sammenfatning af anden del af analysen

Tydeligvis rettede soldaternes sønner blikket mod en uddannelse som håndværkere. Kun få håndværkslav havde hjemme i Nyborg, eksempelvis skomagerne. Det viser sig da også, at det var inden for dette erhverv, de fleste soldaterbørn fik en uddannelse. Men det forhindrede ikke andre i at få uddannelse inden for andre håndværk. For eksempel drog Frederik Weichel til den nærmeste købstad, Kerteminde, der havde et skrædderlav, hvor han den 28. februar 1797 fremstod for åben lade og begærede bevis for sin mesterlære¹⁹⁷. Johan Christian Krum måtte helt til Odense for at blive indskrevet i et rebslagerlav¹⁹⁸. Det viser dem således som omstillingsparate og mobile. Men det viser også, at mestrene var åbne for at tage læredrenge, der var tilvandrede byen. At det var bemærkelsesværdigt, skyldes det billede, der ellers tegner sig ved en gennemgang af lavsprotokollerne. Hovedparten af læredrengene var sønner eller på anden måde i familie med mesteren.

Desuden er det bemærkelsesværdigt, at soldaterforældrene - ofte var moderen enke på tidspunktet for indgåelse af lærekontrakt - kunne forpligte sig til at sørge for sønnens klæder i læretiden. Dette var et krav i alle lærekontrakter og har krævet et økonomisk overskud i familien.

Det var min hensigt fra start af at sammenligne disse sønners læremestre/ arbejdsgivere med deres faddere. Desværre har dette ikke været muligt, da indførslerne i lavsprotokollerne ofte ikke har indførsler på alle læredrenge i de lavsprotokoller, som findes overleveret. Denne del af undersøgelsen må derfor opgives.

¹⁹⁷ Kerteminde Skræderlaugs arkiv, lavsprotokol, fol. 14

¹⁹⁸ Odense Rebslager Arkiv, Laugsprotokol, I, fol.78, Svend, 16.5.1806

**Faddere for Antonette
Marie Bonantz' børn**

Navn faddere
Sophie Hansen
Helle Marie Johansen
Nicoline Nielsen
Ane Christophersdatter
Susanne Jensen
Gjertrud Maria Hansen
Pige Johanne Rasmussen
Abild Sperling
Ane Andersdatter
Toldbet. Johannes Madsen
Niels Møller
Snedkermester Larsen
Rasmus Markusen
Blikkenslager P. Johansen
Væver R. J. Kørner
Skomager Christian Hare
Forpagter Jørgen Hansen
Tømmermand Fricka
Jens ?
Vertshusholder J. Rasmussen
Olle Ollesen
Matros Lars Wiladsen
Vertshusholder Niels Andersen
Møllersvend Johansen
Knud Larsen
Pater Ipsc. (faderen)
Pater ipsc. (faeren)
Jørgen Rasmussen

Derimod viser analysen af faddere tilhørende 2. generation, at hovedparten af faddere kommer fra byens håndværkere. Den eneste afvigelse var de døtre, der fik uægte børn. Disse havde etableret et netværk bestående af otte garnisonsdøtre og en enkelt broder til en af dem.

2. generation viser således en opdeling i tre sociale grupper: pigerne som får uægte børn, drengene som bliver håndværkere eller daglejere, og to drenge der tager borgerskab i byen.

Alle børnene udviser et netværk, der kan tolkes som en udpræget grad af integration, som svarer til deres sociale placering. Deraf vil jeg udlede, at den vigtigste forudsætning for deres integration var deres sociale formåen, og ikke om de var soldaterbørn.

Konklusion

I indledningen til dette speciale stillede jeg spørgsmål ved, hvorledes man i Danmark kunne indoptage de mange hvervede soldater, 20 –30 % i garnisonsbyerne, for 200 år siden uden tilsyneladende at løbe ind i de mange problemer, vi siden 1970'ernes indvandring har oplevet i det danske samfund. Forskningsoversigten måtte skelne mellem forskning foretaget af hærens overordnede og af akademisk uddannede historikere. Især hæftede jeg mig ved den ældre forskning, der formidlede et billede af de menige hvervede soldater som dumme, dovne og tyvagtige, hvilket kunne indikere, at det slet ikke havde været så uproblematisk for lokalsamfundene at rumme så mange hvervede soldater. Da forskningen ikke tidligere har lavet undersøgelser med primærkilder til belysning af denne integration eller mangel på samme, var der her en grund til at undersøge denne indvandring nøjere.

For at søge nye veje i forskningen af soldater valgte jeg ikke at benytte kilder fra de militære arkiver. I stedet valgte jeg, som der står i min problemformulering

En analyse af faddere hos dødebørn af 1. og 2. generations tilvandrede garisonssoldater i Nyborg i perioden 1774 – 1814 med henblik på undersøgelse af deres netværk, til vurdering af integration eller isolation i købstaden Nyborg i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet.

Resultatet af denne analyse viste, at de hvervede soldater, der som familiefædre levede sidste del af deres liv som garnisonssoldater ved Nyborg Fæstning, blev mødt med stor imødekommenhed fra den lokale befolkning. Høj og lav i alle slags erhverv deltog som faddere til soldaterbørnene.

1. generations tilvandrede foretrak folk med en vis position i byen. De forsøgte således at etablere et netværk af folk, det ville være fordelagtigt for deres børn at stå sig godt med, når de skulle videre i

livet. At der kunne være en vis prestige i, at folk, der var bedre socialt stillet end soldaten selv, trådte i karakter som fadder til barnet, er desuden sandsynligt. Tydeligvis blev soldaterne mødt med åbenhed, og da de samtidig viste stor interesse for at blande sig med lokalbefolkningen, var der ingen tegn på social isolation. Tværtimod var det åbne netværk, som kunne udledes af sammensætningen af faddere.

Imødekommenhed fra lokalbefolkningen og åbenhed fra soldaterne synes at være nøglebegreberne i en vellykket integration og grunden til, at de mange tilvandrede ikke skabte de store problemer i datidens samfund.

Måden at indkvartere soldaterne på udviklede sig fra den intime private indkvartering i lokalbefolkningens egne boliger til en samling af garnisonen i specielle huse, kaldet braquer, i gaden der hed og stadig hedder Nyenstad. At de blev samlet her, betød ikke en isolation, hverken fysisk eller socialt. I samme Nyenstad boede også lokale civile. Men centraliseringen af soldater havde visse fordele for de enlige soldater. Disse blev nu tilknyttet en husmoder, som kunne udvide de husmoderlige pligter til ikke bare at omfatte egne børn og mand, men også de enlige soldater. I et enkelt tilfælde var der således knyttet 12 enlige soldater til én enkelt kone. Ingen af boenhederne i braquerne var uden en kvinde. Den fysiske samling af soldaterne og deres familier øgede det sociale netværk inden for garnisonen, uden at det formindskede netværket med de civile.

Soldaterne var - ligesom en meget stor del af købstadsbefolkningen - fattige, hvilket var årsag til, at de ikke selv blev benyttet som faddere for de civile indbyggere. Den civile accept af militærpersoner kom derfor til udtryk i de lokales brug af overordnede militærfolk både fra garnisonen og fra andre kompagnier, der var indkvarteret.

Næste generation gik et skridt videre i integrationen. De giftede sig med civile. Ikke i et eneste tilfælde har jeg set, at to fra garnisonen blev ægtefæller. Ikke at der ikke var jævnaldrende soldaterbørn; de valgte bare ikke hinanden.

Da nye hærplaner satsede på et mindre antal hvervede soldater, stoppede 2. generations sønner med at arbejde som soldater. Mange kom i stedet for i lære og blev håndværkere, og andre blev daglejere. Tydeligvis socialiseredes de fleste ind i diverse håndværk. Se figur 18, side 88.

Pigerne blev tjenestepiger og giftede sig med håndværkere og søfolk. Dog ses en gruppe døtre af soldaterne at socialiseres lavere. De fik uægte børn og giftede sig med de mindre attraktive mænd. Denne lille gruppe holdt sammen livet igennem, men en tilsvarende mandlig lavsocial gruppe sås

2. generation og deres erhverv

Soldat	Børn født i Nyborg	Barnets navn	Erhverv	I lære	Svend	Læremester	Borgerskab
Arent Arentsen		Hans Johansen Drews (stedsøn)	Skomager	1780			
Benjamin Schweigert		Andreas Frederik Schweigert	Skomager	1792			
Christian Krum	ja	Johan Christian Krum	Rebslager		1806	Niels Mathias Carstensen	
Christian Krum	23.05.1795	Jacob	?				
Georg Grass		Carl Jørgen Grass	Kleinsmed				
Godsche Riccard Day		Johan Adrin Grass	Musketer				
Godsche Riccard Day	ja	Johan Friderich Day	Smed/skomager				
Godsche Riccard Day	02.07.1790	Jens Richardsen Day	?				
Hans Nielsen		Niels Hansen	Skomager	1794	1798		
Henrich Wichman	ja	Henrich Johansen Wichman	Tjenestekarl				
Jens Christen		Peder Christian Jensen	Skomager	1804	1810	Hans Chr. Pedersen	1813
Jens Fischer		Jørgen Fischer	Skomager	1797	1802		
Jesper Nielsen	09.03.1784	Friderich Anton	?				
Jocum Schmidt	12.10.1782	Johan Dierich	?				
Johan Bagger (Becker)		Peder Clausen, stedsøn	?				
Johan Bagger (Becker)	15.04.1799	Lars	?				
Johan Ernst Engelhardt		Henrich Engelhart	Skomager	1798	1803		
Johan Gottlib Walther	14.03.1777	Jacob	?				
Johan Gottlib Walther	30.07.1782	Hans Friderich	?				
Johan Michael Stein		Mathias Eilersen Steen	?				
Johan Michael Stein	12.01.1776	Johan Henrich Peter Steen	Skomager/rebslager				
Marcus Franckenberg		Frederik Marcus Franckenberg	Skomager	1817	1822		
Marcus Franckenberg		Ludvig Marcus Franckenberg	Skomager	1821	1826		
Nec: Veit/Veigt		Johan Jørgen Veith	Rebslager			Bus	
Peter Sandberg	07.07.1779	Ferdinanth	?				
Theodorus Richter	05.03.1785	Anders Christian	?				
Tobias Weichel	17.03.1773	Adam Friderich Christian Waykel	Skraedder				1797
Tobias Weichel	05.09.1777	Jens Jacob Severin	Feldbereder				
Wulf (Wolfgang) Suss		Peter Poul Wolf	?				
Wulf (Wolfgang) Suss		Christian Wolfgang	Soldat				

ikke. I og med at soldaterbørn var sikret skolegang, kunne de klare en håndværkeruddannelse, hvilket var den løftestang, der gjorde drengene assimilerede, men forholdt en lille pigegruppe samme integrationsgrad. Pigerne havde en tilsvarende skolegang, men var i højere grad henvist til via ægteskab at finde støtte til integrationen.

En del fra 2. generation forblev i Nyborg, mens andre flyttede væk. Disse børn, som selv var opvokset i Nyborg, blev så integrerede, at det eneste, der sporer dem tilbage til deres fremmede soldaterophav, er deres fremmede slægtsnavn.

2. generation fik et netværk, der havde karakter efter deres egen person, og som ikke var tegnet af, at deres far var en indvandret ofte tysk soldat. De deltog i lokalsamfundet uden forbehold. Kun et åbent netværk og et dynamisk samfund kunne integrere så mange på så kort tid.

De hvervede soldater fra garnisonen i Nyborg kom med en anden tro, den katolske, men de hævdede den ikke på deres børns vegne. De kom med et andet sprog, men børnene talte dansk i skolen. De bar en anderledes påklædning, uniformer, og signalerede et andet arbejde, men deres børn kom i lære hos lokalbefolkningen. Mindst 10 ud af 30 drenge kom i lære som skomager i Nyborg. Se figur 18, side 88.

2. generationen giftede sig med lokalbefolkningen og gav deres børn danske navne. Fadderne til deres børn var lokalbefolkningen, og lokalbefolkningen var deres netværk. De agerede i mere end én forstand uden grænser i et samfund, som endnu ikke havde sat nationalstatens grænser.

Min undersøgelse har hermed også dokumenteret, at de gamle militærhistorikeres stigmatisering af de hvervede soldater som dumme, dovne og tyvagtige bygger på en myte.

De åbne netværk, hvis spor jeg kunne finde via kilderne omkring de hvervede soldater i garnisonskompagniet, viser lokalsamfundet som så dynamisk, at det i løbet af to generationer kunne indoptage en gruppe, der hovedsagelig kom fra andre lande, talte et andet sprog, havde en kultur fra et militært arbejde og antalsmæssigt udgjorde op mod 7,5%¹⁹⁹ af lokalbefolkningen i købstaden Nyborg.

Mine svar bygger på en undersøgelse med brug af døbebørns faddere, en kildegruppe som ikke tidligere er brugt så systematisk. I kontekstualiseringen af både døbebørnene og deres faddere har jeg brugt tilsvarende civile kilder. Det har været muligt, fordi der ligger et meget omfattende kildemateriale uden væsentlige mangler. Desuden har det vist sig som en god ide, da det har åbnet

¹⁹⁹ Ca. 150 menige soldater i en by med ca. 2000 indbyggere

for nye vinkler og tilgange og dermed nye tolkninger. I og med de mange forskellige kildegrupper, der kunne supplere kirkebøgernes dåbslister, bliver det tegnede billede mere nuanceret end ved brug af militære kilder, der ofte kun har de overordnede spor at tolke de underordnede forhold på.

Min undersøgelse har visse begrænsninger i form af den specielle undersøgelsesgruppe: de gamle garnisonssoldater. Det samlede billede af datidens hvervede soldater er meget mere nuanceret og kræver mange flere undersøgelser. Men det havde også sine fordele, idet gruppen var geografisk afgrænset, og derved var kildematerialet ligeså.

Den anvendte metode er meget tidskrævende, hvilket i sig selv er begrænsende. I den forbindelse var valget af en stedfast gruppe garnisonssoldater en stor tidsbesparende faktor.

Enkelte indførsler i kirkebøgerne var så ulæselige, at de ikke kunne bruges, men da materialet var så omfattende, fandt jeg det ikke som et stort problem.

Perspektivering

Af overordnede perspektiver peger undersøgelsen på, at ikke-militære kilder er en frugtbar indgang til soldaternes levede liv. At den ”gamle” militære forskning - såvel som den nyere - ikke bør stå uimodsagt, da andre kilder og metoder giver helt andre svar og giver mulighed for at finde nye og spændende nuancer.

Mindre underordnede perspektiver i undersøgelsen viser, at der er mulighed for at undersøge problemstillinger, som jeg ikke troede mulig, eksempelvis soldaterkvindernes liv og funktion i hæren i et bredere perspektiv end som soldaterhorer. Desuden vil socialhistoriske undersøgelser være mulige, hvis man anvender disse eller andre nye kildegrupper.

En særlig kombination af kildegrupper kunne være spændende at undersøge: lavsprotokoller, borgerskabsprotokoller og rådstueprotokoller for at følge, hvor langt soldatersønnerne kunne komme i samfundet, undersøge deres sociale mobilitet. Dette kunne være et sigende udtryk for integrationens muligheder. Dermed kunne studiet af hvervede soldater nuancere byhistorien.

English summary

Mercenary soldier in Nyborg 1774 – 1814

Integrated or isolated

With inspiration from one of greatest questions of the day, *integration of immigrants*, and the stigmatisation in expressions like *stupid perker*²⁰⁰, I want to illustrate how an even greater group, who immigrated 200 years ago and were characterized as *stupid, lazy and thievish*, could be admitted into the Danish society.

The present investigation is therefore focused on the immigrants of the 18th century who came here as mercenary soldiers. These private soldiers are characterized with the above-mentioned expressions by current military research.

Usually, the European countries used mercenary soldiers for their armies. Soldiers who differed from the nationally conscripted soldiers of later times by making it a job to be a soldier.

By way of introduction, the different directions in current research are discussed. Partly the one being carried out by the superiors of the army and partly the one which is based on qualified academic historians. This will also include two differing starting-points for the definition of a soldier. The English one, represented by the qualified academic, now a teacher at the military academy of Sandhurst, John Keegan, defines soldiers as a special kind of people as to qualities like courage and the American one, represented by professor of history at Tulane University, Sylvia Frey, who defines the soldier from the fact that he is performing *a job*. German researchers take the same starting-point as the Americans, but at the same time points out that it's the character of the sources which draws the picture of the soldier and therefore they call for the use of new types of sources.

With a starting point in the American definition of a mercenary soldier and with the request for use of other types of sources, the present investigation chooses to put more focus on the mercenary soldiers in the shape of a garrison company. Partly because there are soldier's families there - and consequently the possibility of following several generations, and partly because the number of foreigners was very high there and because geographically this was the most settled group inside the army.

Garrison companies were established in several places and because of the fact that the largest one outside Copenhagen and Rendsborg was the one at Nyborg, these 150 soldiers became the starting point for the empirical study.

²⁰⁰ Danish word for stupid immigrants

The formulation of the problem in this investigation is:

An analysis of godfathers at baptized children of first and second generations of immigrated garrison soldiers in Nyborg in the period 1774 – 1814 with special reference to an investigation of their networks, to estimate the integration or isolation in the market town of Nyborg towards the end of the 18th century and at the beginning of the 19th.

The garrison company consisted of old or slightly ill soldiers, who got a “protected job”. Their fragility could be in shape of hernia or leg injuries. They got pay, bread, a guaranteed school attendance for their children, medical treatment and were allowed to have other jobs between the shifts. Still they were poor like the majority of the townspeople, and like these, they didn’t pay any taxes.

The garrison company existed in the period 1774-1814, which with regard to time is just bordering on the development of the Danish nation State. The law about Danish citizenship came in 1776. That meant that work in Denmark was now reserved for Danish citizens. Foreigners in Denmark were asked to apply for Danish citizenship. New plans were prepared for the army, so that it would no longer primarily consist of mercenary soldiers. Anyway, the recruitment continued and became gradually reduced during the first period of the 19th century.

Therefore, the mercenary garrison-soldiers in Nyborg had to live among the local population of the market town. It’s the character of this common life at which this investigation is directed. To find an expression for the degree of integration. One of many possible images of integration is a network. A network consists of the people who we relate to, who we get on with and who help and support. As an expression of this network, I have chosen to investigate the godfathers of baptized children.

As to the period in question, I do not just see the baptism as a religious situation, but as a cultural expression. A ritual which can be decoded, for instance as to the godfathers. Who they chose and who said yes, was not a religious act but an expression of which people they related to – a network. If this network consisted only of military persons it was a sign of their living in isolation from the rest of the local population. On the other hand, if there were civilians in the group of godfathers it may be seen as an expression of integration.

61 of the private soldiers, who were a part of the garrison company during the period 1774-1814, had babies baptized in the Church of Nyborg. Among the approximately 300 godfathers of these children there was a majority of civilian people. Look at the chart in annex 2. This relationship

indicates that the soldiers wanted to enter into a common life with the local population, and that the latter were open to it.

The character of godfathers, whether they were military or civilians, was an expression of the fact that socially they would look upwards in their choice of godfathers, but this up-down-relationship corresponds to master-servant-relationship of the surrounding community.

A development of the number of civilian godfathers among the soldiers over time is not to be seen. On the other hand, for the number of military godfathers among the civilians this is clearly the case. In the composition of godfathers for the second generation almost no military people appear. The second generation was placed in three different social classes. The lowest class consisted of the daughters of the garrison who gave birth to illegitimate children. They used godfathers who were also second generation soldiers. Another class consisted of boys who got a workman's education and used godfathers who were also workmen. A sign of a very high degree of integration. The third group consisted of a couple of these skilled boys, who also got a citizenship and a trade licence – they became part of the population of the market town who paid taxes and had the possibility to take part in governing the town. Be it as elected men or as members of various committees. There hasn't been time for an investigation of this relationship, but it points to possible new investigations into social mobility.

A comparison of the choice of godfathers for the two generations shows a change in the composition, which points towards an essentially higher degree of integration for the second generation. Moreover, it points towards a development of the community – away from up-down-relations and towards network and relations among equals.

The mercenary soldiers from the garrison in Nyborg came with another faith – Catholicism - but they didn't claim it on behalf of their children. They came with another language, but the children spoke Danish. They wore another dress, uniforms and signaled another kind of work, but their children were apprenticed to the local people. Ten out of thirty sons got apprenticed as a shoemaker in Nyborg. The second generation married the locals and gave their children Danish names. The godfathers of their children were the locals and the locals was their network. They acted in more than one sense without limits in a community which did not yet have that many national borders.

In this way the investigation has proved that the stigmatization of the mercenary soldiers as stupid, lazy and thievish by the old military historians builds on a myth.

To use the godfathers of baptized children as a source showed many answers to questions about the mercenary soldiers' networks. The networks which can be concluded from the character of the godfathers show a high degree of integration. They show the local community to be so dynamic that within the course of two generations it could admit a group of immigrants who came mainly from other countries, spoke another language, had the culture of a military job and constituted up to 7,5% of the locals in the market town of Nyborg. They were integrated not isolated.

Illustrationer

Figur 1	Braquer for garnisonen i Nyborg. Hussøgningsprotokol 1790	s. 29
Figur 2	Familiesammensætningen i garnisonsfamilier, der bor i braquerne	s. 31
Figur 3	Kort over Nyborg, der bygger på kopi af J.P.Traps kort fra ca. 1860	s. 32
Figur 4	Beskrivelse af braquerne, 1791	s. 34
Figur 5	Fødte børn i Nyborg Garnisonskompagni 1774-1814	s. 42
Figur 6	Militære og civile kvindelige faddere til garnisonsbørn i perioden 1774 - 1805	s. 45
Figur 7	Militære og civile mandlige faddere til garnisonsbørn i perioden 1774 - 1805	s. 47
Figur 8	Hvor boede de civile faddere	s. 48
Figur 9	Faddernes erhverv	s. 50
Figur 10	Garnisonsbørn med udelukkende militære faddere	s. 51
Figur 11	Militære faddere hos civile, set i forhold til civile døbebørn 1774 - 1810	s. 55
Figur 12	Søstrene Jantzens netværk	s. 66
Figur 13	Frederiks børns faddere, et netværk	s. 70
Figur 14	Tre søskende Wichmans netværk	s. 75
Figur 15	Maria Dortheas 26 faddere	s. 80
Figur 16	Landsbyboere, Johan Christian Krums faddere	s. 82
Figur 17	Faddere for Antonette Marie Bonantz' børn	s. 85
Figur 18	2. generation og deres erhverv	s. 88

Bilagsliste

Bilag 1	Transskriberet stamrulle for Nyborg Garnisons Compagnie 1. Okt. 1801
Bilag 2	Garnisonssoldaternes døbebørn og faddere
Bilag 3	Faddernes erhverv
Bilag 4	Faddere til civile børn i Nyborg år 1775
Bilag 5	Faddere til civile børn i Nyborg år 1795
Bilag 6	Faddere til civile børn i Nyborg år 1805
Bilag 7	Garnisonens børn født i og uden for Nyborg
Bilag 8	2. generations døbebørns faddere

Kildefortegnelse

Utrykte kilder, arkivalier

Landsarkivet for Fyn

- Kirkebøger: Nyborg døbte, konfirmerede, viede, døde
- Nyborg Præstearkiv
 - Kommunionsbøger (1767-94 og 1794-1827)
- Nyborg Magistrat
 - C. Rådstueretten
 - Kronologisk register over borgerskaber (1780-1897)
 - K. Skatte- og regnskabsvæsen
 - Ligningslister (1801-1829)
 - L. Indkvartering
 - Indkvarteringslister (1775-1849)
 - T. Fattigvæsen
 - Fattigregnskabsprotokoller (1759-1787 og 1787-1826)
 - X. Statistik og folketælling
 - Hussøgningsprotokol (1790)
- Lavsprotokoller
 - Nyborg Skomagerlav
 - Nyborg Bødkerlav
 - Odense Rebslagerlavs arkiv
 - Lavsbøger (1745-1875)
 - I. Indskrivningsbog for svende (1746-1882)
 - Kerteminde Skræderlavs arkiv 1796
 - Odense Feldberederlavs arkiv
 - Lavsbøger I, II, III (1688-1856)
- Retsbetjentarkiver
 - Nyborg Byfoged
 - B. Justitsvæsen
 - Justitsprotokoller (1760-91 og 1791-1818)
 - E. Skifteprotokoller (1747-89 og 1787-1823)
- Folketællinger for Nyborg købstad 1787 og 1801
 - Findes dels på Rigsarkivet, dels på Landsarkivet for Fyn, men er hovedsagelig brugt i onlineversionen på www.dda.dk og i en version konverteret til excel regneark.

Rigsarkivet

- Nyborg Fæstning
 - Varia, Ordre og Instruktioner 1807-1808 (arkiv nr. 280.9, 79)
 - Ordrebøger 1808-1809 (arkiv nr. 280.9, 61)
 - Indgåede skrivelser 1756-1804 (arkiv nr. 280.9,2)
 - Befalingsbøger 1805-08 og 1808-09 (arkiv nr. 280.9, 66 og 67)
- Generalauditøren, Auditøren for Nyborg Fæstning
 - Justitsprotokoller 1743-1869

Generalitets- og Kommisariatskollegiet
Refererede sager 1776, Lbnr. 3364

Ingeniørkorpset Danske Arkiv
Indkomne breve fra danske fæstninger 1807-08

Hæren (infanteriet)
Garnisonskompagniet i Nyborg 1774 – 1816
Stamrulle 1801

Litteraturliste

Barnekow, Claus C. von m. fl. red.: *Hvor blev militærhistorien af? : en diskussion om militærhistorisk forskning*, Kbh. 1974

Blüdnikow, Bent: *Fremmede i Danmark : 400 års fremmedpolitik*. Odense Universitetsforlag 1987

Burschel, Peter: *Söldner im Nordwestdeutschland des 16. und 17. Jahrhunderts*, Göttingen 1994

Christensen, Søren Bitsch: *Middelalderbyen*, (Danske bystudier 1), Aarhus 2004

Christensen, Søren Bitsch: *Den klassiske købstad*, (Danske bystudier 2), Aarhus 2005

De var fremmede, Udstillingskatalog, Red. Anne Grethe Uldall og Torben Hamann Hansen.
Assistens Kirkegårds Formidlingscenter, Kbh. 1995.

Degn, Ole: *Borgere og bybefolkning*, Vejledning i kilder og litteratur. Viborg 2000

Ole Degn: *Jens Sørensens søn, Søren Jensen eller Søren Sørensen i Det store i det små*. København 1997

Eriksen, Thomas Hylland: *Hvad er socialantropologi*, Kbh. 2005

Feldbæk, Ole red.: *Dansk identitetshistorie 1*, København 1991

Gotfredsen, Ebbe: *Aalborg og garnisonen*, (Aalborgbogen 1996). Aalborg 1996

Jensen, Bent: *De fremmede i dansk avisdebat*, København 2000

Johansen, Hans Chr.: *Kilder til dansk befolkningshistorie 1750 – 1914*, Odense 1975

Johansen, Hans Chr.: *Befolkningsudvikling og familiestruktur i det 18. århundrede*, Odense 1976

Johansen, Jens: *Frederik VI's Hær 1784 –1814*, København 1948

Kaiser, Birgit: *Historien om barnedåben*. København 1995

- Keegan, John: *Krigens historie*, København 2000
- Keegan, John: *The face of Battle*, London 1991
- Langen, Ulrik: *Ritualernes magt*, Roskilde 2002
- Madsen, Heini: *Ordbog for slægtsforskere*. Støvring 2001
- Magnusson, Thomas: *Proletär i uniform*, Gøteborg 1987
- Markussen, Ingrid: *Visdommens lænker*. Odense 1988
- Mørch, Søren: *Verden som den er*, København 2005
- Petersen, Karsten Skjold: *Geworbne krigskarle, hvervede soldater i Danmark 1774 - 1803*, København 2002
- Petersen, Karsten Skjold: *Otte år i Danmark. En hvervet tysk soldats erindringer 1783-1791*, Kbh. 2005
- Petersen, Karsten Skjold: *Husarer i Roskilde, en garnison og dens by 1778-1842*. Roskilde 2003
- Petersen, Karsten Skjold: *Hvervede soldater i Kastellet*. Historiske meddelelser om København. Kbh. 2003
- Power, Eileen: *Medieval people*. Bristol 1986 (første udg. 1924)
- Sane, Henrik Zip: *Billige og villige?: fremmedarbejdere i fædrelandet ca. 1800 – 1970*. Farum 2000
- Svendsen, Gunnar Lind Haase: *Samarbejde og konfrontation: opbygning og nedbrydning af social kapital i de danske landdistrikter 1864-2003*. Ph.d. afhandling, Esbjerg 2003
- Thomsen, Asbjørn Romvig: *Uægte børn og ugifte forældre – udstødte eller integrerede?: illegitimitetens sociale årsager og konsekvenser i tre jyske landsogne 1750 –1830*. Vojen 2005
- Vestre Landsdels Comando: *De Jydsk-fynske Styrkers Domiciler III*
- Weigel, Marianne: *En mikrohistorisk analyse af den Geworbne Musqueter Tobias Weichel ved Nyborg Garnisons Compagni 1774 – 1809. Hvorledes forsørgede den geworbne musqueter Tobias Weichel sig og sin familie?* BA-projekt, Historisk Institut, SDU 2002
- Weigel, Marianne: *Hvorledes fordelte indkvarteringen af militære personer sig blandt den civile befolkning i Nyborg Købstad i slutningen af perioden, hvor den danske hær anvendte hvervede soldater, det vil sige slutningen af 1700-tallet?* GIS-opgave , Kartografisk Institut, Historie SDU 2002
- Østergaard, Bent: *Indvandrerne danmarkshistorie*. København 1983

Den gamle litteratur

Matthiessen, Hugo: *Fæstning og fristed*. Kbh. 1950

Rist, P. Fr.: *Fra Støvlet-Tiden*, Kbh. 1884

Rockstroh, K.C.: *Om Garnisonsskoler ved den danske Hær*, i tidsskriftet *Vor Ungdom* 1927

Rockstroh, K.C.: *Udviklingen af den nationale hær i Danmark i det 17. og 18. aarhundrede*. 3 bind. Kbh. 1909 - 1926

Vaupell, Otto: *Den danske Hærs Historie til Nutiden og den norske Hærs Historie indtil 1814*. 1. del. Kbh. 1872

Artikler

Andersen, Anna Wowk: *Soldater, sædelighed og ægteskab i Horsens 1750-1775*, *Historie* 2004 nr.2

Damgaard, A.K.: *Om Fadderskabet*, *Theologisk Tidsskrift* 1841, Vol. 5, s. 1-22

Frey, Sylvia R.: *The common British soldier in the late eighteenth century: a profile*, i *Societas* – vol.V, No. 2 Spring 1975

Hansen, Ernst Willi: *Zur Problematik einer Sozialgeschichte des deutschen Militärs im 17. und 18. Jahrhundert*, i *Zeitschrift für Historische Forschung* No. 6, 1979, s. 425 –460

Hillingsø, K.G.H.: *Hvorfor militærhistorie* i *Militært tidsskrift*. Kbh. 2004, Årg. 133 nr. 4, s. 648-659

Holm, Rita: *Hvem bar barnet* i *Fortid og Nutid* 1985, s. 204-210

Jespersen, Knud J.V.: *Faghistorikerne og militærhistorien 1986-96* i *Militært Tidsskrift*, Kbh. 1996, Årg. 125, nr. 4, s. 278-281

Johansen, Hans Chr.: *Da H.C. Andersen var barn, Odenses 1805-generation* i *Odensebogen* 2005, red. Per Boye m.fl. Odense 2005

Lind, Gunner: *Udskrivning og magt i det gamle danske landbosamfund*, i *Mark og Menneske*, red. Claus Bjørn m.fl. Ebeltoft 2000, s. 282

Mikkelsen, Jørgen: *Soldater og byfolk*, i *Siden Saxo*, Dansk Historisk Fællesforening, Årg. 16 nr. 1 Kbh. 1999

Prange, Knud: *Om degnekår i almindelighed – og i særdeleshed* i *Det store i det små*. København 1997

Struwe Lars B.: *Soldater er også mennesker* i *Historisk Tidsskrift*, Kbh. 2003, Bd. 103, hft. 2, s. 384-403

Websider og Radioudsendelser

<http://www.byhistorie.dk/>

6.12.2006 kl. 20.00-21.30 Krause på tværs, et interview med Gunnar Svendsen om social kapital.